

Психологія
виховання

ДНЗ

Дошкільний
навчальний заклад

Т. І. Прищепя

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДОШКІЛЬНИКІВ в умовах ДНЗ

Книга скачана с сайта <http://e-kniga.in.ua>

Издательская группа «Основа» —
«Электронные книги»

Харків
Видавничя група «Основа»
2009

УДК 373.2
ББК 74.102
С69

Серія «Психологія виховання»

Соціалізація дошкільників в умовах ДНЗ / Уклад.
С69 Т. І. Прищепа.— Х. : Вид. група «Основа», 2009.— 169,
[7] с. : іл.— (Серія «Психологія виховання»)

ISBN 978-611-00-0238-7.

Посібник містить корекційно-розвивальну програму, конспекти занять, семінарські заняття для педагогів, консультації для батьків, ігри, вправи, що спрямовані на розвиток та набуття соціального досвіду дітей середнього та старшого дошкільного віку.

Матеріали посібника стануть у пригоді практичним психологам, педагогам дошкільних навчальних закладів, а також батькам у роботі над розвитком комунікативних навичок дітей.

УДК 373.2
ББК 74.102

ISBN 978-611-00-0238-7

© Прищепа Т. І., укладання, 2009
© ТОВ «Видавнича група «Основа», 2009

ЗМІСТ

Передмова	4
Розділ I. Корекційно-розвивальна програма «Соціалізація дошкільників»	12
Розділ II. Конспекти занять із дітьми середнього та старшого дошкільного віку	31
Розділ III. Ігри, вправи, бесіди	74
Розділ IV. Семінарські заняття для педагогічних працівників «Психологічна школа»	94
Розділ V. Консультації для вихователів та батьків	132
Розділ VI. Художнє слово	155
Розділ VII. Словничок психолога	163
Література	167

ПЕРЕДМОВА

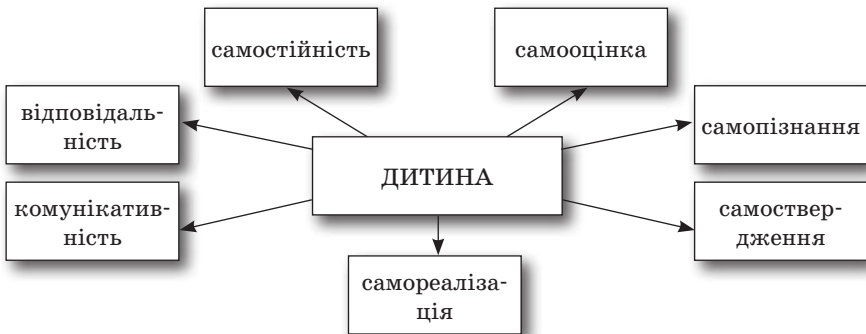
Головна справа виховання полягає у тому, щоб безліччю ниток зв'язати людину з життям — так, щоб з усіх боків перед нею поставали завдання, що є для неї значущими, привабливими, які вона вважає своїми, до розв'язання яких вона долучається. Це важливо тому, що головне джерело всіх моральних негараздів, усіх відхилень у поведінці — це та душевна порожнеча, яка утворюється в людей, коли вони стають байдужими до навколишнього життя, залишаються у ньому сторонніми спостерігачами.

С. Л. Рубінштейн,
психолог, філософ

Умови сьогодення ставлять перед особистістю багато завдань та вимог. Особливо вимогливим є навколишнє соціальне середовище, адже для успішної життєдіяльності потребується різнобічна сумісність із навколишнім. Варто зазначити, що внаслідок зміни суспільних орієнтирів та відносин усталена система вартостей і способу життя людей сьогодні об'єктивно потребує певного переоцінювання й усвідомленого переосмислення. Тому для психологів та педагогів одним із завдань є пошук нових підходів до розв'язання проблеми введення дитини у соціальне середовище, тобто до світу людей.

Під час взаємодії з оточуючими відбувається соціалізація дитини, засвоєння нею відповідної системи цінностей, норм національної та загальнолюдської культури. Крім цього, спілкування виконує важливу роль у виникненні та розвитку самопізнання і самооцінки. Прагнення до самопізнання і самооцінки виникає у процесі спілкування дітей спочатку з близькими дорослими, а після 3-х років — і з однолітками. У процесі спілкування дитина отримує можливість за допомогою дорослих і однолітків оцінити себе в різних сферах життєдіяльності. Самооцінка дошкільника, як «лакомусовий папірець», відображає взаємини, що не тільки безпосередньо адресовані дитині, але й загальну атмосферу взаємин між усіма членами дитячого колективу.

Напрямки виховання та розвитку дитини в дитячому колективі

Зазвичай, ознайомлення дітей зі світом людей розглядалося як складова розумового і морального розвитку та виховання дітей. Значимо традиційні аспекти морального виховання: це, зокрема, формування у дітей початкових уявлень про суспільні норми моралі, що регулюють ставлення до інших людей, їх діяльності та до самого себе, а також перетворення цих норм на засоби самостійної регуляції поведінки та побудови взаємин з оточуючими. Актуальними питаннями є питання формування гуманного ставлення до довкілля, виховання колективістської спрямованості поведінки, працьовитості, морально-вольових якостей (чесності, відповідальності тощо).

О. Леонт'єв цілком справедливо зазначав, що дошкільне дитинство є початком фактичного становлення особистості, розвитку активності як чинника світопізнання, засвоєння соціального досвіду поколінь, видів і способів практичної діяльності. Саме завдяки питомим віковим особливостям цього вікового періоду — емоційній чутливості дітей, допитливості, здатності до наслідування, вразливості — створюються сприятливі умови для формування особистості як суб'єкта міжособистісних стосунків. Саме у цей період дошкільнятам прищеплюються культура людських взаємин, вони вчать взаємної поваги у спілкуванні та спільній діяльності, у них виробляється вміння дотримуватись простих норм співжиття, керуватись соціально значущими вартостями.

Про розвиток особистості дитини свідчить зміна її активності в соціальній ситуації розвитку. Л. Виготський розглядав цей розвиток як своєрідні, специфічні для дошкільного віку, виняткові, єдині та неповторні взаємини з навколишньою дійсністю, насамперед соціальною. Складовими цього процесу є вплив середовища та ставлення дитини до нього. За визначенням Л. Виготського, соціальна ситуація розвитку — це система стосунків, у яку дитина входить; це те, як вона орієнтується у суспільних взаєминах і до яких галузей

суспільного життя долучається. Відомо, що вже в ранньому віці починає складатися важливе особистісне утворення — базисна довіра до світу (Е. Еріксон) та уявлення дитини про надійність дорослих, емоційна близькість із ними. Завдяки цьому (звісно, за умов правильного виховання) у дитини формується відкритість до соціальних впливів, готовність сприймати інших людей, інтерес до спілкування з ними.

У дошкільному віці закладаються основи соціальної компетентності дитини: вміння орієнтуватись у світі людей; здатність розуміти інших, їх потреби, особливості поведінки; вміння поважати людей, допомагати їм, турбуватися про них, обирати відповідні ситуації спілкування та спільної діяльності. Соціально компетентна дитина здатна відчувати своє місце в системі людських стосунків, а отже, й адекватно поводитись. Відкритість дитини до світу людей — це особистісна потреба, вона володіє навичками соціальної поведінки, свідомого ставлення до себе як вільної самостійної особистості та до своїх обов'язків, що визначаються зв'язками з іншими людьми; готовністю сприймати соціальну інформацію; вмінням співчувати й співрадіти, співпереживати, бажанням пізнавати людей, робити добрі вчинки.

У міру розвитку психічних функцій, накопичення соціального досвіду, розвитку емоційно-мотиваційної сфери моральні настанови втрачають свій зміст на рівні зовнішньо нав'язаних законів і переходять на якісно інший рівень. Вимоги дорослого використовувати моральні закони в реальному житті змушують дитину зважати у своїй поведінці на них, тому дитина починає поки що неусвідомлено аналізувати ситуації використання моральних законів у своєму досвіді та в житті оточуючих.

Із універсальних і узагальнених, неособистісних, моральні норми стають відносними і конкретними. У дитини формується внутрішня моральна позиція. Найуразливішою нормою моральної поведінки під час її усвідомлення і прийняття індивідом є норма милосердя — норма співпереживання, жалю і надання допомоги в її простому вияві — взаємодопомоги. Дослідження співпереживання радості та допоміжної поведінки дошкільників чітко відображають початок формування цієї норми вже у віці 2-х років, тоді як норма чесності, правдивої поведінки починає формуватися значно пізніше.

Старший дошкільний вік є тим періодом, коли вперше достатньо яскраво відображаються основні тенденції морального розвитку. Процес засвоєння моральної норми складається з 2-х етапів. Спочатку моральна норма є формою «просоціальної» поведінки як наслідування поведінки дорослого, що орієнтоване на виконання вимог суспільства, під впливом авторитету і контролю дорослого, а потім відбувається форму-

вання моральної поведінки, як поведінки, що орієнтована на іншу людину, її цінність і значущість, на основі актуальної орієнтації та практики співпраці, спільної діяльності з оцінюванням.

Сьогоднішня висуває нові вимоги до дошкільної освіти загалом та до кожного вихователя зокрема. Педагоги мають бути творчими особистостями, новаторами ідей, постійно підвищувати свій професійний рівень. Розвиток педагогічного колективу залежатиме від здатності розв'язувати професійні та особистісні проблеми кожним учасником педагогічного процесу. Усвідомлення самого себе, виявлення особистісного начала через колективну співпрацю стимулює перехід до «простору спроможності» розв'язувати різноманітні проблеми. На цьому етапі не можна не згадати про психолога, основною метою діяльності якого є не тільки психологічний супровід дитини та допомога батькам, а й просвітницька робота з педагогічним колективом для налагодження широкої конструктивної співпраці серед педагогічних працівників; отримання ними знань із психології.

Форми психологічної просвітницької роботи з формування компетенції вихователів дошкільного закладу сприяють збагаченню інтересів, духовних і професійних потреб педагогічних кадрів, дають змогу мати власну позицію щодо важливих психологічних проблем сучасності, а також є формою виявлення й узагальнення найкращого досвіду. Такі форми роботи також сприяють удосконаленню знань вихователів, єдності поглядів, вимог і дій педагогів щодо важливих проблем теорії та методики розвитку дітей дошкільного віку.

Організація роботи психолога з педагогічним колективом

Серед форм психологічної просвіти чільне місце посідають семінари, консультації, психолого-педагогічні виставки тощо.

Окремо потрібно наголосити на ролі семінарів. Зміст роботи семінарів є різноманітним. Вони розраховані на опрацювання комплексу важливих і актуальних питань із педагогіки та психології. Характерною особливістю у роботі семінарів є органічний взаємозв'язок теорії та практики. Семінарські заняття містять у собі такі форми роботи:

- *вступне слово* — лекційний теоретичний матеріал відповідно до теми заняття. Учасники отримують теоретичні знання з психології;
- *словникова робота* — запис тлумачення психологічних термінів;
- *кресворди* — розв'язування кресвордів для закріплення знань із психології;
- *проблемні ситуації* — розв'язання ситуації, що виникають у процесі виховання та навчання дітей. Відбувається пошук позитивних та конструктивних підходів;
- *рольова гра* — відтворення реального педагогічного процесу. Відбувається вироблення самостійних рішень, розвиток професійних навичок;
- *поради психолога* — практичний матеріал. Психолог ознайомлює педагогів з іграми, вправами, порадами щодо виховання дошкільників (деякі ігри та вправи виконуються самими учасниками семінару);
- *домашнє завдання* — закріплення теми та її повторення на наступному занятті;
- *тестування педагогів* — визначення рівня певних особливостей розвитку кожного учасника;
- *«мозкова атака»* — колективний пошук шляхів розв'язання проблеми, вироблення рішень.

Завдяки добиранню різноманітних форм роботи у процесі семінару всі учасники мають змогу розширити діапазон своїх знань, можливостей, творчих здібностей, які надалі з успіхом використовують у роботі з дітьми та батьками. За час існування «Психологічної школи» (понад 3 роки) можна помітити підвищення рівня компетентності педагогів, ефективності спілкування з вихованцями та їх батьками і правильно побудованого навчально-виховного процесу. Діти почуваються в умовах ДНЗ комфортно, завжди можуть звернутись до свого помічника і друга — вихователя, мають бажання спілкуватись із ним, а батьки, у свою чергу, бачать у педагогові одностумця та радника. Велику відповідальність несе практичний

психолог, який допомагає кожному педагогові підвищити свою компетентність зокрема та створити всі умови для повноцінного життя та розвитку дитячого та дорослого колективів у цілому.

Традиційно сім'я вважається головним інститутом виховання. Саме в ній закладаються основи особистості дитини. Вона може бути як позитивним, так і негативним фактором виховання. Позитивний вплив на особистість дитини полягає в тому, що ніхто, крім близьких для неї в сім'ї людей, не ставиться до дитини краще, не любить її так і не піклується стільки про неї, як вони. Але не кожна сім'я може виконати достатньою мірою ці функції. До формальних несприятливих факторів належать відсутність когось із членів сім'ї. Найбільша небезпека для розвитку дитини виникає тоді, коли у неї немає матері. До суттєвих негативних наслідків може призвести і відсутність у сім'ї батька: порушення в рольовому розвитку, невпевненість, недисциплінованість тощо.

На формування особистості дитини впливає і загальна атмосфера сім'ї: форми і способи взаємодії дорослих і дітей, що в ній існують. Батькам важливо приймати свою дитину, любити її, поважати як особливу людину, зважати на її думки та почуття, демонструвати цю повагу. Важливою є зацікавленість до її світу та життя. Тоді дитина почувається потрібною. Вона готова довіряти батькам, переїмати їх досвід, адже вони є прикладом для наслідування.

Дитина з перших днів життя відчуває і переживає все те, що роблять із нею дорослі. Родина — природний осередок найглибших людських почуттів, де дитина опановує серцем і душею основи моралі, коли у неї розвивається почуття доброти, чуйності, совісті, правдивості, любові до всього живого.

Батьки є першим суспільним середовищем дитини, а родина — провідним інститутом соціалізації. Батьки першими розкривають маленькій людині предметний світ і надають йому емоційного забарвлення.

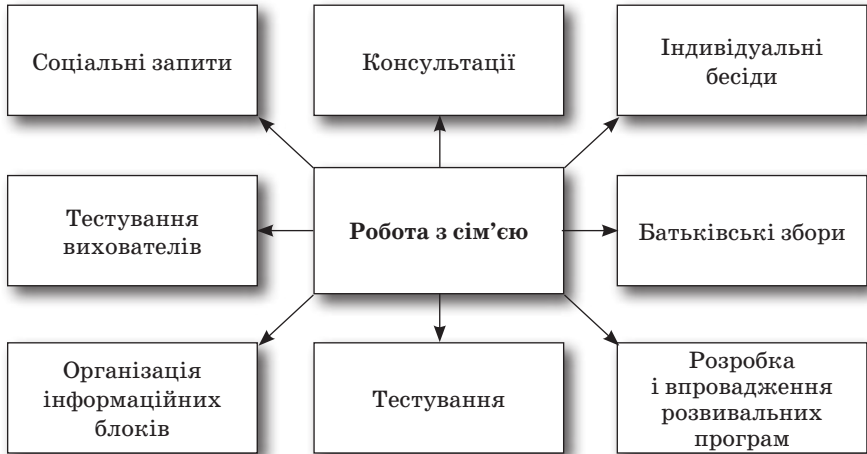
Через життя у сім'ї формується ставлення до людей, речей, самого себе, виробляються ідеали та цінності. Любов дитини до батьків забезпечує безпеку, є гарантом емоційного благополуччя.

Глибокий, постійний контакт із дитиною — необхідна умова виховання у будь-якому віці. Але тісний контакт і взаєморозуміння не виникають самі по собі. Батьки їх будують і творять, починаючи з віку немовляти.

Проте на сьогоднішній день психологи констатують факт депривації батьківської любові. Любов до дитини — це не менш приємна емоція, це передусім розумність у стосунках із нею, це турбота і відповідальність за її майбутнє.

Саме психолог допоможе батькам краще зрозуміти свою дитину, знайти правильні шляхи у подоланні труднощів під час виховання дитини. З цього приводу дуже корисними є різноманітні форми роботи, особливо консультації, виступи на батьківських зборах, оформлення куточків інформації для батьків.

Організація роботи психолога з сім'єю

Наявні соціально-політичні зміни в житті суспільства й зумовлена ними необхідність вчасної підготовки дітей до цих змін підвищують актуальність соціальних аспектів розвитку та виховання дошкільників. Послаблення соціального контролю, зменшення авторитету старших поколінь, невчасна увага батьків до виховання дітей вимагають від психологів та педагогів допомоги щодо набуття дитиною таких важливих якостей, як уміння керувати своєю поведінкою і способами спілкування, здатність обирати адекватну альтернативу власних дій та вчинків, орієнтуватись у нових обставинах, відчувати своє місце серед інших людей, що сприяє її соціальному розвитку. Механізм такого розвитку складається з двох головних компонентів: когнітивного (здатність пізнавати людей, їхню поведінку, взаємини) та поведінкового (мотиви та навички взаємодії у різних ситуаціях спільної діяльності).

Діти повинні розуміти, що людські взаємини — це велика цінність, їх слід підтримувати і збагачувати. Необхідно вчити малюків розуміти стан іншої людини, поважати її почуття, зважати на її інтереси. На перший погляд, здається, що з малятами важко говорити про моральні категорії, насправді творчість психолога здатна перетворити складні етичні визначення та цілком доступні для дошкільнят поняття. Тут важливо довести зв'язок як доброго в люд-

ських проявах (чесність, доброта, чуйність, допомога), так і недоброго, щоб діти зрозуміли причини помилок і вміли їх аналізувати та виправляти. Саме через ігрову діяльність, сплановану систему занять із дітьми можна навчити дітей почуватись комфортно поруч з іншими, розуміти, любити й вибачати.

Організація роботи психолога з дітьми

Діти набувають соціального досвіду, починаючи володіти такими соціальними уміннями як:

- контактувати (просто, доступно, красиво);
- висловлювати свою думку (оцінювати);
- висловлювати згоду (незгоду);
- відповідати на поставлене запитання;
- виявити свою життєву позицію, будучи дієздатним і відповідальним;
- вибачитися і приймати вибачення інших;
- приходити на допомогу;
- запрошувати інших до спільної роботи;
- бути привітним, усміхатися партнерові (це ознака оптимістичного настрою у бажаній зустрічі);
- брати участь у спільній роботі з іншими згідно з домовленістю, зобов'язанням.

Наявність таких умінь гарантуватиме кожній дитині безконфліктне життя в мікросередовищі, дасть змогу в майбутньому творчо ставитися до будь-яких змін у житті зі збереженням фізичного та психічного здоров'я.

Розділ І

КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНА ПРОГРАМА «СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДОШКІЛЬНИКІВ»

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Корекційно-розвивальна програма «Соціалізація дошкільників» допоможе набути дітям соціального досвіду, а саме: почуватись комфортно поруч з іншими, розуміти, любити та вибачати їх, контактувати, висловлювати свою думку, виявляти свою життєву позицію, приходити на допомогу, мати оптимістичний настрій.

Мета програми: набуття дітьми соціального досвіду.

Предмет: рівень соціального розвитку дітей середнього та старшого дошкільного віку.

Об'єкт: діти дошкільного віку з низьким рівнем соціального розвитку.

Завдання:

1. Розвиток соціально спрямованих навичок дітей середнього та старшого дошкільного віку.
2. Забезпечення емоційного комфорту.
3. Корекція небажаних особистісних особливостей поведінки, настрою дітей.
4. Розвиток комунікативних навичок дітей, а також мислення, пам'яті, уваги.
5. Підняття рівня самооцінки дитини.
6. Надання психологічної допомоги педагогічним працівникам в організації життєдіяльності дітей у вікових групах.
7. Залучення батьків до співпраці, підтримка їх інтересу до життя дитини в ДНЗ.
8. Розробка психолого-педагогічних і методичних матеріалів.

Етапи здійснення програми:

1. Проведення індивідуальної психодіагностики дітей. Отримані результати фіксуються у зведеній таблиці вхідної діагностики (вересень-жовтень).

2. Ознайомлення з результатами діагностування педагогічних працівників ДНЗ із метою розроблення плану спільних дій щодо проведення занять (жовтень).
3. Індивідуальні консультації батьків за результатами діагностики; рекомендації щодо виявлених проблем розвитку та виховання дітей (протягом року).
4. Відбирання дітей для проведення занять за програмою (вересень).
5. Проведення занять (жовтень-квітень).
6. Повторне діагностування дітей із метою відстеження динаміки їх розвитку і результативності занять (травень).

Заняття проводяться з групою дітей (5–6 дітей) один раз на тиждень.

Тривалість заняття:

— середня група — 20–25 хвилин;

— старша група — 25–30 хвилин.

Заняття проводяться в цікавій та доступній для дітей формі. Під час їх проведення використовуються комунікативні, рольові, імітаційні та рухливі ігри, вправи, малюнкові завдання, елементи групової дискусії, твори художньої та народознавчої літератури, релаксаційні вправи та релаксаційні музичні твори.

Запропонована програма — це курс спеціальних занять, спрямованих на розвиток та набуття соціального досвіду дитини, який дасть їй змогу в майбутньому правильно ставитися до будь-яких змін у житті зі збереженням фізичного та психічного здоров'я.

Програма має практичне значення, оскільки інформація, що викладена в ній, є корисною для практичних психологів, педагогів, батьків.

ВІКОВІ ПРОЯВИ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНЯТ

Молодший дошкільний вік

Дитина усвідомлює своє місце у сім'ї близьких дорослих та дітей, їхні імена, родинні стосунки; в дошкільному закладі — ім'я та по батькові педагогів. Розуміє вимоги дорослих до її поведінки, виявляє інтерес до спільної з ними та з іншими дітьми діяльності. Розуміє відмінність між дорослими та дітьми. Розуміє захищеність дітей батьками. Розрізняє рідних, знайомих і близьких людей. Уміє вітатися, дякувати, просити про допомогу і пропонувати її. Виявляє своє ставлення до людей за допомогою слів та в інший спосіб.

Середній дошкільний вік

Дитина знає, що людина народжується і живе в сім'ї, розуміє значення родинних взаємин, злагоди й порядку в домі, вміє виявляти турботу про рідних і любов до них. Знає правила спілкування зі знайомими (сусідами, друзями батьків) та незнайомими людьми. Виявляє турботу про людей відповідно до їхнього віку. Розуміє стан і настрій дорослих та дітей. Розуміє значення добрих стосунків із дітьми і педагогами у дитячому садку. Уміє спільно діяти у грі, під час занять. Знає і виконує правила ввічливого спілкування. Розуміє, що в товаристві слід дотримуватися певних норм. Виявляє інтерес до дій і слів вихователя, намагається співдіяти з ним, отримати схвалення за добрі вчинки. Уміє розповідати про своїх друзів, про їхні риси характеру. Розуміє вимоги до своєї поведінки у спільній діяльності. Турбується про молодших дітей і наслідує старших.

Старший дошкільний вік

Дитина розуміє внутрішньосімейні взаємини, ставлення членів родини одне до одного. Знає свій родовід, усвідомлює, що честь роду залежить від кожної людини. Бере участь у вшануванні пам'яті предків, у стосунках сім'ї з родичами, які живуть поруч і далеко. Виявляє інтерес до родинних реліквій, бере участь у підтриманні родинних традицій. Має сформовані уявлення про доброту, гуманність, щирість як важливі якості людини та людських взаємин; про справедливість як здатність правильно оцінювати вчинки людей; про чесність як вимогу відповідати власною поведінкою до тих критеріїв, що застосовує, оцінюючи вчинки інших людей. Виявляє самоповагу, що ґрунтується на усвідомленні своєї індивідуальності, права на самовираження, на власні почуття та самостійну поведінку, що не створює проблем для інших людей залежно від їхнього віку та статі.

Уміє запобігати конфліктам і розв'язувати їх. Розуміє ставлення людей до себе. Почувається природно в товаристві знайомих і незнайомих людей. Знає, як реагувати на прояви несправедливого ставлення до себе, розуміє причину цього і намагається усунути її. Прагне, щоб взаємини були коректними, толерантними. Розуміє поняття «дружба» і «товаришування», відповідно поводить ся з однолітками.

Має уявлення про державу, її символи, про свій народ, національні особливості українців. Знає національні пам'ятки, героїв, виявляє повагу до них, ушановує національні святині. Розуміє поняття «людство», шанує звичаї інших народів.

Планування роботи практичного психолога

Вид діяльності	Форма роботи	Із ким проводиться	Термін проведення
Організаційно-методична	Складання плану роботи на рік		Травень — червень
	Складання плану роботи на тиждень, день		Протягом року
	Складання звіту про виконану роботу		Грудень — червень
	Підготовка до проведення різних форм роботи з педагогічними працівниками, батьками, дітьми		Протягом року
	Робота в бібліотеці, самопідготовка		Протягом року
	Участь у навчально-методичних семінарах (нарадах) психологів		Протягом року
	Розробка психолого-педагогічних і методичних матеріалів		Протягом року
	Підготовка творчого методичного матеріалу (для друку)		Періодично
	Паспортизація вікових груп дітей		Серпень — вересень
	Організація роботи з психологічної підготовки дітей до навчання у школі		Квітень — серпень
Психодіагностична	Дослідження умов сімейного виховання (анкетування за Т. Репіною та ін.)	Батьки, діти	Вересень
	Дослідження статусу дитини в групі (соціометричний тест за методикою Дж. Морено і опитувальником Т. Репіної)	Діти	Вересень, травень
	Дослідження рівня самосприйняття дитини та прийняття дитини батьками (самооцінка)	Батьки, діти	Жовтень
	Дослідження особливостей поведінки дитини, рівень взаємин з однолітками (за Н. Смілянською)	Вихователі, помічники вихователів	Листопад

Вид діяльності	Форма роботи	Із ким проводиться	Термін проведення
	Дослідження сфери взаємин «дорослий — дитина» (за Н. Смілянською)	Діти	Грудень
	Дослідження сфери спілкування дитини (за Н. Ганюшенко, І. Тихомирова) — тест «Різнокольорові будиночки»	Діти	Січень
	Дослідження рівня психосоціальної зрілості (за методикою С. Банкова)	Діти	Лютий
	Дослідження особистісної сфери та соціальної взаємодії (за методикою В. Михала «Незавершені речення»)	Діти	Березень
	Анкетування педагогічних працівників щодо роботи практичного психолога	Педагогічні працівники	Травень
Консультаційна	Індивідуальне консультування	Батьки, педагогічні працівники	Протягом року
Корекційно-відновлювальна та розвивальна	Групові та індивідуальні заняття (за власною програмою)	Діти	Протягом року
Психологічна просвіта	Психологічна освіта батьків через організацію інформаційних куточків у групах ДНЗ	Батьки	Протягом року
	Організація бібліотеки	Батьки, педагогічні працівники	Протягом року
	Проведення міні-виставок методичного матеріалу й літератури	Батьки, педагогічні працівники	Листопад, лютий
	Виступи на батьківських зборах	Батьки	Жовтень, квітень
	Виступи на педрадах, семінарах	Педагогічні працівники	Протягом року
	Проведення семінарських занять у «Психологічній школі»	Педагогічні працівники	Жовтень, грудень, лютий, квітень

Психодіагностичний інструментарій психолога

№ з/п	Назва та автор методики (ким модифікована чи адаптована)	Першоджерело. Мова, якою використовується методика	Для розв'язання якого завдання використовується	Періодичність використання	Кількість психологів
1	Опитувальник для батьків (Т. Репіна)	Психолог. — 2005. — № 23–24 (українська мова)	Визначення умов сімейного виховання	1	1
2	Опитувальник для дітей (Т. Репіна)	— // —	— // —	1	1
3	Статус дитини в групі. Соціометричний тест за методикою Дж. Морено та опитувальником Т. Репіної	Психологічна газета. — 2004. — № 18 (українська мова)	Соціально-психологічна характеристика групи	2	1
4	Анкета для батьків	Психолог. — 2005. — № 23–24 (українська мова)	Виявлення рівня прийняття дитини батьками	1	1
5	Методика визначення у самосприйнятті дитини	— // —	Самосприйняття дитини	1	1

№ з/п	Назва та автор методики (ким модифікована чи адаптована)	Першоджерело. Мова, якою використовується методика	Для розв'язання якого завдання використовується	Періодичність використання	Кількість психологів
6	Опитувальник для вихователів та помічників вихователів (Н. Смілянська)	Психолог. — 2005. — № 23–24 (українська мова)	Уточнення даних про психічний розвиток дитини, особистості, її поведінки, рівень взаємин з однолітками	1	1
7	«Дорослий — дитина» (Н. Смілянська)	— // —	Референтна група серед дорослих ДНЗ	1	1
8	Тест «Різнокольорові будиночки» (Н. Ганошенко, І. Тихомирова)	Психолог в дитячому саду. — 2005. — № 4	Розкриття сфери спілкування дитини	1	1
9	Тест «Рівень психосоціальної зрілості» (С. Банков)	Барташнікова І. А. Як визначити рівень розумового розвитку дітей. — Тернопіль, «Богдан», 1998. — С. 68–70 (українська мова)	Визначення рівня психосоціальної зрілості дитини	1	1

Тест для батьків

Мета: визначення умов сімейного виховання.

На питання цього тесту можна відповідати «так», «ні», «не знаю». Отже:

1. На деякі вчинки дитини ви часто реагуєте «вибухом», а потім шкодуєте про це.
2. Іноді ви звертаєтесь по допомогу або за порадою до інших осіб, коли не знаєте, як реагувати на поведінку вашої дитини.
3. Ваші інтуїція і досвід — найкращі порадики у вихованні дитини.
4. Інколи вам доводиться довіряти дитині таємницю, яку ви нікому іншому не довірили б.
5. Вас ображає негативна думка інших людей про вашу дитину.
6. Трапляється, ви іноді просите вибачення у дитини за свою поведінку.
7. Ви вважаєте, що дитина не повинна мати секретів від своїх батьків.
8. Ви помічаєте між своїм характером і характером дитини відмінність, яка іноді дивує (радує) вас.
9. Ви надто сильно переживаєте неприємності чи невдачі вашої дитини.
10. Ви можете утриматись від придбання цікавої іграшки для дитини (навіть коли маєте гроші), тому що знаєте, що іграшок у дитини забагато.
11. Ви вважаєте, що до певного віку кращий виховний аргумент для дитини — фізичне покарання (ремінь).
12. Ваша дитина саме така, про яку ви мріяли.
13. Ваша дитина завдає вам більше клопоту, аніж радощів.
14. Іноді вам здається, що дитина вчить вас нових думок і поведінки.
15. У вас виникають конфлікти з власною дитиною.

Підрахуємо результати.

За кожную відповідь «так» на питання 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, а також «ні» на питання 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15 отримуєте по 10 балів. За кожне «не знаю» — 5 балів. Підрахуйте бали.

150–100 балів. У вас є здібності до правильного розуміння власної дитини. Ваші погляди і судження — ваші союзники у розв'язанні різних проблем. Вас можна визнати взірцем для наслідування. Для ідеалу вам дечого бракує.

90–50 балів. Ви знаходитеся на правильному шляху до кращого розуміння власної дитини. Свої тимчасові труднощі чи проблеми з дитиною ви можете розв’язати. Не намагайтеся виправдовуватися недостатністю часу чи натурою вашої дитини. Є декілька проблем, на які ви маєте вплив, а тому спробуйте це використати. І не забувайте, що розуміти — не завжди означає приймати. Не лише дитину, але й власну особистість також.

49–0 балів. Здається, можна більше поспівчувати нашій дитині, ніж вам, оскільки вона не потрапила до батька — доброго друга і провідника на нелегкому шляху в отриманні життєвого досвіду. Та ще не все втрачено. Якщо ви дійсно щось хочете зробити для своєї дитини, спробуйте інший шлях. Можливо, ви знайдете когось, хто вам допоможе у цьому. Це складно, але в майбутньому життя вашої дитини буде влаштованим.

Тест «Рівень психосоціальної зрілості»

(за методикою С. Банкова)

Прізвище, ім’я дитини: _____

Група _____

Дата проведення: _____

Мета: визначення рівня психосоціальної зрілості.

Запитання:

1) Назви своє прізвище, ім’я, по-батькові	
2) Назви прізвище, ім’я, по-батькові мами й тата	
3) Ти дівчинка чи хлопчик? Ким ти будеш, коли виростеш — тіткою чи дядьком?	
4) У тебе є брат, сестра? Хто старший?	
5) Скільки тобі років? А скільки виповниться через рік? А через два роки?	
6) Зараз ранок чи вечір? (День чи ранок?)	
7) Коли ти снідаєш — увечері чи вранці? А обідаєш — уранці чи вдень? Що буває раніше — обід чи вечеря?	
8) Де ти живеш? Назви свою домашню адресу	
9) Ким працюють твої тато, мама?	
10) Ти любиш малювати? Якого кольору цей олівець? А стрічка, сукня?	
11) Яка зараз пора року — зима, весна, літо чи осінь? Чому ти так вважаєш?	
12) Коли можна кататися на санках — узимку чи влітку?	
13) Чому сніг буває взимку, а не влітку?	
14) Що роблять листоноша, лікар, учитель?	

15) Навіщо потрібні в школі дзвоник і парта?	
16) Ти хочеш навчатися у школі?	
17) Покажи своє праве око, ліве вухо. Для чого потрібні очі, вуха?	
18) Яких ти знаєш тварин?	
19) Яких ти знаєш птахів?	
20) Хто більший — корова чи коза? Птах чи бджола? У кого більше лап — у собаки чи у півня?	
21) Що більше — 8 чи 5, 7 чи 3? Порахуй від 3 до 6. Від 9 до 2	
22) Що потрібно зробити, якщо ненавмисне зламаєш чужу річ?	

Результат: _____ **Рівень:** _____

Висновок: _____

Інструкція для дорослого

Процедура бесіди проста: ви ставите запитання, а дитина відповідає. Час для відповіді необмежений, а тому не варто поспішати. Дайте малюкові можливість подумати. Якщо він відповів неправильно, але був близький до правильної відповіді, запропонуйте йому подумати ще трохи. За кожну правильну відповідь нараховуються бали (див. «Оцінювання результатів»), які слід занотовувати у квадратиках.

Інструкція для дитини

— Зараз я ставитиму тобі різні запитання, а ти намагайся на них відповісти. Деякі запитання видадуться тобі дуже легкими, а деякі — складними. Навіть якщо ти не зможеш відповісти на окремі з них, не хвилюйся. Основне, не поспішай і думай!

Оцінювання результатів

1. За правильні відповіді на всі запитання до одного пункту дитина отримує 1 бал (за винятком контрольних).
2. За правильні, але неповні відповіді на запитання до одного пункту дитина отримує 0,5 бала.
3. Правильними вважаються відповіді, що відображають зміст запитання: «Мама працює інженером. У собаки лап більше, ніж у півня». Неправильними вважаються відповіді на зразок: «Тато Коля. Мама працює на роботі».
4. До контрольних завдань належать запитання 5, 8, 15, 22. Їх оцінюють таким чином:
  - 5 — якщо дитина може вирахувати, скільки їй років — 1 бал; якщо вона називає роки із врахуванням місяців — 3 бали;

8 — за повну домашню адресу з назвою міста — 2 бали; за неповну адресу — 1 бал;

15 — за кожне правильно зазначене застосування шкільних атрибутів — 1 бал;

22 — за правильну відповідь — 2 бали.

5. Пункт 16 оцінює разом із пунктами 15 і 17. Якщо в пункті 15 дитина набрала три бали і дала позитивну відповідь на пункт 16, то в протоколі занотовується позитивна мотивація до навчання у школі (загальна сума балів повинна бути не менша ніж 4).

Високий рівень — 24–29 балів («шкільно-зрілий»).

Середній рівень — 20–23 бали (середня зрілість).

Низький рівень — 15–20 балів (низька психосоціальна зрілість).

Тест «Різнокольорові будиночки»

(за методикою Н. Ганошенко, І. Тихомирової)

Мета: діагностування сфери спілкування дитини та її емоційних стосунків, вибірковості, інтенсивності контактів із дорослими та однокласниками, самооцінки дитини.

Вік: від 4 до 9 років.

Інструкція

Дитина отримує бланк із зображенням 9-ти будиночків і колонки з 9-ти клітинок, фломастери (олівці) — не менше ніж 9.

— Уяви, що ці будиночки знаходяться на лужку. Поки що в них ніхто не мешкає. Ти можеш обрати для себе будь-який із них. Який ти обереш? (*Поруч із будинком поставити позначку «Я»*.) Кого зі своїх родичів, друзів, знайомих ти поселиш у цих будиночках? Покажи, кого і в який будиночок ти поселиш.

Можна запитувати дитину, в який будиночок вона поселить маму, тата, сестричку, вихователя, друзів, щоб визначити характер взаємини. Поруч із будинками необхідно робити відмітки про персонажів.

Потім пропонується 9 різнокольорових олівців або фломастерів. «Якого кольору фломастер подобається тобі найбільше? Розфарбуй ним 1 клітинку колонки (*олівець забирається*). Який фломастер найбільше подобається з цих фломастерів, які залишилися? Розфарбуй другу клітинку в колонці (*після цього фломастер забирається і так до останнього фломастера, поки не зафарбується вся колонка*).

Потім дитині повертаються всі фломастери і пропонується розфарбувати дахи на всіх будиночках.

Інструкція

— Ти любиш гостювати? А любиш, коли гості приходять до тебе? Намалюй доріжки між будиночками, покажи, хто ходитиме до тебе в гості. А до кого ти ходитиме у гості? Можна позначити напрямки контактів стрілками.

Інтерпретація показників

Просторове розміщення будинків — самооцінка дитини:

- вибір центрального будинку — *високий рівень*;
- будинки на ближньому колі до центрального будинку — *середній рівень*;
- найдальші від центру будинки — *низька самооцінка*.

Кольоровий вибір

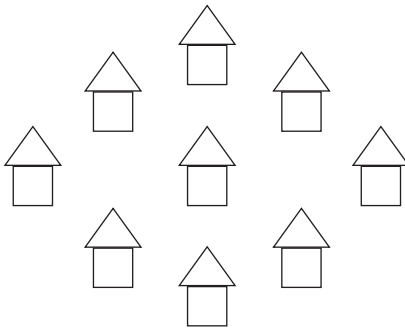
Вибір фарб для будиночків:

- перші три з індивідуальної колонки кольорів — *люди, з якими дитина хоче якнайбільше спілкуватися*;
- 4, 5, 6 колір — *з якими хоче підтримувати стосунки*;
- 7, 8, 9 колір — *спілкування неохоче*.

Доріжки та їх напрямки:

- якщо напрямки двосторонні — *найбільша активність та інтенсивність спілкування*;
- односторонні від будиночка дитини — *середня активність*;
- односторонні до будиночку дитини — *пасивні стосунки*.

На основі показників можна зробити висновок про рівень самооцінки дитини, про стосунки дитини з кожним персоналом, вираження потреби у спілкуванні з ним і встановленні різних форм контактів.

	1
	2
	3
	4
	5
	6
	7
	8
	9

Дата проведення: _____

Прізвище, ім'я дитини: _____

Висновок: _____

Методика визначення проблем у самосприйнятті дитини

Інструкція для дитини

— Відповідаючи, продовж речення таким чином, як ти вважаєш.

1. Я дитина, яка...
2. Мені найбільш хочеться...
3. У своїй зовнішності я...
4. Я почувався б щасливішим, якби...
5. Мій одяг...
6. Коли в мене щось не виходить, я...
7. Уважаю, що діти мене...
8. Коли сміються за мою спиною, я...
9. Найгірше, коли...
10. Мені в собі подобається...

Методика для корекції самосприйняття, емоційних переживань невдачі

«Ситуація»

Пригадай ситуацію, коли ти почувався невпевнено або вчинив так, як тобі не хотілося б. Дай відповіді на такі запитання.

- Що це за ситуація? Вчинок?
- Що відбулося б, якби ти поведився впевнено, нічого не боячись?
- Хто міг би тобі допомогти?
- Чому такі історії трапляються саме з тобою?

«Як навчатися на невдачах»

Пригадай, коли тобі було неприємно, важко, якщо в тебе щось не виходило:

- розкажи, що з тобою трапилось;
- про що ти тоді думав, як почувався;
- що робили інші діти, дорослі;
- чого ти боявся найбільше;
- чому так трапилось;
- як би ти вчинив зараз.

Якщо дитина не може знайти правильне розв'язання проблеми, потрібно їй допомогти, щоб у неї склався правильний досвід.

Використання матриці

Для того щоб визначити статус дитини у групі, пропонується провести таку діагностику:

- соціометричний тест за методикою Дж. Морено (матриця + соціограма лідерських груп);
- опитувальник Т. Репіної для визначення сфери взаємин.

Список групи №	Список групи №																										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25		
11											*																
12												*															
13													*														
14														*													
15															*												
16																*											
17																	*										
18																		*									
19																			*								
20																				*							
21																					*						
22																						*					
23																							*				
24																									*		
25																										*	

**Протокол досліджень сфери взаємин дітей 5–7 років
(за опитувальником Т. Рєпіної)**

Дата дослідження _____

Прізвище, ім'я дитини _____

Вік на момент дослідження _____

Група дитячого садка _____

Мета дослідження: виявлення референтної групи дитини.

№ з/п	Зміст запитання	Відповіді дитини
1	Із ким ти найчастіше сваришся? З ким граєшся?	
2	Хто з дітей тобі найбільше подобається? Чому? Кого тобі не шкода перевести до іншої групи?	
3	З ким із дітей ти хотів би сидіти за одним столом? А з ким би не хотів і навіть засмутився б, якби вас посадили разом?	
4	З ким ти хотів би разом чергувати?	
5	З ким ти хотів би йти в одній парі на прогулянці?	
6	Якби ти переходив до іншого дитячого садка, то кого з дітей узяв би з собою?	
7	Кого з дітей групи ти запросив би до себе на день народження?	

№ з/п	Зміст запитання	Відповіді дитини
8	Якби у тебе було дві (три) цукерки, кого з дітей ти пригостив би?	
9	Кому з дітей групи ти дав би погратися зі своєю улюбленою іграшкою?	
10	Кого з дітей ти взяв би з собою на прогулянку до лісу?	

Результати опитування

- Найбільша кількість виборів «+» у дітей: _____
- Склад референтної групи дитини (за взаємним вибором): _____
Психолог: _____

Анкета для педагогічних працівників

ПІБ педагогічного працівника _____

- Який тип вихователя ви вважаєте прийнятним для себе:
  - авторитарний вихователь;
  - вихователь-демократ;
  - вихователь-ліберал;
  - вихователь-консультант;
  - інше (допишіть необхідне) _____.
- Чи вважаєте ви, що конфлікти з дітьми неминучі:
  - ні;
  - так;
  - складно відповісти.
- Якщо конфлікт із дитиною відбувся, то хто, на вашу думку, має ініціювати його розв'язання:
  - дитина;
  - вихователь;
  - методист.
- Якщо винила конфліктна ситуація, то як найчастіше ви її розв'язуєте:
  - одразу, щоб були свідки;
  - віч-на-віч із дитиною;
  - у присутності інших вихователів.
- Чи вважаєте ви, що іноді ініціатором педагогічного конфлікту є вихователь:
  - так;
  - ні;
  - іноді.

6. Що для вас найчастіше спричиняє педагогічний конфлікт:
- зневажливе ставлення дитини до вихователя;
  - порушення дитиною дисципліни;
  - зневажливе ставлення до дітей у ДНЗ.
7. Що для вас є джерелом інформації про ваших дітей:
- особиста бесіда з дитиною;
  - особиста бесіда з методистом;
  - особиста бесіда з педагогом-психологом;
  - інше (допишіть необхідне) _____.
8. Чи вважаєте ви необхідним у конфліктній ситуації з дитиною брати до уваги такі аспекти:
- стан здоров'я дитини;
  - вікові особливості дитини;
  - тип темпераменту та особливості характеру дитини;
  - інше (допишіть необхідне) _____.
9. Які з наслідків конфлікту найчастіше вам доводиться спостерігати:
- тривога;
  - гнів;
  - стан безпорадності;
  - підвищення кров'яного тиску;
  - сум'яття;
  - стан втоми;
  - заперечення;
  - самотність;
  - низька працездатність;
  - млявість;
  - інше (допишіть необхідне) _____.
10. Якщо конфлікт розв'язується «грамотно», то які з наведених нижче станів відчуваєте ви (виділіть не більше ніж п'ять позицій):
- спокій;
  - відчуття успіху;
  - веселощі;
  - розширення сфери взаємин;
  - енергію;
  - розслаблення;
  - відчуття сили;
  - щастя;
  - полегшення;
  - радість спілкування.

Анкета для батьків

1. Чи знаходите ви час, щоб щодня залишатися з дитиною наодинці?
2. Чи довіряєте ви своїй дитині?
3. Чи уважно ви ставитесь до індивідуальних потреб дитини?
4. Чи хвилюють вас її почуття?
5. Чи вірите ви у свою дитину, в те, що вона досягне успіху?
6. Чи дозволяєте ви дитині будувати власну систему цінностей?
7. Чи розвиваєте ви у дитини позитивне прийняття її здібностей, чи підсилюєте її самооцінку?
8. Чи звертається до вас дитина при невдачах, труднощах?
9. Чи допомагаєте ви дитині розв'язувати критичні ситуації?
10. Чи сварите ви дитину за допущені помилки?
11. Чи надаєте дитині можливість самостійно приймати рішення, обирати?
12. Бере участь ваш син (донька) у сімейних справах?
13. Чи отримує ваша дитина домашні доручення?
14. Чи можете ви, конфліктуючи з дитиною, визнати її правоту?
15. Чи терпимо ви ставитесь до дивацтв своєї дитини?
16. Чи сварите ви дитину за безлад у кімнаті або на столі, якщо це пов'язано з творчим заняттям?
17. Чи заохочуєте ви в дитині максимальну незалежність від дорослих?
18. Чи спонукаєте сина (доньку) знаходити проблеми і розв'язувати їх?

Розділ II

КОНСПЕКТИ ЗАНЯТЬ ІЗ ДІТЬМИ СЕРЕДНЬОГО ТА СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Заняття № 1

Тема. Знайомство

Мета: створювати позитивний емоційний комфорт; розвивати навички спілкування, групової взаємодії, почуття єдності, поваги та доброзичливого ставлення до інших; позбутися напруження.

Обладнання: паперові сердечка, великий аркуш паперу з намальованим контуром будинку, фломастери, олівці.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання та знайомство

Мета: позбутися напруження; створювати емоційний комфорт.

Діти разом із психологом стають таким чином, щоб утворилася форма серця. У руках дітей паперові сердечка. Кожна дитина стає по черзі в середину імпровізованого серця, називає своє ім'я так, як їй подобається, щоб її називали. Після цього всі діти кладуть сердечка на підлогу, роблять крок назад та розглядають, яка фігура склалася на підлозі. Психолог запитує: «На що схожа фігура? Якого вона розміру? Про яких людей кажуть, що в них велике серце?» Якщо діти не можуть дати відповіді, тоді психолог пояснює їм.

Діти разом із психологом складають пам'ятку правильної поведінки в садочку.

- Бути чемним.
- Бути добрим, нікого не ображати.
- Поважати інших.
- Слухати інших.
- Допомогати іншим.
- Пробачати інших.

Вправи, що спрямовані на розслаблення м'язів рук, ніг і тулуба

«Кораблик»

Діти, взявшись за руки, уявляють себе «корабликом». Ноги широко розставлені (розташування рядком). Гойднуло «кораблик» ліворуч — діти стають на ліву ногу, права нога відірвана від підлоги, розслаблена, руки підняті угору, нахилені ліворуч. Гойднуло «кораблик» праворуч — робимо те ж саме, тільки у правий бік. Повторити повільно 8 разів.

«Штанга»

Діти уявляють себе спортсменами-штангістами. Ноги широко розставлені. Руки розслаблені. «Підняти штангу» — нахилитися, стиснути кулаки, підняти руки — вони напружені. «Кидаємо штангу» — руки опускаються вниз і вільно звисають уздовж тулуба. Дихати легко, повільно. Повторити 5 разів.

Вправа «Мій садочок»

Мета: розвивати почуття єдності, поваги до інших.

Психолог пропонує дітям подивитись на великий аркуш паперу, на якому намальований контур будинку — дитячого садка. Він запитує у дітей, що вони роблять у дитячому садку, як вони у ньому почувуються, чи радіють своїм друзям, вихователям. Потім діти одночасно починають малювати все те, що пов'язане з дитячим садком (веселих друзів, привітних вихователів, улюблені іграшки, меблі тощо).

Підсумок заняття

Психолог нагадує дітям правила поведінки у садочку. Діти повторюють їх.

Прощання

Діти беруться за руки, легко ними похитують і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 2

Тема. Моє ім'я

Мета: створювати позитивний емоційний комфорт; позбутися напруження; розвивати почуття єдності, доброзичливого ставлення до інших, позитивного самосприйняття; виховувати повагу до інших.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: створити емоційний комфорт; позбутися напруження.

Діти стають у коло. Кожна дитина повертається до свого сусіда, який стоїть праворуч, посміхається йому, вклоняється і каже: «Вітаю», потім вітається із сусідом, який стоїть ліворуч.

Розгадування загадки. Психолог пропонує дітям розгадати загадку:

Нас не було — воно було,
Нас не буде — воно буде,
Ніхто ні в кого його не бачить,
А в кожного воно є. (Ім'я)

Вправа «Назви лагідно»

Мета: виховувати доброзичливе ставлення до інших.

Кожна дитина лагідно називає імена своїх сусідів.

Бесіда про імена.

Психолог запитує, чи знають діти про те, що означають їх імена. Пояснює значення імен. Запитує, чи насправді діти поводяться так, як характеризує їх власне ім'я, кого вони знають із такими самими іменами.

Вправа «Мої почуття»

Мета: розвивати позитивне самосприйняття.

Дітям пропонується сісти на килимок, заплющити очі. Психолог підходить до кожної дитини, лагідно називає її ім'я. Після цього діти повинні розповісти, чи сподобалося їм, коли їх називають лагідно.

Гра «Дірява голова»

Мета: розвивати почуття єдності; виховувати повагу до інших.

Діти стають у шеренгу. Перша дитина повинна назвати своє ім'я. Друга дитина повинна назвати ім'я першої дитини, а потім — своє. Третя дитина — імена попередніх двох дітей та власне і так далі. Остання дитина повинна назвати імена всіх дітей та своє власне. Якщо дитина забула чиесь ім'я, вона повинна взяти себе за голову і, жартома, сказати про себе: «От дірява голова» і повторити імена всіх дітей знову.

Підсумок заняття

Психолог нагадує дітям, що коли називати одне одного лагідно, то це завжди всім подобається, у всіх поліпшиться настрій.

Прощання

Діти беруться за руки, легко ними похитують і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 3

Тема. Наші емоції

Мета: ознайомити дітей із поняттям «емоції»; учити дітей розпізнавати та виявляти емоції; розширювати уявлення про радість, сум, здивування, злість, страх; розвивати вміння передавати емоційний стан за допомогою міміки; виховувати уважність до інших.

Обладнання: піктограми емоцій; сюжетні малюнки із зображенням дітей із різними емоційними станами; розрізані картинки (4 частини) із зображенням усміхнених дітей.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: розвивати позитивні емоції.

Діти стоять у колі, торкаються по черзі плеча сусідів та промовляють із посмішкою: «Вітаю».

Піктограми

Мета: розвивати міміку.

Дітям пропонується розглянути піктограми із зображенням різних емоцій. Потім діти показують за допомогою міміки почуття страху, суму, радості, злості, здивування. Психолог пояснює, що почуття, які були передані, називаються «емоціями».

Гра «Знайди пару картині»

Мета: розширювати уявлення про почуття; виховувати уважність до інших.

Психолог пропонує розглянути сюжетні малюнки та послухати невеличкі історії про дітей. Діти повинні показати картину, що відповідає історії, а також показати піктограму, яка свідчить про почуття героїв історії.

- Василько сьогодні перший день у дитячому садочку. Він нікого не знає і всього боїться (*показати картину і піктограму*).
- Маринка проводжала бабусю додому і дуже за нею сумувала (*показати картину та піктограму*).
- Оленка дуже любить свою маленьку кицю Мурку. Вона її доглядає і дуже часто з нею грається (*показати картину та піктограму*).
Бесіда з дітьми про емоції.

1. Діти, а чи буває вам сумно, весело, страшно?
2. Коли це відбувається?
3. А як необхідно допомагати іншим, щоб їм не було сумно, страшно?

Гра «Склади картинку»

Мета: розширювати уявлення про радість; розвивати взаємодії.

Діти об'єднуються у дві групи. Кожна група повинна з частинок скласти картинку, на якій зображена весела дитина. Потім діти передають почуття радості за допомогою міміки та дякують одне одному за співпрацю.

Підсумок заняття

Психолог запитує дітей, чи подобаються їм злі, сумні люди, чи хотіли б вони з ними розмовляти, гратись. Завжди приємно гратись з дитиною, яка радісна, привітна, лагідна.

Прощання

Діти беруться за руки, легко ними похитують і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 4

Тема. Наші емоції

Мета: закріплювати знання дітей про емоції; учити передавати свій емоційний стан за допомогою міміки і жестів; учити розуміти поведінку інших та власну поведінку, її наслідки; виховувати оптимістичний погляд на життя та доброзичливість, почуття єдності.

Обладнання: піктограми емоцій, зображення дітей із різними емоціями, великий аркуш паперу з кишеньками для невеличких малюнків, невеликі аркуші паперу, фломастери, олівці.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: розвивати відчуття єдності.

Діти стоять у колі, тримаючись за руки. Разом уклоняються, з посмішкою промовляють: «Вітаю».

Гра «Знайди пару»

Мета: закріплювати знання про емоції.

Діти отримують піктограми, до яких вони повинні дібрати зображення дітей із відповідними емоціями на обличчі.

Казкотерапія

Мета: розвивати міміку, жести; виховувати доброзичливе ставлення одне до одного, оптимістичний погляд на життя.

Психолог пропонує дітям пригадати казку «Курочка Ряба» та інсценувати її. Під час виконання своїх ролей діти повинні правильно показувати почуття, які переживають герої казки.

Бесіда за казкою «Курочка Ряба». Психолог запитує дітей:

1. Хто з героїв казки добрий, а хто — ні?
2. Чому плакали дід та баба?
3. Як їх заспокоїла курочка?
4. Чи помічали ви переживання, сум у своїх рідних, близьких?
5. Як ви допомагаєте своїм рідним та друзям у біді, коли їм буває сумно, самотньо?

Релаксаційні вправи

- «Поза спокою»

Сидячи, опустити руки, розслабити їх, заплющити очі, дихання повільне.

- «Кулачки»

Руки покласти на коліна, стиснути міцно пальці в кулачки, потім розслабити їх. Повторити 6 разів.

Малюнок радості

Мета: виховувати оптимістичний погляд на життя.

Кожна дитина отримує невеличкий аркуш паперу, на якому вона повинна зобразити те, що їй приносить радість (сонечко, квітка, тато, мама, друзі, метелик, дерево, котик). Після завершення малювання психолог розміщує дитячі малюнки у кишенях великого аркушу паперу. Звертається увага дітей на те, скільки прекрасного і радісного є в навколишньому світі, іноді ми просто забуваємо про це, перестаємо помічати. Але завжди в нашому житті є тепло, сонечко, радісна посмішка мами, тата, друзів, краса рідної природи.

Підсумок заняття

Психолог разом із дітьми розглядає піктограми, повторює, що вони означають, наголошує дітям, що вони повинні уважно ставитися до близьких та рідних людей, співчувати їм, жаліти, допомагати, якщо вони потрапили у біду, коли вони сумують, почуваються самотньо, радіти разом із ними, дарувати дарунки та теплі посмішки.

Прощання

Діти утворюють стовпчик зі своїх кулачків (по одному кулачку) і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 5

Тема. Посмішка творить дива

Мета: закріплювати знання дітей про емоції, засоби їх вираження; тренувати виразну міміку; розвивати почуття доброзичливості; уважно ставитися одне до одного.

Обладнання: великий аркуш паперу, фломастери, олівці, люстерка.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: створювати емоційний комфорт.

Діти стають у коло. Кожна дитина повертається до свого сусіда, який стоїть праворуч, посміхається йому, вклоняється і каже: «Вітаю», потім вітається із сусідом, який стоїть ліворуч.

Вправа «Посмішка по колу»

Мета: тренувати виразну міміку.

Діти тримаються за руки. По черзі усміхаються до свого сусіда праворуч, а потім — ліворуч.

Бесіда з дітьми.

1. Чи приємно вам, коли до вас посміхаються?
2. Як ви вважаєте, з якою дитиною краще дружити — з веселою, привітною, чи з сердитою та сумною?

3. Що ви відчуваєте, коли до вас посміхаються?
4. Посміхаєтесь ви до своїх рідних, близьких?
5. Чому ви це робите?

Наголосити дітям, що посмішка — це гарний настрій, хороше самопочуття. У веселих людей справи йдуть легко, завзято.

Гра «Мімічна гімнастика»

Мета: тренувати виразну міміку.

Дітям пропонується виконати низку вправ для мімічних м'язів обличчя.

Наморщити лоба, підняти брови (подив). Розслабитися, звести брови, насупити їх (сердитість). Розслабитися. Повністю розслабити брови, «закотити очі» (байдужість). Розширити очі, відкрити рота (страх). Розслабитися. Усміхнутися, підморгнути (радість).

Гра «Спілкування без слів»

Мета: розвивати почуття доброзичливості.

Учасники об'єднуються у пари. Спочатку пари ходять кімнатою, за сигналом психолога зупиняються, вітаються одне з одним за допомогою рук, кладуть руки на плечі одне одному, дивляться в очі партнерові, посміхаються, прощаються.

Малювання веселого Колобка

Мета: розвивати почуття доброзичливості, єдності.

На великому аркуші паперу діти по черзі малюють певну деталь малюнка, щоб вийшов веселий Колобок (одна дитина малює очі, інша — посмішку тощо). Звернути увагу на те, що посмішка свідчить про радість Колобка.

Підсумок заняття

Психолог розповідає дітям про те, що посмішка робить дива. Адже достатньо лагідно посміхнутись, і твій друг на тебе вже не ображається, а із задоволенням пропонує погратись. Якщо ти будеш привітним, усміхненим, тоді матимеш багато друзів та знайомих, які виявлятимуть бажання з тобою розмовляти, гратись.

Психолог пропонує дітям взяти люстерка та подивитись на себе. Спочатку діти відтворюють негативні емоції за допомогою міміки, а потім — позитивні. Наголосити, коли радісний, веселий та усміхнений, тоді у всіх виникає бажання з такою людиною спілкуватись.

Прощання

Діти утворюють стовпчик зі своїх кулачків (по одному кулачку) і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 6

Тема. Мій друг

Мета: продовжувати вчити дітей розуміти такі поняття як «друг», «дружити»; прищеплювати доброзичливе ставлення; учити уважно ставитись одне до одного; виховувати чуйність.

Обладнання: м'ячик, іграшки, іграшковий посуд, ковдра.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: створювати емоційний комфорт.

Діти стоять у колі, торкаються по черзі плеча сусідів та промовляють із посмішкою: «Вітаю».

Етична бесіда «Кого ми називаємо другом?»

1. Хто такий друг?
2. Хто є твоїм другом?
3. А ти — справжній друг?

Психолог разом із дітьми закріплює знання про риси справжнього друга:

- добрий, вірний, ніколи не образить;
- не залишить у біді, прийде на допомогу;
- завжди вислухає, підтримає.

Гра «Подаруй подарунок другові»

Мета: виховувати доброзичливість.

Діти передають одне одному м'ячик і називають подарунки, які вони хотіли б подарувати одне одному.

Гра «Опиши друга»

Мета: виховувати доброзичливість, уважність одне до одного.

Діти об'єднуються у пари, уважно розглядають одне одного, потім розвертаються та спинами торкаються одне одного. Психолог запитує у дітей-партнерів про зовнішній вигляд, колір очей, волосся, одягу. Опис порівнюється з оригіналом і робиться висновок про те, наскільки діти уважні одне до одного.

Психологічний етюд «Відвідування хворого друга»

Мета: виховувати доброзичливість, емпатію.

Одна дитина грає роль «хворого» друга. Решта дітей прийшли його провідати, принесли з собою гостинці, вкривають хворого ковдрою, наливають теплого чаю, жаліють його, поглядають на нього зі співчуттям, лагідно посміхаються. Психолог наголошує на тому, що коли люди піклуються одне про одного, тоді хворим легше перебороти хворобу, знайти в собі сили швидше одужати.

Вивчення прислів'я

Психолог пропонує дітям вивчити народне прислів'я:

«Вірний друг — то найбільший скарб».

Якщо діти не розуміють значення слів, потрібно їм розповісти про них («*вірний*» — *ніколи не зрадить, прийде на допомогу*, «*скарб*» — *багатство, подарунок*).

Підсумок заняття

Повторення рис справжнього друга, про які діти та психолог розповідали на занятті.

Прощання

Діти беруться за руки і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 7**Тема. Мій друг**

Мета: продовжувати закріплювати знання про емоції та розуміння понять «друг», «справжня дружба»; виховувати доброзичливе ставлення одне до одного, почуття єдності.

Обладнання: картинки із зображенням дітей із різними емоціями.

ХІД ЗАНЯТТЯ**Вітання**

Мета: створювати психоемоційний комфорт.

Діти стоять у колі, вітаються зі своїми сусідами, потім вітаються до сонечка (*високо піднімаючи над головою руки, стаючи на носочки*), після цього вітаються до землі (*присідають, гладять килимок*).

Гра «Відгадай»

Мета: виховувати доброзичливість.

Діти сидять у колі. Психолог запитує: «Відгадайте, що подобається друзям у вашому сусіді ліворуч?» Діти вголос відповідають, називають найкращі якості, закріплюють поняття «друг», «справжня дружба».

Вправа «Подарунок»

Мета: закріплювати знання про емоції, міміку та жести.

Психолог пропонує дітям подарувати одне одному подарунки, але не називати їх, а показати за допомогою міміки, жестів. Той, хто отримує подарунок, має його впізнати та назвати.

Вправи для ніг

«*На пляжі*»

Діти лежать на підлозі, «засмагають на сонечку». Ноги витягнуті, розслаблені. Потім ноги підняти і тримати. Ноги напружені. Опустити — відпочити. Повторити 5–6 разів.

«Пружинки»

Стрибки на місці (ніби «пружинки на ногах»).

Гра «Я хочу подружитися»

Мета: виховувати доброзичливе ставлення одне до одного.

Діти по черзі розповідають, із ким вони хотіли б дружити, не називаючи імені друга, тільки описуючи його зовнішній вигляд та риси характеру. Дитині, про яку розповідають, необхідно впізнати себе, швидко підбігти до того, хто про неї розповідає, потиснути руку.

Гра «Я не хочу подружитися»

Мета: закріплювати знання про емоції.

Діти розглядають картинки із зображенням дітей із різними емоціями на обличчі, роблять висновок, що з дітьми, які насуплені, сердиті, — не хочеться гратись, розмовляти.

Гра «Паровозик»

Одна дитина виконує роль «паровозика». Діти-«вагони» чекають на неї. «Паровозик під'їжджає», вітається з однією дитиною і пропонує їй приєднатися, «від'їжджає». І так по черзі, поки всі діти не приєднаються.

Підсумок

Повторення рис справжнього друга, про які діти та психолог розповідали на попередньому занятті.

Прощання

Діти утворюють стовпчик зі своїх кулачків (по одному кулачку) і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 8

Тема. Бережемо дружбу

Мета: продовжувати закріплювати знання про дружбу, поведінку справжнього друга; виховувати довіру та повагу одне до одного; вчити цінувати дружні стосунки.

Обладнання: аркуші паперу, фломастери, олівці.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: створювати психологічний комфорт.

Діти стоять у колі, вітаються зі своїми сусідами, потім вітаються до сонечка (*високо піднімаючи над головою руки, стаючи на носочки*), після цього вітаються до землі (*присідають, гладять килимок*).

Вправа «Катруся — справжній друг, тому що...»

Мета: закріпити знання про дружбу, справжнього друга.

Діти стоять у колі, у центр кола виходить одна дитина. Їй необхідно запросити у коло свого друга і закінчити речення «(ім'я дити-

ни) — справжній друг, тому що... ». Далі в коло запрошується інша дитина і так далі. Психолог стежить, щоб у колі побували всі діти.

Гра «Сліпий і поводитир»

Мета: виховувати почуття довіри.

Діти об'єднуються у пари, одна дитина — «поводир», друга — «сліпий». Кожен «поводир» повинен провести «сліпого» (*в якого заплющені очі*) через різні перешкоди, що створені заздалегідь (*меблі, іграшки на підлозі*). «Поводир» має провести його таким чином, щоб той не спіткнувся, не впав, не забився.

Бесіда про дружбу

Читання вірша А. Костецького «Справжні подруги»

Мета: закріплювати знання дітей про справжню дружбу.

Психолог запитує дітей:

1. Чи мають діти справжніх друзів?
2. Чому вони з ними дружать?
3. Можна самих дітей назвати справжніми друзями?

Психолог пропонує послухати вірш та відповісти, чи можна назвати справжніми подругами дівчаток, про яких написано вірш.

СПРАВЖНІ ПОДРУГИ

Дівчинка Людмила
Вранці мамі заявила:
— Все! В садочок я не йду!
Я не стерплю цю біду.
Щастя скінчено моє!
Адже в Рити джинси є.
І тепер зі мною Рита
Відмовляється дружити.
Мамо! Дружбу виручай,
Джинси і мені купляй!
— Ви ж були найкращі друзі?
А ви що скажете мені:
Це справжні подруги чи ні?

Відповіді дітей. Психолог запитує, чому діти так вважають.

Малювання «Мій друг»

Мета: виховувати повагу одне до одного.

Дітям пропонується намалювати свого друга, а потім подарувати йому малюнок.

Вивчення мирилочки

Мета: виховувати повагу та доброзичливість.

Психолог запитує у дітей, чи буває так, що діти сваряться, ображаються одне на одного. Якщо таке трапляється, необхідно

зробити крок назустріч та помиритися зі своїм другом. А в цьому допоможе мирилочка.

Мир, миром,
Пирого з сиром,
Варенички в маслі,
Ми дружечки красні,
Поцілуймося!

Підсумок заняття

Повторення рис справжнього друга та мирилочки. Психолог наголошує дітям на тому, що справжню дружбу слід цінувати та берегти.

Прощання

Діти утворюють стовпчик зі своїх кулачків (по одному кулачку) і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 9

Тема. Учимся спілкуватися

Мета: продовжувати вчити дітей розуміти мову жестів та міміки; розвивати уяву; виховувати доброзичливе ставлення до інших.

Обладнання: м'яч, предметні картинки, пазли.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: розвивати почуття єдності.

Діти стоять у колі, тримаючись за руки. Разом вклоняються, з посмішкою промовляють: «Вітаю».

Етюд «Зачаровані діти»

Мета: розвивати уяву.

Діти уявляють себе «зачарованими». Вони не можуть говорити, на всі запитання відповідають жестами та мімікою. Наприклад, показують, де знаходяться речі у кімнаті тощо.

Гра «Поклич лагідно»

Мета: виховувати доброзичливість до інших.

Діти стоять у колі. Одна дитина стоїть у центрі кола. Вона починає кликати іншу дитину, лагідно називаючи її ім'я та кидаючи їй декілька разів м'яч. Потім перша дитина запитує: «Я гралась з тобою, а з ким хочеш гратись ти?» І так по черзі.

Гра «Зобразить предмет»

Мета: закріплювати знання та вміння користуватися мімікою та жестами.

Кожна дитина отримує предметну картинку, яку вона повинна без слів, за допомогою міміки та жестів показати решті дітей, а ті, у свою чергу, повинні її відгадати та назвати.

Вправи на дихання

Мета: розслабитися; розвивати уяву.

«Повітряні кульки»

Діти уявляють себе «повітряними кульками», спочатку їх «надувають» — зробити повільно вдих, потім «здувають» — повільно видихають повітря, промовляючи звук [с].

«Морські хвилі»

Діти тримають зчеплені руки перед собою, уявляють, що їхні руки — це «хвилі на морі». На «морі» тихо, спокійно — рухають руками повільно, ніби «хвильки», промовляючи звук [ш]. Потім починається «шторм» — діти здійснюють швидкі рухи, «хвилі» піднімаються над головою, голосно промовляючи звук [ш]. Потім знову «вийшло сонечко» і «море заспокоїлося».

Гра «Склади картинку»

Мета: виховувати доброзичливість.

Діти об'єднуються у пари. Кожна пара повинна скласти картинку з частинок (пазлів). Діти повинні працювати злагоджено, ввічливо звертатись одне до одного.

Підсумок заняття

Психолог запитує дітей, що їм допомагає спілкуватись одне з одним. Пригадує разом із дітьми, що крім мовлення, у розмові стають у пригоді обличчя, що відображає різні почуття, руки, що своїми рухами допомагають «розмовляти», краще пояснити слова.

Прощання

Діти беруться за руки, легко ними похитують і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 10**Тема. Учимось спілкуватися**

Мета: розвивати ініціативність; підвищувати самооцінку дітей; виховувати повагу до інших; вчити розуміти бажання партнера під час виконання спільних дій.

Обладнання: аркуші паперу, олівці.

ХІД ЗАНЯТТЯ**Вітання**

Мета: створювати емоційний комфорт.

Діти стають у коло. Кожна дитина повертається до свого сусіда, який стоїть праворуч, посміхається йому, вклоняється, каже: «Вітаю», потім вітається з сусідом, який стоїть ліворуч.

Обговорення ситуацій

Мета: закріплювати знання дітей про правильну поведінку в різних життєвих ситуаціях; підвищувати самооцінку.

Психолог пропонує кожній дитині розповісти про свою поведінку в різних ситуаціях, що можуть із нею трапитись або вже траплялись.

1. З тобою не хочуть гратись діти. Але ти хочеш із ними гратись. Як ти вчиниш, що ти зробиш для того, щоб тебе прийняли до гри?
2. Діти б'ють твого маленького сусіда. Що ти зробиш? Що ти скажеш цим дітям?
3. У тебе влучили м'ячем, але це зробив хлопчик, який не хотів цього зробити, просто він був не уважним. Що ти йому скажеш? Що зробиш?

Психолог наголошує дітям, що вони повинні не боятися сказати про свої бажання, не соромитись спілкуватися з дітьми.

Малюнок удвох

Мета: виховувати повагу до інших, розуміння бажань партнера.

Діти об'єднуються в пари. Кожна пара отримує 1 аркуш паперу та 1 олівець на двох. Діти повинні разом одночасно взяти олівець та намалювати спільний малюнок. Потім потрібно розповісти про свою роботу.

Гра «Новенька»

Мета: розвивати ініціативність та доброзичливість.

Дітям пропонується уявити, що до них у групу прийшла новенька дівчинка. Вона всього соромиться, мовчить, не грається. Завдання для дітей: подружитись із нею. Психолог грає «новеньку дитину», а діти показують, як можна розпочати спілкування з нею.

Гра «Мої бажання»

Мета: підвищувати самооцінку.

Діти сидять у колі та по черзі розповідають про свої бажання: «Мені подобається, коли...» Психолог наголошує дітям, що потрібно розповісти про свої бажання для того, щоб їх краще розуміли друзі, знайомі та рідні люди.

Підсумок заняття

Психолог хвалить дітей за їх ініціативність, за правильну поведінку в різних ситуаціях, бажає їм бути привітними, легко розпочинати розмову зі знайомими людьми, вміти розповідати про свої бажання та розуміти бажання інших, поважати їх.

Прощання

Діти утворюють стовпчик зі своїх кулачків (по одному кулачку) і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 11

Тема. Учимся розуміти іншого

Мета: продовжувати вчити дітей розуміти одне одного; звертати увагу на емоційний стан інших людей; виховувати доброзичливе ставлення одне до одного; вчити співпрацювати в парі.

Обладнання: піктограми емоційних станів, картинки із зображенням дітей із різними емоціями.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: створити психологічний комфорт.

Діти стоять у колі, вітаються зі своїми сусідами, потім вітаються до сонечка (*високо піднімаючи над головою руки, стаючи на носочки*), після цього вітаються до землі (*присідають, гладять килимок*).

Бесіда «Як ми розуміємо одне одного»

Мета: закріпити вміння розуміти інших; звертати увагу на емоції інших людей.

Діти відповідають на запитання:

1. Що допомагає нам порозумітися між собою? (*Мовлення, міміка, рухи*)
2. Як потрібно звертатись до інших людей? (*Бути ввічливими, привітними, знати слова привітання.*)
3. Яким тоном необхідно спілкуватись із рідними та близькими людьми? (*Лагідним, добрим, привітним*)
4. Які емоції ви знаєте? (*Сум, радість, страх*)
5. Що слід зробити, коли ви бачите, що вашому другові сумно або страшно? (*Підійти до нього, заспокоїти, запитати, що в нього трапилось, пожаліти його, розвеселити, запросити до гри.*)

Гра «Знайди пару»

Мета: закріпити знання про емоції.

Діти отримують піктограми, до яких вони повинні дібрати зображення дітей із відповідними емоціями на обличчі.

Етюд «Насос і м'яч»

Мета: психологічно розвантажитися; розвивати почуття єдності.

Грають парами. Одна дитина зображує «великий надувний м'яч», друга — «насос», що надуває цей «м'яч». «М'яч» стоїть, опустивши руки, на півзігнутих ногах, руки і шия розслаблені, голова опущена. «Насос» починає закачувати повітря — робить різкі рухи руками, ніби натискує на «насос». «М'яч» потроху надувається — дитина поступово випрямляється, набирає повітря в щоки. Після цього діти міняються ролями.

Гра «Відгадай подарунок»

Мета: закріплювати знання про емоції, міміку та жести.

Психолог пропонує дітям подарувати одне одному подарунки, але не називати їх, а показати за допомогою міміки, жестів. Той, хто отримує подарунок, має його впізнати та назвати.

Підсумок заняття

Психолог наголошує дітям, що вони повинні бути уважними одне до одного, до своїх рідних та близьких, розуміти їхні почуття, подавати допомогу, вміти поліпшити настрій.

Прощання

Діти беруться за руки, легко ними похитують і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 12**Тема. Учимся розуміти іншого**

Мета: продовжувати вчити дітей спілкуватися та розуміти одне одного; розвивати творчу уяву і вміння співпрацювати; виховувати повагу до інших.

Обладнання: великі аркуші паперу, фарби, зубні щітки, паперові пелюсточки, кружечок з отворами, іграшки.

ХІД ЗАНЯТТЯ**Вітання**

Мета: створювати психоемоційний комфорт.

Діти стоять у колі, торкаючись долоньками одне до одного. Ладно промовляють: «Вітаю» та бажають одне одному вдачі.

Арттерапія

Мета: закріплювати вміння спілкуватись із партнером; виховувати повагу; розвивати уяву.

Діти об'єднуються у пари. Кожна пара отримує великий аркуш паперу. Одна дитина за допомогою зубної щітки бризкає на папір із лівого боку різними фарбами, друга — з правого боку. Потім аркуш складається навпіл і промокається. Після цього аркуш розкривається, діти розглядають свій спільний малюнок та вигадують до нього назву.

Гра «Сніжки»

Мета: психом'язово розслабитися; розвивати уяву.

Діти «кидаються» уявними «сніжками» (*нахили тулуба, рухи руками*). Повторити декілька разів.

Розігрування ситуації «Ображена дитина»

Мета: розвивати вміння розуміти та поважати одне одного.

Діти по черзі показують «ображену дитину», решта повинна знайти спосіб її розвеселити (*пожаліти, запитати про те, що трапилось, розвеселити, запросити до гри, подарувати іграшку тощо*).

Гра «Квітка радості»

Мета: учити співпрацювати.

Кожна дитина отримує «пелюсточку», на якій вона повинна намалювати зображення того, що дарує їй радість (*квітка, сонце, друг, мама, братик тощо*). Потім «пелюсточка» приєднуються до кружечка — утворюється «квітка радості». Діти розглядають малюнки та розповідають, які малюнки їм сподобались і чому.

Підсумок заняття

Психолог наголошує дітям, що вони повинні бути уважними одне до одного, розуміти чужі почуття, подавати допомогу, вміти поліпшити настрій.

Прощання

Діти беруться за руки, легко ними похитують і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 13

Тема. Настрій

Мета: закріплювати знання про емоції, настрій, створювати емоційний комфорт; формувати вміння висловлювати свої почуття; учити цінувати друзів; розвивати творчу уяву.

Обладнання: записи музичних творів, паперові пелюсточка, кружечок з отворами, фарби, пензлики.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: створювати психоемоційний комфорт.

Діти стоять у колі, торкаючись долоньками одне одного. Лагідно промовляють: «Вітаю» та бажають одне одному вдачі.

Бесіда «Що таке настрій?»

Мета: закріпити знання про емоції; формувати вміння висловлювати свої почуття.

Психолог запитує у дітей:

1. Що таке настрій?
2. Як можна зрозуміти настрій іншої людини?
3. Як поводить себе сумна людина?
4. Як поводить себе весела людина?
5. На що схожий твій настрій? (*Порівняти з природними явищами, предметами.*)

Якщо діти не можуть дати відповіді, то їм допомагає психолог, який пояснює незрозумілі поняття, розповідає про свій сьогоднішній настрій (який є веселим, тому що психолог зустрівся з дітьми, він радий їх бачити, адже вони його друзі).

Вправа «Розсміши сумного друга»

Мета: виховувати доброзичливе та уважне ставлення до інших.

Діти по черзі грають роль «сумного» друга. Решта дітей намагаються його розвеселити різними способами (*корчаться смішні пички, танцюють, погладжують лагідно по голові, плечах, взявши за руки, дивляться у вічі та посміхаються тощо*).

Гра «Назви настрої музики»

Мета: розвивати творчу уяву.

Дітям пропонується послухати записи музичних творів та назвати, який настрій у музики, що хотіла розповісти дітям музикант. Слухати необхідно лежачи або сидючи із заплющеними очима.

(*Мелодії:* Бетховен «Місячна соната» — сум, спокій;

Брамс «Колискова» — спокій;

Шопен «Мазурка» — радість;

Штраус «Вальси» — радість, піднесений настрій.)

Малюнок «Квітка настрою»

Мета: розвивати вміння висловлювати свої почуття.

Психолог пояснює дітям, що кожен настрій має свій колір, наприклад, радість — це жовтий, оранжевий, червоний кольори, спокій — це зелений, сум — коричневий, чорний, темно-синій. Потім кожній дитині пропонується зафарбувати свою «пелюсточку» тим кольором, який відповідає її настрою. Після цього «пелюсточка» приєднується до кружечка, утворюється «квітка настрою» дітей. Діти розповідають про свій настрій. Психолог повинен звернути особливу увагу на «пелюсточку», що мають темні кольори, запитати у дітей, чому в них такий настрій.

Музична вправа «Танець настрою»

Мета: розвивати вміння передавати свої почуття за допомогою рухів.

Дітям пропонується потанцювати під веселу музику.

Підсумок заняття

Психолог нагадує дітям, що вони повинні підтримувати гарний настрій, бути привітними та уважними до своїх знайомих.

Прощання

Діти беруться за руки, легко ними похитують і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 14

Тема. Доброта

Мета: учити дітей розуміти поняття «добрий», «доброта»; виховувати доброзичливе ставлення до інших; розвивати пам'ять.

Обладнання: тарілочка, кольорові кружечки, серії малюнків до казок.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: створювати психологічний комфорт.

Діти стоять у колі, вітаються зі своїми сусідами, потім вітаються до сонечка (*високо піднімаючи над головою руки, стаючи на носочки*), після цього вітаються до землі (*присідають, гладять килимок*).

Гра «Добра тварина»

Мета: виховувати доброзичливість, почуття єдності.

Діти стають у коло та беруться за руки. Психолог говорить: «Ми — одна велика добра тварина. Давайте послухаємо, як вона ди-хає». Усі прислухаються, починають разом дихати: великий вдих — крок уперед, видих — крок назад (декілька разів). «Послухаємо, як стукає серце доброї тварини». Стук — крок уперед, стук — крок на-зад (декілька разів).

Бесіда про добру людину

Мета: закріплювати знання про поняття «добрий».

Діти відповідають на запитання:

1. Кого ми називаємо добрим? (*Психолог за правильну назву риси людини кладе у тарілочку кружечок.*)
2. Порахуємо, скільки кружечків у нашій тарілочці. А чи важко бути добрим?
3. Що потрібно робити, щоб бути добрим?

Правила доброти:

- допомагати слабким, маленьким, хворим, старим, тим, хто потрапив у біду;
- вибачити помилки іншим;
- не бути жадібним;
- не заздрити;
- жаліти інших.

Гра «Пригадай казку»

Мета: розвивати пам'ять.

Діти об'єднуються у дві групи. Кожна група отримує серію малюнків до якоїсь казки. Діти повинні розкласти у правильній

послідовності серію малюнків та розповісти, які герої казки були добрими.

Вивчення прислів'я

Мета: закріплювати знання про поняття «добрий».

Психолог пропонує дітям вивчити прислів'я про добрих людей, яких завжди шанували в нашому народі.

Як сам добрий, то й тобі добротою відповідатимуть.

Підсумок заняття

Психолог пропонує дітям пригадати риси доброї людини, а також пригадати правила доброти, про які йшлося на занятті, та прислів'я про добру людину.

Прощання

Діти утворюють стовпчик зі своїх кулачків (по одному кулачку) і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 15

Тема. Чесність

Мета: учити дітей розуміти поняття «чесний»; виховувати добропорядність, справедливість; розвивати пам'ять.

Обладнання: твір Л. Толстого «Кісточка».

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: створювати емоційний комфорт.

Діти стають у коло. Кожна дитина повертається до свого сусіда, який стоїть праворуч, посміхається йому, вклоняється і каже: «Вітаю», потім вітається із сусідом, який стоїть ліворуч.

Читання твору Л. Толстого «Кісточка»

Бесіда за прочитаним.

Мета: закріплення знань про риси чесної людини.

Психолог запитує у дітей:

1. Як звали хлопчика — героя оповідання?
2. Що зробив Ваня, поки ніхто цього не бачив?
3. Що запитав батько у дітей?
4. Чи зізнався Ваня, що він з'їв сливу?
5. Чого боявся батько?
6. Чому коли Ваня розповів про кісточку, всі засміялись, а він — заплакав?

Психолог наголошує дітям на тому, що потрібно завжди говорити правду, адже неправда може призвести до біди, нашкодити власному здоров'ю та здоров'ю інших людей, зіпсувати дружбу.

Вправа «Продовж речення»

Мета: закріпити знання про чесність.

Діти по черзі доповнюють речення.

1. «Коли мене обманюють, то...» (*почуття*)
2. «Люди, які говорять неправду, це люди...» (*риси*)
3. «Чесні люди — це люди...» (*риси*)

Вироблення правил поведінки чесною людини

Мета: закріплювати знання про чесність.

Психолог та діти складають правила поведінки чесною людини:

- дотримуватись свого слова: сказав — зроби;
- не впевнений — не обіцяй;
- помилився — визнавай;
- забув — попроси вибачення;
- говори те, що думаєш;
- не видавай чужої таємниці.

Вправи на дихання

Мета: розслабитися; розвивати уяву.

«Повітряні кульки»

Діти уявляють себе «повітряними кульками», спочатку їх «надувають» — зробити повільно вдих, потім «здувають» — повільно видихають повітря, промовляючи звук [с].

«Морські хвилі»

Діти тримають зчеплені руки перед собою, уявляють, що їхні руки — це «хвилі на морі». На «морі тихо, спокійно» — діти рухають руками повільно, ніби «хвильки», промовляючи звук [ш]. Потім починається «шторм» — рухи дітей стають швидкими, «хвилі» піднімаються над головою, голосно промовляючи звук [ш]. Потім знову вишло «сонечко» і «море заспокоїлося».

Підсумок заняття

Повторити правила поведінки чесною людини, про які йшлося на занятті.

Прощання

Діти беруться за руки, легко ними похитують і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 16**Тема. Увічливість**

Мета: учити розуміти поняття «увічливість»; розвивати почуття власної гідності та поваги до інших; виховувати доброту, взаєморозуміння.

Обладнання: сюжетний малюнок «Магазин»; іграшки; музичний запис «Полонеза» Огінського.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: створити емоційний комфорт.

Діти стоять у колі, торкаються по черзі плеча сусідів та промовляють із посмішкою: «Вітаю».

Бесіда за малюнком

Мета: закріпити знання про ввічливість.

Діти розглядають сюжетний малюнок «Магазин» та відповідають на запитання психолога:

1. Що ви бачите на малюнку?
2. Який настрій у зображених на малюнку людей? Чому ви так вважаєте?
3. А як ви поведетеся у магазині?

Сюжетно-рольова гра «Магазин іграшок»

Мета: закріплювати знання про ввічливість.

Одна дитина — це «продавець», решта — «покупці». «Продавцем» також може бути психолог. Потрібно стежити за тим, чи вітаються діти, коли заходять до «магазину», чи правильно звертаються до «продавця», чи дякують за «покупку», прощаються. «Продавець» також повинен бути привітним та ввічливим.

Вироблення правил ввічливості

Мета: закріплювати знання про «ввічливість».

Психолог та діти складають правила ввічливості:

- бути завжди привітним: вітайся під час зустрічі, дякувати за допомогу, йдучи — прощатися;
- поводитися так, щоб людям було приємно від твоїх слів та вчинків;
- не капризувати, не вередувати.

Музична вправа «Танець ввічливості»

Мета: розвивати почуття власної гідності та поваги до інших.

Діти об'єднуються у пари. Звучить мелодія танцю «Полонеза» Огінського, одна дитина (бажано — хлопчик) запрошує іншу дитину на танок. Діти танцюють, дякують за танок.

Вивчення прислів'я

Мета: закріплювати знання про ввічливість; розвивати пам'ять.

Психолог пропонує вивчити та запам'ятати прислів'я про ввічливість.

Увічливість скрізь шанують.

Підсумок заняття

Повторити правила ввічливості, про які йшлося на занятті.

Прощання

Діти утворюють стовпчик зі своїх кулачків (по одному кулачку) і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 17

Тема. Краса душі

Мета: учити дітей розуміти поняття «душевний», «велика душа»; виховувати позитивне ставлення до інших і до самого себе, впевненість, доброту; розвивати вміння знаходити правильне розв'язання проблеми.

Обладнання: м'яч.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання «Веселі звірятка»

Мета: створювати психоемоційний комфорт.

Дітям пропонується привітатись, як «веселі котики» — торкаючись плечима одне одного та говорячи: «Мур-мур-мур», потім, як «веселі песики» — торкаючись ступнями та говорячи: «Гав-гав-гав», та як «веселі ведмедики» — торкаючись спинами, тручись одне об одного (*діти об'єднані у пари*).

Розв'язання проблемних ситуацій

Мета: розвивати вміння знаходити правильне розв'язання проблеми.

Діти стоять у колі. Психолог по черзі кидає дітям м'яч та запитує про те, як допомогти:

- маленькій дитині, яка загубила м'ячик?
- мамі, яка повернулася з роботи і дуже втомилася?
- другові, який випадково зламав улюблену іграшку?
- бабусі, яка несе важку сумку?
- друзям, які посварилися?

Бесіда про щирих людей

Мета: закріплювати знання про душевність.

Психолог запитує дітей:

1. Кого називають щирим?
2. Як поводитьься така людина?
3. Чи можна вас назвати щирими?
4. Назвіть риси щирих людей.

Якщо діти не можуть дати відповідь, тоді психолог розповідає та пояснює дітям незрозумілі слова, поняття.

Гра «Загубилась дитина»

Мета: виховувати позитивне ставлення до самого себе та до інших.

Діти стають у коло. Психолог, імітуючи радіо, голосно промовляє: «Увага! Увага! Загубилась п'ятирічна дитина, невисока на зріст,

із темним волоссям, завжди весела, привітна, добра, охайна... » (*називаються тільки позитивні риси дитини*). Діти повинні відгадати, про кого йдеться, потім поаплодувати цій дитині.

Гра «Мої сильні сторони»

Мета: виховувати позитивне ставлення до самого себе та до інших.

Діти сідають у коло. Кожна дитина повинна по черзі розповісти про себе, про те, що вона в собі цінує, що вона любить, що дає їй сили бути впевненою, розумною, сильною. Важливо, щоб дитина не критикувала себе, свої помилки і недоліки, а позитивно думала про себе. Якщо комусь із дітей важко розповісти про себе, можна запропонувати дітям розповісти про неї або психологові розповісти про її позитивні сторони поведінки.

Підсумок заняття

Закріпити риси щирої людини.

Прощання

Діти беруться за руки, легко ними похитують і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 18

Тема. «Золоте серце»

Мета: учити розуміти поняття «золоте серце»; розвивати групуву взаємодію, навички спілкування; виховувати доброзичливість, взаєморозуміння.

Обладнання: клубок ниток, аркуші паперу, фломастери, олівці.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: створювати емоційний комфорт; позбутися напруження.

Діти стають у коло. Кожна дитина повертається до свого сусіда, який стоїть праворуч, посміхається йому, вклоняється і каже: «Вітаю», потім вітається із сусідом, який стоїть ліворуч.

Бесіда про людей із «золотим серцем»

Мета: закріпити знання дітей про доброту, чуйність, працьовитість.

Запитання для дітей:

1. Яких людей називають людьми із «золотим серцем»? Чому?
2. Як вони поведуться?
3. Чи маєте ви «золоте» серце?

Якщо діти не знають відповіді, тоді психолог пояснює значення поняття людини «із золотим серцем».

Гра «Добре серце»

Мета: виховувати доброзичливість; розвивати групову взаємодію.

Психолог розташовує дітей у формі уявного серця, пропонує дітям по черзі передавати клубок ниток, розмотуючи його та називаючи позитивні якості свого сусіда праворуч. Під час гри з'єднується нитка, що кладеться на підлогу. Психолог пропонує дітям розглянути фігуру, що утворилась на підлозі, та відповісти, що вона нагадує, а також розповісти, що відчували діти, коли їхні друзі говорили про них гарні слова.

Вправи на розслаблення м'язів рук, ніг і тулуба

«Кораблик»

Діти, взявшись за руки, уявляють себе «корабликами». Ноги широко розставлені (розташування рядком). Гойдуло «кораблик» ліворуч — діти стають на ліву ногу, права нога відірвана від підлоги, розслаблена, руки підняті угору, нахилені ліворуч. Гойдуло «кораблик» праворуч — робимо те саме, тільки в правий бік. Повторити повільно 8 разів.

«Штанга»

Діти уявляють себе спортсменами-штангістами. Ноги широко розставлені. Руки розслаблені. «Підняти штангу» — нахилитися, стиснути кулаки, підняти руки — вони напружені. «Кинути штангу» — руки опускаються вниз і вільно звисають уздовж тулуба. Дихати легко, повільно. Повторити 5 разів.

Вивчення прислів'я

Психолог пропонує дітям вивчити прислів'я про людей із «золотим серцем», які дуже добрі та чуйні.

Як сам добрий, то добротою і тобі відповідатимуть.

Малювання людини із «золотим серцем»

Мета: виховувати доброзичливість, повагу до інших.

Дітям пропонується намалювати ту людину, яка, на їхню думку, має «золоте серце». Діти працюють, а після завершення роботи розповідають про свій малюнок (чому саме цю людину намалювала дитина, які вчинки вона робить).

Підсумок заняття

Діти повторюють вивчене на занятті прислів'я та розповідають, які вони робитимуть вчинки, щоб їх також називали людьми із «золотим серцем».

Прощання

Діти беруться за руки, легко ними похитують і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 19

Тема. Дорослі діти

Мета: учити дітей бути стриманими, вольовими; виховувати самоповагу та повагу до інших; розвивати вміння приймати важливі рішення, саморегуляцію, логічне мислення.

Обладнання: аркуші паперу, олівці, фломастери.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: розвивати позитивні емоції.

Діти стоять у колі, торкаються по черзі плеча сусідів та промовляють із посмішкою: «Вітаю».

Вправа «Як дорослий»

Мета: розвивати вміння приймати важливі рішення, самоповагу.

Психолог пропонує дітям уявити себе дорослими та розв'язати такі завдання:

- Ти — директор зоопарку і тобі потрібно зважити слона. Як ти це робитимеш?
- Який велосипед ти змайстрував би для листоноші, щоб полегшити йому роботу?
- Необхідно вигадати ліжко, яке ніколи не дасть тобі проспати.
- Вигадай зручну парту для першокласника.
- Тобі потрібно вирушити в далеку дорогу. Що ти візьмеш з собою?
- Який необхідний одяг для маленьких дітей, щоб вони не падали і не забивались?

Бесіда про дорослих людей

Мета: закріплювати знання про відповідальність, силу волі.

Діти відповідають на такі запитання:

1. Кого ми називаємо дорослими?
2. Що вміють робити дорослі?
3. Яким повинен бути дорослий (позитивні риси людини)?

Якщо дітям важко відповісти на запитання, психолог розповідає дітям про дорослих людей, звертаючи їх увагу на силу волі, стриманість, відповідальність, професію, розум, доброту та чуйність дорослих, яких люблять та поважають.

Гра «Якалки»

Мета: розвивати стриманість, зосередженість, логічне мислення.

Психолог пропонує дітям відгадати декілька загадок. Відповідь необхідно не вигукувати, а відповідати, підвівши руку. Робити це потрібно після того, як викличе психолог.

Гра «Будь уважний»

Мета: розвивати саморегуляцію.

Психолог пропонує дітям йти по колу одне за одним. Коли він плесне у долоні 1 раз, потрібно зупинитись та завмерти, як «лелеки» (стоячи на одній нозі, розвівши руки в сторони), коли плесне двічі — стрибати, як «жабки», тричі — продовжити ходьбу.

Тренінг на саморегуляцію «Візьми себе в руки»

Психолог. Діти, як тільки ви відчуваєте, що вам неспокійно, ви — сердитесь, вам хочеться когось образити, потрібно охопити себе руками за плечі, сильно притискаючи руки до грудей — це поза стриманої, сильної духом людини.

Також можна зробити так: стати рівно, заплющити очі та порахувати до 10, поки не відчуєте, що ви заспокоїлись.

Психолог декілька разів разом із дітьми виконує ці тренувальні вправи.

Малювання на тему «Який я буду в майбутньому»

Мета: розвивати самоповагу, впевненість у собі.

Психолог запитує у дітей, якими вони будуть дорослими, ким вони стануть, а потім пропонує дітям намалювати себе у майбутньому. Після завершення роботи діти розповідають про свої малюнки.

Психологові потрібно звернути свою увагу на малюнки, де діти намалювали себе маленькими, злими, не чіткими. Можливо, ці діти мають занижену самооцінку та потребують індивідуальної роботи із соціального розвитку.

Підсумок заняття

Діти закріплюють знання про дорослих, розповідають, яким повинен бути дорослий, щоб його поважали та любили.

Прощання

Діти беруться за руки, легко ними похитують і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 20

Тема. Компліменти

Мета: створити емоційний комфорт; учити дітей розуміти поняття «комплімент»; використовувати компліменти у спілкуванні; розвивати комунікативність; виховувати доброзичливість.

Обладнання: м'ячик, запис танцювальної мелодії.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: створювати емоційний комфорт.

Діти стають у коло. Кожна дитина повертається до свого сусіда, який стоїть праворуч, посміхається йому, вклоняється і каже: «Вітаю», потім вітається із сусідом, який стоїть ліворуч.

Вправа «Назви лагідно»

Мета: виховувати доброзичливість.

Діти стоять у колі. Кожна дитина, передаючи м'ячик сусідові, який стоїть праворуч, називає його ім'я в лагідно-пестливій формі. Потім м'ячик переходить із рук у руки до сусідів, які стоять ліворуч.

Вправа «Закінчи речення»

Мета: виховувати повагу та доброзичливість.

Психолог кидає м'ячик кожній дитині по черзі та просить продовжити речення:

- лагідний, як...;
- теплий, як...;
- сильний, як...;
- приємний, як...;
- швидкий, як...;
- добрий, як...

Гра «Комплімент»

Мета: розвивати комунікативність, доброзичливість одне до одного.

Психолог пояснює дітям значення слова «комплімент» (*добрі, приємні слова, які говорять людині про неї*). Діти сідають у коло, передають м'ячик по колу, роблячи компліменти одне одному. Бажають вчити дітей описувати не тільки зовнішній вигляд одне одного, а називати позитивні риси характеру своїх друзів. Та дитина, якій сказали комплімент, дякує. Якщо дітям важко висловити комплімент, то це повинен зробити психолог.

Вивчення прислів'я

Мета: закріплювати знання про доброзичливе ставлення одне до одного.

Психолог пропонує вивчити прислів'я.

Одне приємне слово наче сад цвіте.

Якщо діти не зрозуміли, потрібно пояснити їм зміст прислів'я, нагадати про ті приємні почуття, які вони відчують, коли їм говорять добрі слова.

Гра «Хто він (вона)?»

Мета: розвивати взаєморозуміння та взаємоповагу.

Діти стають у коло. Кожна дитина по черзі стає у центр кола, а діти розповідають про неї (позитивні риси). Бажано, щоб компліменти та порівняння не повторювались.

Музична вправа «Веселий танець»

Мета: розвивати емоційність, комунікативність.

Психолог пропонує дітям потанцювати під веселу музику. Діти повинні знайти собі пару та запросити одне одного на танець.

Підсумок заняття

Психолог повторює дітям значення слова «комплімент», звертає увагу на те, що всім людям приємно чути добрі слова про себе, це завжди допомагає поліпшити людині настрій, самопочуття. Але компліменти необхідно робити щирі, правдиві, з захопленням.

Прощання

Діти утворюють стовпчик зі своїх кулачків (по одному кулачку) і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 21**Тема. Розум**

Мета: розвивати у дітей зорову та слухову пам'ять, увагу, логічне та абстрактне мислення; продовжувати вчити спілкуватись невербально; виховувати повагу одне до одного, взаєморозуміння.

Обладнання: м'яч, геометричні фігури.

ХІД ЗАНЯТТЯ**Вітання**

Мета: створювати емоційний комфорт.

Діти стоять у колі, торкаються по черзі плеча сусідів та промовляють із посмішкою: «Вітаю».

Гра «Квітка, дерево, фрукт»

Мета: розвивати пам'ять; учити класифікувати предмети.

Діти стоять півколом. Психолог кидає м'яч дитині та промовляє: «Квітка», дитина повинна швидко назвати квітку, яку вона знає а іншій дитині говорить: «Дерево», дитина повинна швидко назвати дерево тощо. Можна замість «квітка, дерево, фрукт» пропонувати дітям інші групи предметів «риба, птах, тварина» тощо.

Гра «Маленькі кухарі»

Мета: розвивати пам'ять, логічне мислення.

Психолог називає страву, а діти — компоненти, з яких складається страва. *Наприклад*, борщ — морква, буряк, картопля, капуста, цибуля тощо.

Бесіда про розум

Мета: закріплювати знання дітей про значення розуму.

Психолог запитує у дітей:

1. Яких людей називають розумними?
2. Чи легко ці люди виконують завдання?
3. Чи потрібно дітям ходити до дитячого садка та до школи? Навіщо?
4. Для чого необхідно навчатись?

Психолог доповнює відповіді дітей, пояснює значення розуму для дитини та дорослої людини.

Гра «Вухо — ніс»

Мета: розвивати увагу, саморегуляцію, зорову пам'ять.

За командою «Вухо!» діти повинні схопитися за вуха, за командою «Ніс» — за ніс. Психолог виконує дії разом із дітьми, заплугуючи їх, неправильно виконуючи рухи. Діти не повинні звертати на нього увагу, а правильно виконувати команди.

Гра «Яка фігура?»

Мета: розвивати абстрактне мислення та невербальне спілкування.

Кожна дитина отримує геометричну фігуру, яку ніхто не бачить. Вона повинна за допомогою жестів показати цю фігуру, решта повинні її відгадати. Після цього можна попросити дітей показати за допомогою міміки та жестів предмети, які схожі на цю фігуру.

Гра «І добре, і погано»

Мета: розвивати логічне мислення.

Психолог пропонує дітям назвати негативні та позитивні моменти таких явищ: *дощ, сніг, сонце, вітер*.

Підсумок заняття

Психолог запитує дітей, чи подобається їм бути розумними, як вони почуваються, коли розв'язують складні завдання. Потрібно наголосити, що в народі завжди цінували та цінують розумних людей; побажати дітям завжди бути розумними.

Прощання

Діти беруться за руки, легко ними похитують і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 22

Тема. Неслухняні діти

Мета: учити дітей розуміти власну поведінку та поведінку інших, її наслідки; виховувати повагу до інших, товариськість, взаєморозуміння.

Обладнання: сюжетні картинки із зображенням проблемних ситуацій у житті дітей, м'ячик.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: створювати психоемоційний комфорт.

Діти стоять у колі, вітаються зі своїми сусідами, потім вітаються до сонечка (*високо піднімаючи над головою руки, стаючи на носочки*), після цього вітаються до землі (*присідають, гладять килимок*).

Розповідь про пригоди героїв

Мета: розвивати вміння розуміти вчинки інших та їх наслідки.

Кожна дитина отримує сюжетну картинку, на якій зображена певна проблемна ситуація (*діти посварились, хлопчики розбили вікно, дівчинка не ділиться іграшками тощо*). Дитина повинна скласти невеличку розповідь про зображене та розповісти, як потрібно поводитись у такій ситуації.

Бесіда «Неслухняні діти»

Мета: розвивати вміння розуміти власні вчинки та їх наслідки.

Під час бесіди діти розповідають про неслухняність, випадки власної неслухняної поведінки та розповідають, як слід поводитися.

Вправа «Виправи»

Мета: розвивати увагу, логічне мислення.

Психолог зачитує речення з неточностями, які діти повинні виправити.

- Коли людині весело, вона плаче.
- Мама прибрала в кімнаті і стало брудно.
- Якщо у дитини болить горло, вона має їсти морозиво.
- Якщо ти не слухаєшся, тебе поважатимуть більше.

Гра «Заборонене число»

Мета: виховувати уважність.

Психолог разом із дітьми домовляється про число або числа, які не можна називати. Діти по колу передають м'ячик та називають по порядку числа (одна дитина — одне число), але не називаючи заборонене число або числа. Якщо хтось забув та назвав заборонене число, то він повинен потанцювати або розповісти вірш.

Гра «Давай миритися!»

Мета: виховувати доброзичливість.

Психолог пропонує дітям удавати з себе неслухняних дітей, які сваряться (*розсердилися, повернулися спинами одне до одного, нахилили голови*). Потім вони повинні помиритися, пригадавши мирилочку:

Мир, миром,
Пирого з сиром,
Варенички в маслі,
Ми дружечки красні,
Поцілуймося!

Підсумок заняття

Повторити правила слухняної поведінки. Психолог нагадує дітям, скільки користі приносить слухняність самим дітям та близьким і знайомим людям.

Прощання

Діти утворюють стовпчик зі своїх кулачків (по одному кулачку) і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 23

Тема. Права дітей

Мета: ознайомлювати дітей з їх правами (за Конвенцією ООН); учити розуміти їх та поважати права інших; виховувати взаєморозуміння, повагу до інших, самоповагу.

Обладнання: схематичні зображення прав дітей, паперові сердця, олівці, фломастери.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: створювати психологічний комфорт.

Діти стоять у колі, вітаються зі своїми сусідами, потім вітаються до сонечка (*високо піднімаючи над головою руки, стаючи на носочки*), після цього вітаються до землі (*присідають, гладять килимок*).

Гра «Подивись на друга»

Мета: виховувати взаєморозуміння.

Діти об'єднуються у пари, роздивляються своїх партнерів, спочатку називають спільне, що є між ними (очі, волосся, посмішка), а потім — відмінне (колір шкіри, очей, волосся).

Висновок: діти чимось схожі, а чимось відмінні одне від одного.

Гра «Я найбільше люблю...»

Мета: виховувати взаєморозуміння, уміння висловлювати свої бажання.

Психолог запитує кожну дитину, що вона любить, а дитина відповідає, використовуючи міміку, жести. Решта дітей відгадують.

Висновок: у нас є спільні і відмінні бажання.

Гра «Доповни речення»

Мета: виховувати повагу до інших.

Психолог починає розповідати про кожну дитину, а діти повинні доповнити його розповідь, пояснити, чому можна так про неї сказати.

- Саша скромний, адже він...
- Іванка ввічлива, бо вона..

- Оленка чесна, тому що...
- Маринка добра, адже...
- Катруся справжня подруга, бо...

Бесіда про права дітей

Мета: ознайомлювати з правами дітей; допомогати усвідомити їх значення; виховувати повагу до прав інших.

Психолог розповідає дітям про те, що ми такі різні, по-різному поводимося, але кожний із нас має серце, душу, почуття. Ми дуже любимо, коли нас поважають, люблять, слухають, на нас звертають увагу. Ми всі маємо однакові бажання: хочемо тепла та любові, здоров'я та щастя, хочемо мати друзів, час для гарного відпочинку, гри, а коли потребується допомога, то ми хочемо її отримати. Особливо на це заслуговують маленькі діти. Це — їх права. Саме тому, дорослі повинні оберігати дітей та їх права. Діти також повинні оберігати свої права та права інших дітей, бути хорошими друзями, вихованими малятами.

Гра «Я маю право»

Мета: закріпити знання про права.

Психолог показує схематичні малюнки, які зображують права дітей, а діти називають зображення та повторюють за психологом назву права (*будинок — право на житло; книга — право на освіту, навчання; серце — право на любов та опіку тощо*).

Малювання на тему «Подарунок другові»

Мета: виховувати повагу та доброзичливість.

Кожна дитина малює зображення подарунка на паперовому сердечку та дарує своєму другові.

Підсумок заняття

Повторити за допомогою схематичних зображень права дітей. Психолог нагадує дітям, що вони повинні знати свої права та поважати права інших людей.

Прощання

Діти утворюють стовпчик зі своїх кулачків (по одному кулачку) і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 24

Тема. Мій садочок

Мета: продовжувати вчити дітей користуватись вербальним та невербальним способом спілкування, спільно гратись, поважаючи одне одного; виховувати доброзичливе ставлення до інших, повагу до працівників дитячого садка.

Обладнання: аркуші паперу, олівці, фломастери.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: виховувати почуття єдності.

Діти стоять у колі, тримаючись за руки. Разом уклоняються, з посмішкою промовляють: «Вітаю».

Гра «Покажи»

Мета: розвивати вербальне та невербальне спілкування.

Кожна дитина повинна показати якесь приміщення у дитячому садку, решта — відгадати його. Показувати необхідно за допомогою жестів, рухів, міміки (розмір приміщення; що міститься в ньому, що в ньому роблять діти). *Наприклад*, фізкультурна зала: велика, в ній є м'ячі, обручі, діти виконують із ними різні вправи, граються, бігають.

Потім дитина повинна розповісти, що вона зображувала.

Бесіда про дитячий садок, повторення правил поведінки у дитячому садку

Мета: закріплювати знання про дитячий садок та правила поведінки в ньому.

Психолог запитує дітей, як називається дитячий садок, їх група, чи подобається їм у дитячому садку, хто доглядає, піклується про них у дитячому садку. Після цього психолог пропонує дітям пригадати правила поведінки у дитячому садку.

- Бути чемним.
- Бути добрим, нікого не ображати.
- Поважати інших.
- Слухати інших.
- Допомогати іншим.
- Пробачати інших.

Сюжетно-рольова гра «Дитячий садок»

Мета: закріпити знання про дитячий садок; виховувати доброзичливість.

Психолог пропонує дітям погратись у гру, стежить за дотриманням правил гри та правильним виконанням ролей дітьми.

Малювання на тему «Мій рідний садочок»

Мета: закріпити знання про дитячий садок; виховувати повагу до працівників дитячого садка.

Психолог пропонує дітям намалювати свій дитячий садок, розповісти про нього, про своїх вихователів, друзів, настрій, з яким вони до нього йдуть.

Підсумок заняття

Психолог нагадує дітям про те, що дитячий садок — це друга домівка для дітей. Тут про них дбають багато людей, щоб діти почувалися щасливими та здоровими. Ця праця дуже нелегка, тому вони повинні шанувати працівників дитячого садка.

Прощання

Діти беруться за руки, легко ними похитують і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 25

Тема. Моя сім'я

Мета: закріплювати знання дітей про сім'ю, сімейні стосунки; учити дітей передавати емоції; виховувати шанобливе ставлення до своїх рідних.

Обладнання: м'ячик, аркуші паперу, фарби, олівці.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: створювати емоційний комфорт.

Діти стають у коло. Кожна дитина повертається до свого сусіда, який стоїть праворуч, посміхається йому, вклоняється і каже: «Вітаю», потім вітається із сусідом, який стоїть ліворуч.

Вправа «Розкажи про свою сім'ю»

Мета: закріплювати знання про сім'ю.

Діти сидять у колі. По черзі передають одне одному м'ячик. Та дитина, яка отримала м'яч, розповідає про свою сім'ю (*хто є членами сім'ї, як їх звати; яка сім'я — дружна, весела, спортивна; як одне одного поважають, люблять*).

Психоемоційний етюд «Ласка»

Діти об'єднуються у пари. Одна дитина — «мама», друга дитина — «маленька доня» («синок»). «Мама» оберігає, піклується, притискає до себе «малюка», пестить його. «Дитина» посміхається до «мами», слухає її. Діти лагідно звертаються одне до одного. Потім діти міняються ролями.

Психологічний етюд «Примхлива дитина»

Мета: піклуватися про здоров'я рідних; поважати їх.

Дітям пропонується зобразити примхливих дітей по черзі у різних ситуаціях (*не хоче підводитися з ліжка, одягатися, ображає дітей, не слухається мам, тата*). Потім запитати у дітей, чи сподобалась дітям така поведінка, чи бережуть своїх мам і тат такі діти, чи поважатимуть таких дітей, дружитимуть із ними інші діти.

Психоемоційний етюд «Бабусі та дідусі»

Мета: виховувати повагу до старших.

Психолог пропонує дітям зобразити «дідусів» та «бабусь» за допомогою виразних рухів (*ходьба зі згорбленою спиною, голова нахилена вперед, кроки маленькі, обличчя замислене, втомлене*).

Вивчення прислів'я

Мета: закріплювати знання про сім'ю.

Психолог пропонує дітям вивчити прислів'я про батьків, пояснює зміст прислів'я (*батьки завжди допоможуть, якби далеко не була їх дитина; у народі поважають людей, які шанують, не забувають своїх батьків*).

Шануй батька й неньку, буде тобі скрізь гарненько.

Малювання на тему «Моя сім'я»

Мета: виховувати любов до рідних.

Психолог пропонує дітям намалювати свою сім'ю та подарувати своїм рідним свій малюнок.

Підсумок заняття

Психолог нагадує дітям, що необхідно поважати і любити своїх рідних, піклуватись про них, допомагати їм. Тоді в сім'ї пануватимуть злагода, мир, спокій та щастя.

Прощання

Діти утворюють стовпчик зі своїх кулачків (по одному кулачку) і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 26

Моя Батьківщина

Мета: закріпити знання дітей про рідну землю, природу, відомих людей України, знання про малу батьківщину — рідне селище, район, вулицю; розвивати пам'ять, увагу; виховувати повагу до людей, любов до рідної землі.

Обладнання: м'ячик, мелодія танка «Гопак», аркуші паперу, олівці, фломастери.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: створювати психологічний комфорт.

Діти стоять у колі, вітаються зі своїми сусідами, потім вітаються до сонечка (*високо піднімаючи над головою руки, стаючи на носочки*), після цього вітаються до землі (*присідають, гладять килимок*).

Гра «Міста і села»

Мета: закріплювати знання про Україну.

Діти стоять у колі. Психолог по черзі кидає м'яч кожній дитині, а вона у відповідь повинна назвати українське місто або село. Якщо у дитини виникають труднощі, психолог дає відповідь замість неї.

Гра «Запроси друга»

Мета: закріплювати знання про свою адресу.

Діти по черзі запрошують у гості друзів, називаючи повну домашню адресу.

Гра «Рослини і тварини»

Мета: закріплювати знання про природу.

Діти об'єднуються у дві команди, одна команда називає рослини, друга їй у відповідь — тварини. Виграє та команда, яка назве більше назв.

Танець «Гопачок»

Мета: виховувати любов до рідної землі.

Психолог пояснює дітям, що український народ завжди славився своїми піснями та танцями. У всьому світі знають запальний та веселий танець «Гопак».

Звучить музика, діти танцюють.

Бесіда про Батьківщину

Мета: закріплювати знання про Україну; виховувати любов до рідного краю.

Діти дають відповіді на такі запитання:

1. Як називається наша Батьківщина?
2. Як називають людей, які народились в Україні?
3. Яким повинен бути справжній українець?
4. Яких відомих українців ви знаєте?

Психолог допомагає дітям, якщо вони не знають певних відповідей.

Малювання «Моя рідна земля»

Мета: виховувати любов до рідного краю.

Діти малюють те, що на їхню думку, пов'язане з Батьківщиною (домівка, рідна вулиця, садочок, друзі, природа тощо).

Підсумок заняття

Психолог наголошує на тому, що діти повинні любити та шанувати свою рідну землю, берегти її красу, поважати українських людей.

Прощання

Діти беруться за руки, легко ними похитують і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 27

Тема. Друзі наші менші

Мета: закріплювати знання дітей про тваринний світ; розвивати вміння зображувати тварин за допомогою міміки, жестів, рухів; виховувати дбайливе ставлення до тварин.

Обладнання: пари карток із зображенням тварин.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання «Веселі звірятка»

Мета: створювати психоемоційний комфорт.

Дітям пропонується привітатись, як «веселі котики» — торкаючись плечима одне одного та говорячи: «Мур-мур-мур», потім, як «веселі песики» — торкаючись ступнями та говорячи: «Гав-гав-гав», як «веселі ведмедики» — торкаючись спинами, тручись одне об одного (*діти об'єднані у пари*).

Гра «Знайди свою пару»

Мета: закріплювати знання про тваринний світ.

Психолог роздає дітям картки із зображенням тварин (по дві однакові). Кожна дитина, дивлячись на свою картку, повинна невербально, лише за допомогою міміки, жестів і рухів показати тварину. Діти зображують тварин і шукають собі пару (котик — котика, мавпа — мавпочку тощо).

Бесіда про тварин

Мета: закріплювати знання про тварин; виховувати любов до тварин.

Діти розповідають про тварин, які вони знають. Психолог запитує їх, чи доглядали вони коли-небудь за якоюсь тваринкою, чи бережуть звіряток.

Психоемоційний етюд «Урятуй пташеня»

Мета: виховувати любов до тварин.

Діти уявляють, що тримають у долонях маленьке безпорадне пташеня. Вони повинні зігріти його — повільно, по одному пальчику скласти долоні, сховати в них пташеня, подихати на нього, зігріваючи рівними спокійними подихами, покласти долоні до своїх грудей, віддати пташеняті добро і ласку свого серця, розкрити долоні, побачити, що пташеня ожило і радісно злетіло. Підняти долоні та посміхнутися.

Гра «Зоопарк»

Мета: розвивати невербальне спілкування, рухову активність.

Діти перетворюються на тварин, якими вони хочуть бути. Спочатку всі сидять за стільцями («у клітках»). Потрібно дитині так показати свого звіра, щоб решта дітей здогадалися, що це за звір. Піс-

ля того, як усіх назвали, «клітки» відчиняються і «звірі» «виходять на свободу»: стрибають, бігають, кричать, гарчать.

Гра «Невербальна казка»

Мета: розвивати невербальне спілкування.

Діти невербально показують казку «Ріпка» («Колобок»), заздалегідь домовившись про роль кожного.

Підсумок заняття

Психолог запитує дітей, чи легко тваринам спілкуватись, чи можуть вони попросити в людей допомоги, а потім наголошує на тому, що нам потрібно уважно ставитися до них, оберігати їх, бути їхніми друзями.

Прощання

Діти беруться за руки, легко ними похитують і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 28

Тема. Почуття гумору

Мета: учити дітей із гумором сприймати свої невдачі та помилки, бути веселими, поліпшувати настрій іншим; виховувати оптимістичний погляд на життя.

Обладнання: серія картинок про веселі пригоди героїв, аркуші паперу, олівці, фломастери.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання «Веселі звірятка»

Мета: створити психоемоційний комфорт.

Дітям пропонується привітатись, як «веселі котики» — торкаючись плечима одне до одного та говорячи: «Мур-мур-мур», потім, як «веселі песики» — торкаючись ступнями та говорячи: «Гав-гав-гав», як «веселі ведмедики» — торкаючись спинами, тручись одне об одного (*діти об'єднані у пари*).

Гра «Що трапилось?»

Мета: учити з гумором сприймати невдачі.

Діти отримують серію картинок про веселі пригоди героїв, які потрібно розташувати у правильній послідовності та розповісти, що за пригода трапилась із героями картинок.

Бесіда про почуття гумору

Мета: виховувати оптимістичний погляд на життя.

Діти відповідають на запитання психолога:

1. Що таке почуття гумору?
2. Як поведуться люди з почуттям гумору?

3. Як вони долають труднощі, невдачі?

4. Ви маєте почуття гумору?

5. В які кумедні історії ви потрапляли? Як ви долали свої невдачі?

Якщо дітям важко дати відповідь на деякі запитання, тоді психолог пояснює незрозуміле. Потім психолог пропонує послухати невеличку гумореску.

Василько отримав від тітки, яка була на гостинах, кілька солодких піріжків. Його мама засоромилась, що він не подякував, і нагадала:

— Васильку, а що слід казати, коли щось дають?

— Дайте ще! — відповів хлопчик.

Гра «Мімічна гімнастика»

Мета: тренувати виразну міміку.

Дітям пропонується виконати низку вправ для мімічних м'язів обличчя.

Наморщити лоба, підняти брови (подив). Розслабитися, звести брови, насуپити їх (сердитість). Розслабитися. Повністю розслабити брови, «закотити» очі (байдужість). Розширити очі, відкрити рота (страх). Розслабитися. Усміхнутися, підморгнути (радість).

Малювання «Найсмішніше»

Мета: учити дітей із гумором сприймати свої невдачі та помилки.

Кожній дитині пропонується пригадати щось смішне, що з нею трапилось, та намалювати це, посміятися з веселої пригоди разом із друзями.

Підсумок заняття

Психолог наголошує дітям, що необхідно не забувати про почуття гумору, не розчаровуватись зі своїх невдач, помилок, не плакати, не сердитись на весь світ, а краще посміятись над собою, поліпшити настрій та з новими силами долати перешкоди.

Прощання

Діти беруться за руки, легко ними похитують і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 29 (не проводиться з дітьми середнього дошкільного віку)

Тема. Готуємось до школи

Мета: психологічно готувати дітей до навчання в школі; учити розуміти особливості шкільного життя; розвивати емоційну сферу, пам'ять, мислення; виховувати бажання навчатись, поважати інших, самоповагу, самовпевненість.

Обладнання: палички для лічби, піктограми емоцій.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: створювати емоційний комфорт.

Діти стають у коло. Кожна дитина повертається до свого сусіда, який стоїть праворуч, посміхається йому, вклоняється і каже: «Вітаю», потім вітається із сусідом, який стоїть ліворуч.

Гра «Лісова школа»

Мета: показати особливості шкільного життя.

Психолог розповідає дітям про те, як у Лісовій школі йшов урок. «Уперше учні прийшли до першого класу. Підкажіть, хто з них поводить правильно, а хто — ні. Поясніть, чому.

- Зайченятко уважно слухало вчителя та гризло смачну морквинку.
- Білочка тихо під партою гралася горішками.
- У лисички зламався олівець, і вона пошепки попросила запасного олівця у сусіда.
- Ведмежаткові важко було сидіти на маленькому стільчику і він підвів лапку, щоб попросити в учителя дозволу пересісти на великий стілець.

Бесіда про школу

Мета: закріплювати знання про школу; виховувати бажання вчитися.

Запитання для дітей:

1. Чому діти ходять до школи?
2. Для чого в школі необхідний дзвінок?
3. Як необхідно поводитись на уроках і перервах?
4. Для чого потрібна парта?

Якщо діти не знають відповідей, то за них відповідає психолог. Після цього всі разом складають шкільні правила поведінки.

- Бути уважним.
- Бути ввічливим, вихованим.
- Завжди виконувати завдання, уроки. Якщо важко, то звернутись за допомогою до вчителя.
- Поважати інших, нікого не ображати.
- Бути охайним, берегти книжки і шкільне приладдя.

Гра «У школі»

Коли психолог каже: «Урок» — діти сидять за столиками, «читають», «пишуть», коли «Перерва» — діти ходять, розмовляють одне з одним, бігають, стрибають «на подвір'ї».

Гра «Шкільне приладдя»

Мета: розвивати невербальне спілкування; закріплювати знання про школу.

Діти пригадують, яке шкільне приладдя вони знають, а потім зображують його за допомогою міміки і жестів. Одна дитина показує, решта дітей відгадують.

Гра «Чарівні палички»

Мета: розвивати зорову пам'ять.

Спочатку діти розглядають викладену з паличок фігуру, а потім по пам'яті кожен викладає таку саму фігуру у себе на столі («будиночок», «ялинка», «зірочка», «сніжинка»).

Гра «Шкільні почуття»

Мета: розвивати емоційну сферу; виховувати самовпевненість.

Психолог показує дітям піктограми емоцій, а діти повинні придумати, що трапилось із школярем, якщо в нього така емоція на обличчі (*страх — злякався поганої оцінки; здивування — дізнався щось нове та цікаве на уроці; сум — хоче додому; радість — гарно виконав завдання, отримав високі бали*).

Підсумок заняття

Психолог нагадує, що всім дітям обов'язково потрібно ходити до школи, адже в школі вони здобудуть нові знання та навички, стануть розумними, кмітливими, витривалими, сильними, знайдуть справжніх друзів. Після закінчення гарного навчання вони зможуть обрати улюблену професію.

Діти повторюють шкільні правила поведінки, про які йшлося на занятті.

Прощання

Діти утворюють стовпчик зі своїх кулачків (по одному кулачку) і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Заняття № 30 (не проводиться з дітьми середнього дошкільного віку)**Тема. Готуємось до школи**

Мета: продовжувати готувати дітей до школи; закріплювати знання дітей про правильну поведінку учнів; розвивати увагу, пам'ять, мислення; виховувати повагу до інших та бажання вчитись, самоповагу.

Обладнання: пазли, аркуші паперу, олівці, фломастери.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вітання

Мета: створити емоційний комфорт; позбутися напруження.

Діти стають у коло. Кожна дитина повертається до свого сусіда, який стоїть праворуч, посміхається йому, вклоняється і каже: «Вітаю», потім вітається із сусідом, який стоїть ліворуч.

Гра «Що робить учитель?»

Мета: закріплювати знання про школу.

Одна дитина невербально зображує ті або інші дії вчителя (*нише на дошці, читає книжку, пояснює*), решта дітей відгадують, що було зображено.

Гра «Що робить учень?»

Мета: закріплювати знання про школу; розвивати невербальне спілкування.

Дитина невербально зображує ті чи інші дії учня (*пише в зошиті, читає підручник, відповідає вчителю, підказує, грається на перерві*), решта дітей відгадують ці дії.

Гра «Урок фізкультури»

Психолог — «учитель фізкультури», діти — «учні». «Учитель» дає команди виконати певні рухи та вправи, а «учні» повинні їх виконати.

Повторення шкільних правил (див. заняття № 29).

Гра «Склади картинку»

Мета: розвивати логічне мислення та зорову пам'ять; виховувати повагу до інших.

Діти об'єднуються у пари. Кожна пара отримує розібрану на частинки картинку (пазли), яку вона швидко повинна скласти.

Малювання себе в школі

Мета: виховувати бажання вчитись, самоповагу.

Дітям пропонується намалювати себе в майбутньому, а саме — школярами. Після завершення роботи кожна дитина розповідає про себе.

Психологові необхідно звернути увагу на ті малюнки, де діти зобразили себе маленькими, нечіткими, можливо такі діти потребують індивідуальної допомоги у підготовці до шкільного навчання, а особливо — у мотиваційній сфері.

Прощання

Діти утворюють стовпчик зі своїх кулачків (по одному кулачку) і з посмішкою промовляють: «Усім, усім, до побачення!»

Психолог дякує дітям за співпрацю, бажає їм бути гарними дітьми та чудовими учнями.

Розділ III

ІГРИ, ВПРАВИ, БЕСІДИ

ІГРИ ТА ВПРАВИ, СПРЯМОВАНІ НА РОЗВИТОК НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ, ГРУПОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Вправа «Вітання»

Мета: розвивати почуття єдності; позбутися напруження.

Діти стають у коло. Ведучий учить дітей правильно вітатися: «Подивіться будь-ласка, на свого сусіда, посміхніться йому, вклоніться і скажіть: «Вітаю», а зараз зробіть те саме із сусідом із другого боку».

Існує ще один вид вітання — невербальне (тактильне). Діти стають у коло, ведучий пропонує торкнутися плечем сусіда з одного боку, а потім — з другого; те саме можна зробити носиками, долоньками.

Вправа «Луна»

Мета: розвивати увагу одне до одного; створити можливості кожній дитині для того, щоб почуватися в центрі уваги.

Діти стають у коло. Ведучий каже: «Той, хто сидить праворуч мене, називає своє ім'я і приплескує долоньками, ось так: “Ка-тя” (по складах), а ми дружно, як луна, повторюємо за ним». Потім по колу всі по черзі називають своє ім'я.

Вправа «Посмішка по колу»

Мета: розвивати почуття доброзичливості, увагу одне до одного.

Діти стають у коло. Ведучий пропонує дітям передати уявну посмішку з рук у руки по колу, посміхаючись одне одному і промовляючи до свого сусіда що-небудь приємне і хороше.

Вправа «Добре серце»

Мета: розвивати навички спілкування, групової взаємодії.

Ведучий розташовує дітей у формі уявного серця, пропонує дітям по черзі передавати мотузок або клубок ниток, говорячи при цьому компліменти одне одному. Під час гри з'єднується мотузок, який кладеться на підлогу. Ведучий пропонує поглянути на фігуру і відповісти, що вона їм нагадує, що вони відчувають.

Гра «Плутанина»

Гра для кількох дітей. Вони стають у коло, заплющують очі і, витягнувши вперед руки, сходяться у центрі. Правою рукою кожна дитина бере за руку будь-яку іншу дитину, ліва рука залишається для того, щоб за неї хтось узявся. Після цього всі розплющують очі. Дорослий допомагає дітям у тому, щоб за одну руку взялася тільки одна дитина. Таким чином, утворюється плутанина.

Завдання для дітей: розплутати, не відпускаючи рук.

У цій грі добре використовувати веселу, бадьору музику.

Гра «Ведмедики»

Дитина перетворилася на маленьке «ведмежа». Воно лежить у барлозі. «Подув» холодний вітер і «потрапив» у барліг. «Ведмежа» замерзло. Воно зіщулилося у маленький клубочок — гріється. Стало спекотно, «ведмежа» випросталося й загарчало.

Дорослий розповідає дитині про «ведмежа», а та зображує його рухи. Вправа розрахована на розслаблення м'язів.

Гра «Насос і м'яч»

Гра може проводитися у групі та індивідуально. Один з учасників (можливо, дорослий) стає «насосом», решта — «м'ячами». Спочатку «м'ячі» стоять, розслаблені, на напівзігнутих ногах. Корпус нахилений уперед, голова похилена. Коли «насос» починає надувати «м'ячі», супроводжуючи свої дії звуком, діти починають розпрямлятися, надуваючи щоки і підводячи руки. «М'ячі» надуті. Ведучий витягає шланг насоса з «м'ячів». Діти з силою відтворюють звук [ш-ш-ш-ш], повертаючись у вихідне положення. «Насосом» може бути й дитина.

Бажано, щоб під час проведення цих ігор і вправ у кімнаті звучала неголосна музика. Важливо, щоб настрій музики збігався з характером вправ. Музичний супровід сприяє створенню і підтриманню емоційного фону. Рекомендується навчити дітей простих навичок м'язового розслаблення для набуття ними досвіду спілкування із власним тілом.

Бесіда «Як можна спілкуватися без слів»

Обговоріть із дитиною, за допомогою яких засобів вона може спілкуватися з іншими людьми. Напевне, вона відразу назве мовлення. Запитайте її, як можна без слів порозумітися з людиною, як за допомогою жесту, міміки передати свій емоційний стан. Чи можна довідатися, про що думав, як почувався письменник, художник чи композитор, читаючи, розглядаючи чи слухаючи їхні твори. Спробуйте відгадати настрій автора, читаючи якусь книгу або слухаючи музику.

Гра «Іноземець»

До вас на гостину приїхав іноземець, який не знає української мови, а ви не знаєте тієї мови, якою розмовляє він. Запропонуйте дитині поспілкуватися з ним, показати йому свою кімнату, свої іграшки, запросити пообідати, звісно, усе це без слів.

Гра «Зобразити казку»

Грають дві команди (або двоє дітей). Одна команда намагається зобразити без слів якусь відому казку або мультфільм. Друга команда повинна здогадатися, яка це казка і хто кого зображує. Завдання можна ускладнити тим, що за допомогою міміки і пантоміміки зображувати не тільки героїв, але й речі, які їм належать.

У цій грі важливо спочатку домовитися про спільне демонстрування казки, а потім уже координувати свої дії одне з одним без слів.

Гра «Зіпсований телефон»

Це мовленнєва гра для кількох учасників. Діти сідають в одну лінію. Перша дитина задумує слова.

Завдання: передати «ланцюжком» це слово якомога швидше, говорячи пошепки на вухо одне одному. Наприкінці гри перший і останній учасники проголошують перший варіант слова і те, що почув останній. Діти порівнюють, наскільки змінився зміст слова. Можна простежити ті зміни, що відбувалися під час передачі слова. Для цього кожна дитина повідомляє, що їй почулося.

Ця гра спрямована на розуміння важливості правильного грамотного мовлення для спілкування із співбесідником.

Гра «Піктограми»

а) Для цієї гри необхідно виготовити набір карт-піктограм. Піктограми — це зображення облич людей у різному емоційному стані. Вам знадобиться два набори карток — один цілий, другий — нарізаний.

Дітям пропонується набір шаблонів, вони розпізнають настрій (емоції), даючи найменування кожній піктограмі (*визначають, яка людина: весела чи сумна, сердита чи добра, щаслива або збентежена*). Потім пропонується інший такий самий набір, тільки розрізані шаблони перемішуються між собою. Дітям пропонується допомогти людям, знайти й зібрати їхні фотографії.

б) Після визначення настрою кожної піктограми діти об'єднуються у пари. Кожен учасник має свій набір піктограм. Один учасник бере піктограму і, не показуючи її іншому, називає настрій, який на ній зображено. Другий повинен знайти картинку, задуману його партнером. Після цього дві вибрані картинки порівнюються. Якщо карт-

ки не збігаються, то можна попросити дітей пояснити, чому вони обрали ту чи іншу піктограму для визначення настрою.

Ця гра спрямована на тренування вміння розпізнавати емоційний стан за мімікою.

Гра «Мімічна гімнастика»

Дитині пропонується виконати низку вправ для мімічних м'язів обличчя. Наморщити лоба, підняти брови (подив). Розслабитися. Зберегти лоба гладеньким протягом однієї хвилини. Звести брови, насупити (сердитий). Розслабитися. Повністю розслабити брови, «закопати» очі («а мені все одно» — байдужість). Розширити очі, рот відкритий, руки стиснуті у кулаки, все тіло напружене (страх, жах).

Розслабитися. Розслабити ніздрі, зморщити носа (бридко, ніби вдихнув неприємний запах). Розслабитися. Стиснути губи, примружити очі (презирливість). Розслабитися. Усміхнутися, підморгнути (весело, он я який!).

Мета гри: вивчати міміку обличчя і пов'язаний із ним емоційний стан людини; тренувати виразну міміку.

Гра «Чарівний мішок»

Перед цією грою необхідно обговорити з дитиною, який вона має настрій, що відчуває, можливо, вона ображена на когось тощо. Потім дитині пропонується скласти у «чарівний» мішок усі негативні емоції: злість, образу, сум тощо. Цей мішок з усім поганим, що в ньому є, викидається. Можна запропонувати викинути його самій дитині. Добре, якщо дорослий також складе до нього і власні негативні емоції.

Можна використовувати ще один «чарівний» мішок, з якого дитина може взяти собі ті позитивні емоції, які вона бажає.

Гра спрямована на усвідомлення свого емоційного стану і звільнення від негативних емоцій.

Гра «Малюємо емоції пальцями»

Дитині пропонується намалювати свої емоції пальцями. Для цього необхідно використати скляночки з гуашевою фарбою. Можна намалювати свій настрій за допомогою пальців.

Гра спрямована на передання свого емоційного стану. У цьому випадку не важливо, чи буде сюжетним малюнок. Можливо, дитина просто намалює якісь плями. Надайте їй можливість спробувати самовиразитися, відтворити свої емоції на аркуші паперу.

Гра «Музика емоцій»

Прослухавши музичний уривок, діти описують настрій музики за шкалою: весела — сумна, задоволена — сердита, смілива — боягузлива, святкова — буденна, задушевна — відчужена, бадьора —

утомлена, спокійна — схвильована, повільна — швидка, тепла — холодна, ясна — похмура.

Ця вправа сприяє не лише розвитку розуміння передачі емоційного стану, а й розвитку образного мислення.

Гра «Малюємо настрої музики»

Після прослуховування і обговорення характеру і настрою музики можна запропонувати дітям намалювати її. Це сприяє формуванню вміння висловлювати свої почуття, враження через колір, малюнок. Перед малюванням обумовлюється, яка фарба (колір) відповідає якому настрою.

Бесіда «Способи поширення настрою»

Обговоріть із дитиною, як можна самій собі поліпшити настрої. Намагайтеся придумати якомога більше таких способів (усміхнутися собі в дзеркалі, спробувати розсміятися, згадати про щось хороше, зробити добру справу іншому, намалювати собі картинку тощо).

Перед тим, як розпочати використовувати ігри, що описані в цьому розділі, необхідно провести з дитиною невелику бесіду про те, які вона знає емоційні настрої. Дитина повинна пригадати ситуацію, в якій вона відчувала ту чи іншу емоцію, чим був спричинений такий стан, що вона при цьому відчувала. Можна обговорити зовнішні прояви кожного емоційного стану. Запитайте дитину, як вона розуміє слова «емоції», «почуття», коли вони виникають.

Гра «Хто я?»

Діти по черзі намагаються назвати якомога більше відповідей на запитання «Хто я?» З метою опису себе використовуються характеристики, риси, інтереси й почуття, і кожне речення починається із займенника «Я». Наприклад: «Я — дівчинка», «Я — людина, яка займається спортом», «Я — хороша людина» тощо. Дорослий стежить за тим, щоб діти не повторювали те, що говорили попередні діти, а описували саме себе.

Ця гра дає дітям можливість поглянути на себе ніби з різних боків, розширити уявлення про себе.

Гра «Склади оповідання»

Дитині пропонується скласти оповідання на тему, яку може запропонувати дорослий, або на тему, яку дитина обере сама. Теми можуть бути такими: «Я люблю, коли...», «Мене турбує...», «Коли я злий...», «Коли мені погано...», «Коли мене ображають...», «Чого я не можу...», «Я боюся...».

Важливо, щоб дитина давала не лаконічну, а повну, розгорнуту відповідь. Потім ці оповідання можна програти, причому, у голов-

ній ролі має бути сам оповідач. Разом із дітьми можна придумати шляхи виходу з цих ситуацій і також програти їх.

Гра «Склади оповідання»

Дорослий звертається до дитини: «Давай-но сядемо зручніше, розслабимося і заплющимо очі. Послухаємо, що відбувається навколо і всередині тебе. Уважно прислухайся до своїх відчуттів... Що ти зараз відчуваєш, чого хочеш? Що ти почув?» Дитина ділиться своїми враженнями.

Ця вправа розвиває концентрацію уваги, сприяє зверненню уваги на себе, на свої відчуття.

Гра «Зоопарк»

Діти перетворюються на тварин, на тих, на кого забажають самі. Спочатку всі сидять за стільцями («у клітках»). Кожна дитина зображує свою тварину, решта дітей відгадують, кого вона зображує. Після того, як усіх «упізнали», «клітки» відчиняються і «звірі» виходять на свободу: стрибають, бігають, кричать, гарчать.

Вправа «Країна плям»

Ця вправа може бути як індивідуальною, так і груповою. Перед дітьми кладеться великий аркуш паперу, на якому вони повинні намалювати плями: різнокольорові, будь-якого розміру і форми. Потім дітям пропонується спробувати роздивитися в плямах якусь картинку, вигадати казку про побачене.

Вправа «Малюємо себе»

Дитині пропонується кольоровими олівцями намалювати себе зараз і в минулому. Обговоріть із нею деталі малюнка, чим вони різняться. Запитайте дитину, що їй подобається і не подобається в собі.

Ця вправа спрямована на усвідомлення себе як індивідуальності, усвідомлення різних сторін свого характеру. Це корисно для визначення того, що змінилося в дитині порівняно з минулим, і що ще хотілося б змінити.

Вправа «Країна Х» (колективний малюнок)

Ця вправа передбачає спільне малювання дітей на великому аркуші паперу. Дітям пропонується разом вигадати свою країну, дати їй назву і намалювати. Кожна дитина малює на спільній картині те, що хоче. Дорослий також може брати участь у спільному малюванні.

Ця вправа дає можливість кожній дитині брати участь у спільній діяльності, допомагає побачити, яке місце займає дитина у групі. Вона також допоможе закріпити наочно ті знання, які дитина здобуває у школі на заняттях або в дитячому садку.

Цикл бесід «Кого ми називаємо добрим (чесним, увічливим тощо)»

Із дітьми обговорюються деякі людські якості, що сприяють ефективному спілкуванню. Разом із дітьми виробляються правила того, як розвинути у собі ці якості.

а) Доброта.

Правила доброти:

- допомагати слабким, маленьким, хворим, старим, тим, хто потрапив у біду;
- пробачити помилки іншим;
- не бути жадібним;
- не заздрити;
- жаліти інших.

б) Чесність.

Із дітьми обговорюються такі теми: «Чи важко бути чесним?», «Як дотримати свого слова?» тощо. Правила чесності:

- сказав — зроби;
- не впевнений — не обіцяй;
- помилився — визнай;
- забув — попроси пробачення;
- говори те, що думаєш;
- не можеш сказати правду — поясни, чому;
- не видавай чужу таємницю.

в) Увічливість.

Правила ввічливості:

- увічливість — уміння поводитися так, щоб іншим було приємно з тобою;
- будь завжди привітний: вітайся під час зустрічі, дякуй за допомогу, відходячи — попрощайся;
- не примушуй за тебе хвилюватися; ідеш — скажи, куди йдеш, о котрій годині повернешся;
- не капризуй, не вередуй. Твоє капризування може зіпсувати настрій іншим.

Зміст бесід можна закріплювати в сюжетно-рольових іграх («Школа», «Дочки-матері», «Лікарня» тощо). Обговоріть, які складнощі виникали під час ігор, із порушенням яких правил вони були пов'язані.

Вправа «Поводир»

Вправа виконується у парах. Спочатку ведучий водить веденого з пов'язкою на очах, керуючи ним і відповідаючи за його безпеку. Потім діти міняються ролями.

Ця вправа розвиває почуття відповідальності за іншу людину, довіри одне до одного.

Програвання ситуацій

Для дітей буде цікаво й корисно розігравати різні ситуації. Це можуть бути ситуації з реального життя, наприклад, конфлікт, що виник у грі, або запропоновані дорослим ситуації, але також наближені до реальних, наприклад: «Ти посварився з другом, а тепер хочеш помиритися», «Ти приніс до дитячого садка апельсин, а твій друг сьогодні не має нічого смачненького»; «Ти завітав на дитяче свято, де нікого не знаєш. Познайомся з дітьми» тощо.

Вправи та ігри, що описані у цьому розділі, сприяють розвитку згуртованості групи, організації спільних дій. Вони також розвивають почуття спільності та сприяють встановленню у групі атмосфери довіри і безпеки, формують уважне та дбайливе ставлення одне до одного. Слід відзначити, що діти самі формулюють ті правила, що допоможуть їм ефективно спілкуватися (дружби, ввічливості тощо). Поступово під час рольових ігор можна розпочати використовувати такі прийоми:

- створення обстановки, що відповідає грі;
- обмін ролями (діти під час гри обмінюються ролями, що дає можливість пристати на думку іншого, відчувати його переживання);
- дзеркало (після гри діти намагаються якомога точніше зобразити позу, звички, типові вирази обличчя тієї чи іншої дитини).

У грі необхідно звернути увагу на взаємодію дітей, а також на можливі причини виникнення тих чи інших проявів.

ВПРАВИ НА РОЗСЛАБЛЕННЯ

Вправи, що спрямовані на розслаблення м'язів рук

«Поза спокою»

Сісти ближче до краю стільця, спертися на спинку, руки вільно покласти на коліна, ноги злегка розставити. Формула загального спокою вимовляється повільно, тихим голосом, із тривалими паузами:

Всі уміють танцювати,
І стрибати, й малювати,
Та не всі іще уміють
Розслабляться, спочивать.
Є у нас така гра —
Дуже легка і проста,
Уповільнюється рух,
І зникає все навкруг...
І стає нам зрозумілим,
Що розслаблення нам миле!

«Кулачки»

Стисніть міцно пальці в кулаки. Руки лежать на колінах. Стисніть кулаки ще міцніше, щоб кісточки побіліли. Он як напружилися руки! Велике напруження. Нам неприємно так сидіти! Руки втомилися. Розслабили руки. Відпочиваємо. Кисті рук потепліли. Стало легко й приємно. Слухаємо і робимо, як я. Спокійно! Вдих — видих!

Ця і кожна наступна вправа повторюються тричі.

Руки на колінах,
Кулачки стиснуті,
Міцно, з напруженням
Пальці притиснуті. *(Стиснути пальці.)*
Пальчики сильніш стискаєм —
Відпускаєм, розтискаєм.
(Легко припідняти
та опустити розслаблену кисть.)

«Олені»

Уявімо собі, що ми — «олені». Піднести руки над головою, схрестити їх, широко розчепіривши пальці. Ось які роги у «оленя»! Напружте руки. Вони стали твердими! Нам важко й незручно так тримати руки. Напруженість неприємна. Швидко опустіть руки на коліна. Розслабили руки. Спокійно. Вдих — видих!

Вправи, що спрямовані на розслаблення м'язів ніг

Перед початком роботи з цими вправами діти повинні засвоїти вправи, що спрямовані на розслаблення м'язів рук. Добре, якщо дитина повторить ці вправи. Повторення може бути завершене віршами.

Руки не напружені,
А розслаблені.
Наші руки так стараються,
Хай і ноги розслабляються!

«Пружинки»

Уявімо, що ми поставили ноги на «пружинки». Вони вискакують із підлоги і відштовхують носки наших ніг таким чином, що вони підіймаються догори, а п'яти продовжують упиратися в підлогу. А тепер натискаємо на «пружинки». Сильніше! Ноги напружені! Важко так сидіти. Припинили натискати на пружинки. Ноги розслабилися. Приємно. Відпочиваємо. Вдих — видих!

«Засмагаємо»

Уявіть собі, що ноги «засмагають на сонечку» *(випростувати ноги вперед, сидючи на стільці)*. Піднімаємо ноги, тримаємо. Ноги напружилися. Тут можна запропонувати дитині самій спробувати помацати, якими твердими стали її м'язи. Напружені ноги стали твердими,

наче камінь. Опустили ноги. Вони втомилися, а тепер відпочивають, розслабляються. Як добре, приємно стало! Вдих — видих!

Ми чудово засмагаєм!

Вище ноги піднімаєм!

І тримаєм, і тримаєм...

Засмагаєм! Опускаєм! (*Ноги різко опустити на підлогу.*)

Ноги не напружені,

А розслаблені.

Вправи, що спрямовані на розслаблення м'язів рук, ніг і тулуба

Вправа «Штанга»

Займімося спортом. Підведися! Уяви собі, що ти «підіймаєш важку штангу». Нахилися, візьми її. Стисни кулаки. Повільно підіймай руки. Вони напружені! Важко! Руки втомилися. «Кидаємо штангу» (*руки різко опускаються вниз і вільно звисають уздовж тулуба*). Вони розслаблені, ненапружені, відпочивають. Дихається легко. Вдих — видих!

Під час виконання вправи можна торкнутися м'язів плеча й передпліччя дитини і перевірити, як вони напружилися.

«Кораблик»

Уявімо собі, що ми на «кораблі». Щоб не впасти, розставте ноги ширше і притисніть їх до підлоги. Руки зчепіть за спиною. Хитнуло «палубу», притискаємо до підлоги праву ногу (*права нога напружена, ліва розслаблена, трохи зігнута в коліні, носком торкається підлоги*). Розпрямилися! Розслабили ногу. Хитнуло в другий бік. Притискаємо до підлоги ліву ногу. Розпрямилися! Вдих — видих!

Вправа виконується по чергово для кожної ноги. Зверніть увагу дитини на напружені та розслаблені м'язи ніг.

Після навчання розслаблення ніг рекомендується ще раз повторити позу спокою.

Вправи, що спрямовані на розслаблення м'язів живота

«Кулька»

Уявімо, що ми надуваємо «повітряну кулю». Покладіть руку на живіт. «Надуваємо» живіт, неначе це велика «повітряна куля». М'язи живота напружуються. Це сильне напруження неприємне! Не надуватимемо «велику кулю». Зробимо спокійний вдих животом так, щоб рукою відчутти невелике напруження м'язів. Плечі піднімати можна. Вдих — видих! М'язи живота розслабилися. Стали м'якими. Тепер легко зробити новий вдих. Повітря саме легко входить до легенів. І видих вільний, ненапружений!

Ось як кульку надуваєм!
 Рукою перевіряєм. (*Вдих.*)
 Кулька луснула — видихаєм,
 Наші м'язи розслабляєм.
 Дихається легко... рівно... глибоко...

«Стільчик»

Дитина лежить на спині, руки вздовж тіла. Вона повільно починає підводитися та сідає ніби на «стільчик». Під час підйому м'язи живота напружуються, а коли вона сідає — розслаблюються. Стало добре, приємно. Поступово, повільно лягаємо знову на спину. М'язи знову напружуються, а потім розслаблюються.

Вправи, що спрямовані на розслаблення м'язів шиї

«Цікава Варвара»

- а) Поверніть голову ліворуч, намагайтеся це зробити так, щоб побачити якомога далі. Зараз м'язи шиї напружені. Помацайте шию з правого боку, м'язи стали твердими, ніби кам'яними. Повернімося у вихідне положення. Аналогічно в другий бік. Вдих — видих!

Ця цікава Варвара
 Гляне вліво...
 Гляне вправо...
 Потім знову уперед —
 Нехай трохи відпочине.

Шия не напружена, а розслаблена.

Руки повторюються по 2 рази у кожен бік.

- б) Тепер підніміть голову. Погляньте на стелю. Ще більше відкиньте голову назад! Як напружилися шия! Неприємно. Дихати важко. Розпрямилися. Стало легко, вільно дихається. Вдих — видих!
- в) А зараз повільно схиляємо голову донизу. Напружуються м'язи шиї. Ззаду вони стали твердими. Розпряміть шию. Вона розслаблена. Приємно, добре дихається. Вдих — видих!

Наступні групи вправ будуть спрямовані на розслаблення м'язів обличчя і мовленнєвого апарата. Розслаблення цих м'язів є важливим не тільки для зняття загального збудження. Вони важливі також для формування чіткого, спокійного мовлення дитини. Тому рекомендується використовувати ці вправи і під час роботи з дітьми, що страждають на порушення мовлення. Принцип контрасту з напруженням зберігається і на цьому етапі, причому знову напруження має бути короткочасним, розслаблення — тривалим, щоб саме воно зафіксувалося у свідомості дитини.

Ці групи вправ містять також і розслаблення за уявою. Воно полягає у впливі на дітей лише словом. Коли дитина, яка відзначається підвищеною емоційністю, навчиться м'язового розслаблення, з'явиться можливість зняття емоційного напруження шляхом навіювання. Діти легко піддаються навіюванню, яке проводиться як гра «Чарівний сон».

Дитина перебуває в позі спокою, очі заплющені, вона уважно слухає ведучого і виконує особливі команди — спеціальні формули навіювання. Шляхом навіювання поглиблюється та закріплюється стан спокою і м'язового розслаблення, який викликається у дітей за уявою.

Вправи, що спрямовані на розслаблення мовленнєвого апарата (губ, нижньої щелепи)

«Хоботок»

Витягнути губи «хоботком» (як при артикуляції звуку [у]). Губи напружилися. Нахиляємо «хоботок». Тепер губи стали м'якими, ненапруженими (рот злегка прикритий, губи розслаблені).

Я наслідую слона,
Губи хоботком тягну,
А тепер їх відпускаю
І на місце повертаю.
Губи не напружені,
А розслаблені.

«Рот на замку»

Стискаємо губи таким чином, щоб їх зовсім не було видно. Сильно сильно стискаємо губи. Їм стає неприємно. Відпускаємо губи. Ось якими м'якими й ненапруженими вони стали!

«Жабенята»

Губи витягуються, як при вимові звуку [і], а потім повертаються на місце.

Розтягаєм рот до вуха,
Як це робить і ропуха.
Розтягну я рот до вух
І ніскільки не втомлюсь!
Губи не напружені,
А розслаблені.

«Горішок»

Уявіть, що ви «розгризаєте твердий горішок». Міцно стискаємо зуби. Щелепи напружилися, стали, наче кам'яні. Це неприємно. Розтисніть щелепи — стало легко, рот трохи відкритий, усе в ньому розслаблене.

Зуби міцно ми стиснимо,
Ну а потім розтиснимо.
Губи трохи відкриваються,
Все чудово розслабляється.

«Чарівний сон»

Дитина перебуває у позі спокою. Дорослий дає їй таку настанову: «Зараз, коли я читатиму вірші, ти заплющиш очі. Починається гра “Чарівний сон”. Ти не заснеш по-справжньому, все чути-меш, але не рухатимеш і не розплющуватимеш очі, поки не «прокинешся». Уважно слухай і повторюй подумки мої слова. Шепотіти не потрібно. Спокійно відпочивай, заплющивши очі. Чарівний сон завершиться, коли я скажу: «Розплющ очі». Увага! Настає “чарівний сон”».

Вії опускаються...
 Очі заплющуються...
 Ми спокійно спочиваєм, (Двічі)
 Сном чарівним засинаєм.
 Дихається легко, рівно, глибоко.
 Руки наші спочивають...
 Ноги теж відпочивають.
 Спочивають, засинають. (Двічі)
 Шия не напружена
 І розслаблена...
 Губи трохи розтуляються,
 Все чудово розслабляється. (Двічі)
 Дихається легко... рівно... глибоко...

Тривала пауза.

Ми спокійно спочивали,
 Сном чарівним засинали.
 Добре нам відпочивати!
 А пора уже й вставати!
 Міцно кулачки стискаєм,
 Їх повище піднімаєм.
 Потягнутися! Усміхнутися!

Усім розплющити очі та встати.

Віршована формула читається повільно, тихим голосом, із тривалими паузами. Бажано використовувати спокійну музику. Цю вправу можна виконувати перед денним або нічним сном дитини для зняття накопиченої втоми і напруження.

Вправи, що спрямовані на розслаблення мовленнєвого апарата (губ, щелеп, язика)

«Сердитий язик»

Язик упирається у верхню губу, потім відпускається. Він намагається виштовхнути зуби назовні, потім розслабляється, ніби «спить».

З язиком сталося щось:
 Він штовхає зуби!

Наче хоче їх за щось
Виштовхнуть за губи!
Він на місце повертається
І чудово розслабляється.

«Горошина»

Язик притискається до щоки і тисне на неї, ніби за щогою схована «горошина». Язика незручно залишатися у такому положенні, і ми повертаємо його на місце. Він розслабився, відпочиває.

«Гірка»

Утримуючи кінчик язика за нижніми зубами, вигнути його гіркою. Неприємно так довго тримати язика. Він повертається на місце й розслабляється.

КОМУНІКАТИВНІ ІГРИ (ЗА Т. ДУБАСОВОЮ)

Гра «Місток»

Гра спрямована на тренування взаєморозуміння дітей.

Проводимо на підлозі дві паралельні лінії на відстані 30 см. Це «міст», під ним внизу — швидка «гірська річка».

Назустріч одна одній на міст ступають по одній дитини. Не говорячи, необхідно зрозуміти одне одного, що вам потрібно розійтися і, не наступивши при цьому на лінію, пройти кожному у своєму напрямку. Наступити на лінію — означає, зірватися вниз.

Працюють діти парами зі зміною партнерів.

Відповідають на запитання: «З ким у грі почувалися надійно й упевнено?»

У грі яскраво виявляється спрямованість взаємин. Високо цінуються бажання та уміння допомагати іншим.

«Жестовий гомеостат»

Гомеостат (з грецької *homoios* — «подібний» і *statos* — «стан, положення») — у психології — експериментальний апарат, що дає можливість зберігати рівновагу певних показників в умовах групового виконання завдання.

Інструкція

За мою команду всі одночасно покажемо будь-яку кількість пальців.

1. Спробуємо показати однакову кількість пальців, використавши якнайменше спроб. Не підказувати, тільки уважність і спостережливість!
2. Варіант по парах.

Гра «Покажи почуття»

Інструкція

Вам відомо, що рух м'язів обличчя, що передають внутрішній стан, називається мімікою. Міміка — важливий елемент спілкування.

Зараз кожен отримає завдання зобразити мімікою дві емоції:

- гнів, злість;
- здивування, біль;
- страх, утомленість;
- радість, спокій...

1. Першу із зазначених емоцій ви демонструєте усім для відгадування.

Чи легко зрозуміти одне одного без слів?

2. Об'єднаємося у пари і станемо «дзеркалом», зображуючи другу задану емоцію.

Обговоримо наші труднощі.

Гра «Вітер дме на...»

Зі словами «Вітер дме на...» ведучий починає гру. Щоб учасники гри більше довідалися про інших, запитання можуть бути такими: «Вітер дме на того, у кого світле волосся» — усі світловолосі збираються в одну купку. «Вітер дме на того, у кого... є сестра»; «...хто любить тварин», «...хто багато плаче» тощо.

Гра «Знайди друга»

Вправа виконується серед дітей. Одній половині дітей зав'язують очі, дають можливість походити приміщенням і пропонують знайти та впізнати решту. Дізнатися можна за допомогою рук, обмацуючи волосся, одяг, руки. Потім, коли друга знайдено, гравці міняються ролями.

Гра «Рукавички»

Для гри потрібні вирізані з паперу рукавички, кількість пар дорівнює кількості пар учасників гри. Ведучий розкидає рукавички з однаковим орнаментом (але не розфарбованим) по приміщенню. Діти ходять залом. Відшукують свою «пару», відходять у куточок і за допомогою трьох різнокольорових олівців намагаються якнайшвидше однаково розфарбувати рукавички.

Зауваження. Ведучий спостерігає, як організують спільну роботу пари, як ділять олівці, як при цьому домовляються. Переможців вітають.

Гра «Складемо історію»

Ведучий починає історію: «Жили собі...», наступний учасник продовжує, і так далі по колу. Коли черга знову доходить до веду-

чого, він коментує сюжет історії, робить його осмисленим, вправа триває.

Гра «Дракон»

Гравці стають у лінію, тримаючись за плечі. Перший учасник — «голова», останній — «хвіст дракона». «Голова» повинна дотягтися до «хвоста» і торкнутися його. «Тіло дракона» суцільне. Як тільки «голова» схопила «хвіст», вона стає «хвостом». Гра триває, доки кожен учасник не побуває у двох ролях.

Гра «Дружба починається з усмішки...»

Ті, хто сидять у колі, беруться за руки, дивляться сусідові у вічі, мовчки дарують йому по черзі добру усмішку.

Гра «Добра тварина»

Учасники стають у коло і беруться за руки. Ведучий тихим голосом говорить: «Ми — одна велика добра тварина. Давайте послухаємо, як вона дихає!» Усі прислухаються до свого подиху, подиху сусідів. «А тепер подихаємо разом!» Вдих — усі роблять крок уперед. Видих — усі роблять крок назад. Вдих — усі роблять 2 кроки вперед, видих — усі роблять 2 кроки назад. «Так не тільки дихає тварина, так само чітко і рівно б'ється її велике добре серце. Стукіт — крок уперед, стукіт — крок назад тощо».

Гра «Компліменти»

Сидячи в колі, усі беруться за руки. Дивлячись в очі сусідові, дитині необхідно сказати йому кілька добрих слів, за щось похвалити. Він киває головою і додає: «Спасибі, мені дуже приємно!» Потім він дарує комплімент своєму сусідові, гра проводиться по колу.

Попередження

1. Деякі діти не можуть сказати комплімент, їм необхідно допомогти. Можна замість похвали просто сказати «смачне», «солодке», «молочне» слово.
2. Якщо дитині складно зробити комплімент, не чекайте, коли її сусід засумує, скажіть комплімент самі.

Гра «На що схожий настрій?»

Учасники гри по черзі говорять, на яку пору року, природне явище, погоду схожий їхній сьогоднішній настрій. Почати порівняння краще дорослому: «Мій настрій схожий на білу пухнасту хмарину в спокійному блакитному небі, а твій?» Вправа проводиться по колу. Дорослий узагальнює — який сьогодні настрій у всієї групи: сумний, веселий, смішний, злий тощо. Інтерпретуючи відповіді дітей, урахуйте, що погана погода, холод, дощ, похмуре небо, агресивні елементи свідчать про емоційне неблагополуччя.

Гра «Намалюй свій страх, подолай його»

До вправи бажано поговорити з дитиною: «Чого ти боїшся, коли тобі буває страшно? Чи було таке, коли ти сильно злякався?» Потім дитині пропонують намалювати те, чого вона боїться. Необхідно взяти великий аркуш паперу, олівці або фарби. Після малювання ще раз поговоріть, чого саме дитина боїться. Потім візьміть ножиці, попросіть дитину розрізати «страх» на дрібні шматочки, а дрібні — ще на дрібніші, допоможіть дитині у цьому. Коли страх розсипається на дрібні шматочки, покажіть дитині, що тепер його зібрати неможливо. Загорніть ці дрібні шматочки у великий папір, підійдіть до смітника і викиньте туди, потім із дитиною викиньте все сміття — воно вам не потрібно, його відвезуть, сплять, а разом зі сміттям сплять і «страх», і більше його ніколи не буде.

Зауваження. Повторіть вправу через 1–2 тижні. Поспостерігайте, що змінилося в зображенні страху (колір, сюжет, композиція), і робіть це, поки не побачите здивований вираз обличчя дитини у відповідь на прохання: «Намалюй свій страх».

Гра «Тренуємо емоції»

Попросіть дитину...

- Насупитися, як:
  - осіння хмара;
  - розсерджена людина;
  - зла чарівниця.
- Усміхнутися, як:
  - кіт на сонці;
  - саме сонце;
  - Буратіно;
  - хитра лисиця;
  - радісна дитина;
  - ніби побачила чудо.
- Сердитися, як:
  - дитина, в якої забрали морозиво;
  - двоє баранів на мосту;
  - людина, яку вдарили.
- Злякатися, як:
  - дитина, яка загубилася в лісі;
  - заєць, який побачив вовка;
  - кошеня, на якого гавкає собака.

- Утомитися, як:
  - батько після роботи;
  - людина, яка підняла важкий вантаж;
  - мураха, яка притягла велику муху.
- Відпочити, як:
  - турист, який зняв важкий рюкзак;
  - дитина, яка багато попрацювала, але допомогла мамі;
  - як утомлений воїн після перемоги.

Гра «Як ти сьогодні почуваєшся?»

Дитині пропонуються картки із зображенням різних відтінків настроїв. Вона має обрати ту, яка найбільше схожа на її настрій, на настрій мами, батька, друга, кішки тощо.

Гра «Класифікація почуттів»

Дитина розглядає ті самі картки й розкладає їх за ознаками:

- які подобаються;
- які не подобаються.

Потім необхідно назвати емоції, що зображені на картках, поговорити, чому вона їх розклала таким чином.

Гра «Ромашка»

Інструкція

5–6 стільців у центрі. 5–6 стільців у зовнішньому колі — «пелюстки». Учасники розсаджуються по стільцях.

Завдання:

- подивитися одне одному в очі;
- учасники говорять одне одному про те, що вони бачать в інших (одяг, зачіску, усмішку);
- учасники попарно визначають, що між ними спільного;
- визначити, чим учасники відрізняються одне від одного: інтересами, характером, поведінкою тощо.

Гра «Передача почуттів»

Усі стають у шеренгу, перший повертається до другого і передає йому мімікою почуття (радість, гнів, сум, подив), другий має передати наступному це саме почуття. В останнього запитують, яке почуття він отримав, і порівнюють із тим, яке почуття було передано спочатку, і як кожний розумів отримане ним почуття.

(Невербальне спілкування.)

Гра «Спілкування без слів»

Інструкція

Вправа виконується мовчки. Учасники стають у два кола обличчям одне до одного. Зовнішнє і внутрішнє коло рухаються

в протилежні боки. Ті, хто опинилися навпроти одне одного, утворюють пару. Ведучий просить їх:

- заплющте очі та привітайтеся за допомогою рук;
- розплющте очі та рухайтесь далі. Знову за командою утворюються пари, які одержують завдання;
- покладіть руки на плечі одне одному, подивіться протягом хвилини в очі партнерові, посміхніться, відпустіть руки і починайте рухатися далі;
- зупиніться, помиріться руками;
- висловіть підтримку за допомогою рук;
- попрощайтесь.

Після вправи учасники обмінюються почуттями.

Гра «Мої сильні сторони»

Інструкція

Усі сідають у коло. Кожен член групи повинен розповісти про свої сильні сторони, про те, що він любить, цінує в собі, про те, що дає йому почуття внутрішньої впевненості та довіри до себе. Важливо, щоб він не применшував своїх переваг, не критикував себе, не говорив про свої помилки і недоліки (ця вправа спрямована на уміння позитивно мислити про себе і чітко викладати свої думки).

Гра на володіння своїм тілом

«Долоня в долоню»

Діти притискають долоньки й у такий спосіб рухаються кімнатою, в якій можна встановити різні перешкоди, які дитина має подолати. Це можуть бути стілець або стіл. У грі можуть брати участь пари: дорослий — дитина.

«Неіснуюча тварина»

Дитина вигадує тварину, якої насправді не існує. Потім вона має зобразити тварину, пройти, як ця тварина. Зображення відбувається під музику. Решта дітей відгадують, яка це тварина: весела чи сумна, добра чи зла тощо.

Гра на довіру

«Сліпий і поводитир»

Вправа в парах. Один з учасників — «сліпий», другий — його «поводир», кожен має провести «сліпого» через різні перешкоди, що створені заздалегідь (меблі, столи, стільці, також перешкодою можуть бути інші люди). У «сліпого» зав'язані очі. «Поводир» має провести його таким чином, щоб той не спіткнувся, не впав, не забився. Гра сприяє розвитку довіри. Після гри необхідно обговорити її: що діти відчували, будучи «сліпим» і «поводирем», чи було їм затишно у цих ролях.

БЕСІДИ, СПРЯМОВАНІ НА ЕФЕКТИВНЕ СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ

Наприклад, «Кого ми називаємо добрим (чесним, увічливим тощо)».
Разом із дітьми виробити правила того, як розвинути в собі ці якості.

1. Доброта

Правила доброти:

- допомагати слабким, маленьким, хворим, старим, нездоленим;
- пробачати помилки інших;
- не заздрити;
- жаліти інших.

2. Чесність

Теми: «Чи складно бути чесним?», «Як дотриматися свого слова?» тощо.

Правила чесності:

- сказав — зроби;
- не впевнений — не обіцяй;
- помилився — зізнайся;
- забув — попроси пробачення;
- говори те, що думаєш;
- не можеш сказати правду — поясни, чому;
- не видавай чужу таємницю.

3. Увічливість

Правила ввічливості:

- це уміння поводитися так, щоб іншим було приємно з тобою;
- будь завжди привітним: вітайся під час зустрічі, дякуй за допомогу, ідучи — прощайся;
- не змушуй хвилюватися про себе;
- не вередуй, не гарячкуй. Твій каприз може зіпсувати настрій іншим.

Розділ IV

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ ДЛЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ «ПСИХОЛОГІЧНА ШКОЛА»

Обережно! Дитина! Потрібно знати дитину, знати її силу і слабкість, розуміти її думки, переживання, бережно торкатися її серця.

В. О. Сухомлинський

Завдання семінару

1. Отримання педагогами знань із психології.
2. Підвищення професійного рівня, компетентності.
3. Вироблення навичок співпраці (активно вислуховувати кожного учасника, переводити увагу із критики поглядів на їх позитивне сприйняття, бути відповідальним за рішення, що прийняті групою).
4. Підтримка творчого потенціалу, інтересів, новаторства.
5. Узагальнення та ознайомлення з найкращим досвідом роботи.
6. Усвідомлення учасниками особистісних та професійних цінностей.

Правила взаємодії на семінарі

1. Усі учасники семінару рівноправні.
2. Кожен учасник має право на висловлювання своїх поглядів.
3. Критика поглядів учасника замінюється пошуком позитивних та конструктивних підходів у розв'язанні проблемних ситуацій.
4. Уважно та з повагою ставитись одне до одного.
5. Бути завжди активним.

Заняття № 1

Тема. Розвиток соціальної компетентності дошкільників

План

I. Вступне слово

II. Словникова робота

III. Аналіз анкетування педагогічних працівників

IV. Розв'язання проблемних ситуацій

V. Тренінгове завдання

VI. Ділова гра

VII. Літературний конкурс

VIII. Домашнє завдання. Підсумок

ХІД ЗАНЯТТЯ

На початку заняття проводиться гра «Передай усмішку сусідові» (позбавлення напруження), а також повторюються правила взаємодії на семінарі.

I. Вступне слово психолога

Умови сьогодення висувають перед особистістю багато завдань та вимог. Особливо вимогливим є навколишнє соціальне середовище, адже для успішної життєдіяльності потребується різнобічна сумісність із навколишнім. Необхідно зазначити, що внаслідок зміни суспільних орієнтирів та відносин усталена система вартостей і способу життя людей сьогодні об'єктивно потребує певного переоцінювання й усвідомленого переосмислення. Тому для психологів та педагогів одним із завдань є пошук нових підходів до розв'язання такої проблеми як уведення дитини до соціального середовища, тобто до світу людей.

Під час взаємодії з оточуючими відбувається соціалізація дитини, засвоєння нею відповідної системи цінностей, норм національної та загальнолюдської культури. Крім цього, спілкування виконує важливу роль у виникненні та розвитку самопізнання і самооцінки. Прагнення до самопізнання і самооцінки виникає у процесі спілкування дітей спочатку з близькими дорослими, а після 3-х років — і з однолітками. У процесі спілкування дитина отримує можливість оцінити себе в різних сферах життєдіяльності.

Дошкільне дитинство є початком фактичного становлення особистості, розвитку активності як чинника світопізнання, засвоєння соціального досвіду поколінь, видів і способів практичної діяльності. Саме у цей період дошкільнятам прищеплюється культура людських взаємин, вони вчаться взаємної поваги у спілкуванні та спільній діяльності, у них виробляється вміння дотримуватись простих норм співжиття, керуватись соціально значущими вартостями. Соціальна ситуація розвитку — це система стосунків, у яку дитина входить; це те, як вона орієнтується у суспільних взаєминах і до яких галузей суспільного життя долучається. Відомо, вже в ранньому віці починає складатися важливе особистісне утворення — базисна довіра до світу та уявлення дитини про надійність дорослих,

емоційна близькість із ними; в дитини формується відкритість до соціальних впливів, готовність сприймати інших людей, інтерес до спілкування з ними.

У дошкільному віці закладаються основи соціальної компетентності дитини: уміння орієнтуватись у світі людей; здатність розуміти інших, їх потреби, особливості поведінки; уміння поважати людей, допомагати їм, турбуватися про них, обирати відповідні ситуації спілкування та спільної діяльності. Соціально компетентна дитина здатна відчувати своє місце в системі людських стосунків, а отже, й адекватно поводитись. Відкритість дитини до світу людей — це особистісна потреба, вона володіє навичками соціальної поведінки, свідомого ставлення до себе як вільної самостійної особистості та до своїх обов'язків, що визначаються зв'язками з іншими людьми; готовністю сприймати соціальну інформацію; вмінням співчувати й співрадіти, співпереживати, бажанням пізнавати людей, робити добрі вчинки.

(Розгляд схеми «Напрямки виховання та розвитку дитини в дитячому колективі».)

II. Словникова робота

Компетентний — який володіє знаннями, має досвід у певній області.

Соціальний — 1. Пов'язаний із життям і стосунками людей у суспільстві. Те саме, що *громадський, суспільний*. 2. Спричинений умовами суспільного життя, певного середовища, ладу.

Соціалізація — процес і результат засвоєння та активного відтворення індивідом соціального досвіду, які здійснюються у спілкуванні й діяльності.

Адекватний — тотожний, цілком збіжний, рівнозначний.

Новоутворення — якісно новий тип побудови свідомості.

III. Аналіз анкетування педагогічних працівників, яке було проведене заздалегідь; виявлення труднощів у професійній діяльності педагогів (у відсотковому співвідношенні); робиться висновок, на що потрібно звернути увагу для поліпшення спілкування з вихованцями, збереження оптимально якісних умов для розвитку кожної дитини.

IV. Розв'язання проблемних ситуацій

Учасники семінару об'єднуються у 2 команди, кожна з яких отримує окреме завдання. Педагогічні працівники повинні розв'язувати проблемні ситуації.

1. Сергійко вдарив Василька. Василько заплакав і у відповідь ударив Сергійка. Хлопчики побігли жалітися до вихователя.

2. На занятті з аплікації Марійка, виконуючи завдання, розлила клей. Оля, яка сиділа поруч, швидко підвела руку, для того щоб розповісти вихователеві про розлитий клей. Вона сміялась із Марійки і весь час їй шепотіла: «А я все розкажу».

V. Тренінгове завдання

Педагоги вчать ся володіти собою, регулювати свій емоційний стан, правильно користуватись мовленням та мімікою, жестами.

Виразне мовлення.

1. Сказати слово «молодець» голосно, тихо, лагідно, здивовано, з іронією, з захопленням, радісно, сердито.
2. Вимовити речення «Іди до мене» голосно, тихо, з погрозою, із зацікавленістю, сердячись, радісно, зі здивуванням.
3. Передати емоції: гнів, радість, здивування, захоплення, образа, задоволення.

VI. Ділова гра «Чи добре бути вихователем?»

Одна команда називає позитивні сторони роботи вихователя, друга — негативні (по черзі, починати з негативних).

VII. Літературний конкурс

1. Психолог читає уривки з творів, що стосуються соціалізації дитини, учасники повинні відгадати автора та назву твору.
  - 1) «...Схопилася Яринка, швидко одяглася, взяла подушку, винесла на подвір'я, поклала на лавку — та кулачками її, кулачками...» (*В. Сухомлинський «Ледача подушка»*).
  - 2) «...Купила мама слив і хотіла їх дати дітям після обіду. Вони лежали на тарілці...» (*Л. Толстой «Кісточка»*).
  - 3) «...Журавель до кашки — стукав, стукав дзьобом по тарілці — нічого не вхопить...» (*Українська народна казка «Лисичка та Журавель»*).
  - 4) «...А найбільше лихо з жінками «Тільки що почує — зараз уже й задзвонила по всьому селу...» (*Українська народна казка «Язиката Хвеська»*).
2. Закінчити прислів'я:
  - 1) Слово не стріла, а ранить... (*глибоко*).
  - 2) Добре слово краще за... (*цукор і мед*).
  - 3) Шануй людей — і тебе... (*шануватимуть*).
  - 4) Живо там жити, де вміють... (*дружити*).
  - 5) Дивиться лисицею, а думає... (*вовком*).
  - 6) Не радій чужому... (*горю*).
  - 7) Брехня стоїть на одній нозі, а правда... (*на двох*).

VIII. Домашнє завдання. Підсумок

1. Які вміння належать до соціальної компетентності дошкільника?
2. Приготуйте твори, які можна використовувати для виховання соціальної компетентності дітей дошкільного віку.

Заняття № 2

Тема. Статус дитини в групі

План

- I. Перевірка домашнього завдання
- II. Вступне слово
- III. Словникова робота
- IV. Вікторина
- V. Поради психолога щодо підвищення статусу дітей у групі
- VI. Розв'язування кросворду
- VII. Домашнє завдання. Підсумок

ХІД ЗАНЯТТЯ

На початку заняття проводиться гра «Назви лагідно ім'я сусіда» (з метою позбавлення напруження).

I. Перевірка домашнього завдання з попереднього заняття

Відповіді. 1. До соціальної компетентності належать такі соціальні вміння, як:

- вступати в контакт;
- висловлювати свою думку (*оцінку*);
- висловлювати згоду (*незгоду*);
- відповісти на поставлене запитання;
- виявити свою життєву позицію, будучи дієздатним і відповідальним;
- прийти на допомогу;
- вибачитися і приймати вибачення інших;
- запросити інших до спільної роботи;
- бути привітним.

2. Твори В. Сухомлинського, К. Ушинського, Л. Толстого, В. Осеевої, К. Перелісної, М. Підгірянки, С. Маршака та ін., українські народні казки: «Язиката Хвеська», «Котик і Півник», «Колосок», «Лисичка та Журавель», «Ріпка», «Сірко», «Іжак та заєць», «Коза-дереза» та інші.

II. Вступне слово психолога

III. Словникова робота

Статус — місце людини у групі, у системі взаємин з іншими людьми.

Авторитет — суспільне визнання особистості, оцінювання колективом її якостей щодо вимог діяльності.

Інертність — бездіяльність, пасивність.

Конформізм — підлеглість думки особистості думці колективу, щоб уникнути конфлікту.

Лідер — особистість, яка веде першість у змаганні, є авторитетом у колективі.

IV. Вікторина

Учасники семінару по черзі дають відповіді на запитання, попередньо об'єднавшись у пари.

1. Які діти належать до дітей із високим статусом у групі? (*Назвати якості.*)
2. Які діти належать до дітей із низьким статусом у групі? (*Назвати якості.*)
3. Які існують фактори підвищення статусу дитини?
4. Назвіть фактори заниження статусу дитини.
5. Пригадайте дітей, які є лідерами у ваших групах.
6. Як ви намагаєтесь підвищити статус дітей?

V. Поради психолога щодо підвищення статусу дітей у групі

- Вихователі повинні демонструвати бажану поведінку. Коли діти бачать, що вихователь їх поважає, співпрацює з ними, шукає взаємоприйнятних рішень, висловлює свої емоції, це сприяє створенню у групі атмосфери дружби та взаємоповаги, а діти починають наслідувати поведінку вихователя.
- Запропонуйте дітям намалювати себе та своїх друзів, запитайте, що їм подобається в собі та друзях (спонукання позитивного ставлення до себе та інших).
- Доручайте дітям різні види робіт у групі. Якщо діти без потреби звертаються за допомогою, заохочуйте їх виконувати завдання самостійно (пояснення, звернення до попереднього досвіду, схвалення).
- Під час рольових ігор демонструйте, що відбувається, коли хтось не дотримується правил (повага до інших, до їх прав).
- Заохочуйте співпрацю і взаємодію з однолітками під час ігор, виконання завдань.

- Учіть дітей співчувати і допомагати іншим. Призначайте у групі «помічника на день». Можна призначити й кількох «помічників» для виконання різних робіт. Одним із завдань може бути допомога другові, що потребує підтримки і співчуття (можна назначати дітей із низьким статусом у групі).
- Проведіть заняття, що присвячене визначенню схожих і відмінних рис дітей. Намалюйте з дітьми плакат, на якому зображені їхні улюблені страви, кольори, іграшки тощо.
- Нагадуйте малятам правила поведінки в групі та їх наслідки. Розігруйте проблемні ситуації. Доцільно, щоб роль дитини з поганою поведінкою грав вихователь.
- Проводьте ігри та вправи, що спрямовані на розвиток почуття доброзичливості, уваги одне до одного, створення можливості кожній дитині почуватися в центрі уваги.
Запропоновані ігри програти з учасниками семінару.

Вправа «Луна»

Діти стають у коло. Ведучий говорить: «Той, хто сидить праворуч мене, називає своє ім'я і плескає у долоні, ось так: «Ка-тя» (по складах), а ми дружно, луною, за ним повторюємо». Потім по колу всі по черзі називають своє ім'я.

Вправа «Посмішка по колу».

Діти по колу передають уявну посмішку з рук у руки, посміхаючись одне одному і промовляючи до свого сусіда що-небудь приємне.

Гра «Сліпий і поводир»

Проводиться у парах. Одна дитина — «сліпий», друга — його «поводир». Кожен «поводир» повинен провести «сліпого», в якого зав'язані очі через різні «перешкоди». Розвиток довіри.

Гра «Склади оповідання»

Дитині пропонується скласти оповідання за темами: «Я люблю, коли...», «Мене турбує...», «Коли мене ображають...» та ін. Важливо, щоб дитина давала не лаконічну відповідь, а повну, розгорнуту. Потім ці оповідання можна програти і разом із дітьми придумати шляхи виходу з цих ситуацій.

Вправа «Малюємо себе»

Дитині пропонується намалювати себе в минулому і зараз. Обговоріть із нею деталі малюнка, в чому вони відмінні між собою. Запитайте дитину, що їй подобається і не подобається в собі.

Ця вправа спрямована на визначення того, що змінилося в дитині порівняно з минулим, і що ще хотілося б змінити.

VI. Розгадування кросворду

1									
2									
3									
4									
5									
6									

1. Людина, яка займається навчанням та вихованням дітей. (*Педагог*)
2. Дзеркало душі людини, орган зору. (*Очі*)
3. Дії людей. (*Вчинки*)
4. Стан абсолютної байдужості. (*Апатія*)
5. Основний вид діяльності дітей дошкільного віку. (*Гра*)
6. Пристосування до нових умов існування. (*Адаптація*)

Написавши правильно відповіді, отримаєте ключове слово — шанобливе ставлення до когось (у виділеному вертикальному рядку).

VII. Домашнє завдання. Підсумок

1. Від чого залежить статус людини у групі?
2. Які рольові ігри з дітьми можна використати для виховання у дітей позитивного ставлення до інших, поваги, відповідальності?

Заняття № 3

Тема. Школа спілкування. Розвиток комунікативності дошкільників

План

- I. Перевірка домашнього завдання
- II. Вступне слово психолога
- III. Словникова робота
- IV. Тренінгове завдання: «Ти-повідомлення» ⇒ «Я-повідомлення»
- V. Робота в групах
- VI. Поради психолога
- VII. Домашнє завдання. Підсумок

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Перевірка домашнього завдання

II. Вступне слово психолога

Якщо ми хочемо зрозуміти себе, свою природу, індивідуальні особливості, актуальні потреби, ми порівнюємо себе з оточуючими. У спілкуванні людина вчиться бачити себе.

Спілкування — це взаємодія двох або більше людей із метою обміну інформацією, емоційного впливу, регуляції спільної діяльності.

Під час спілкування кожна людина навчається регулювати як власну поведінку, так і поведінку тих, із ким контактує. Вона може діяти власним прикладом, заохочувати, стимулювати до співпраці, а може й маніпулювати партнером. Спілкуючись, люди поступово взаємно змінюють одне одного.

Потребу у спілкуванні мають всі люди, а її брак призводить до переживання самотності.

Для того щоб спілкування було ефективним, потрібно не тільки вміти говорити, а й слухати. У спілкуванні важливим є не тільки слова (вербальність), але й міміка, жести, поза (невербальність). Спілкування містить 3 сторони:

- *комунікативну* — це обмін інформацією, думками, почуттями;
- *перцептивну* — сприйняття співбесідника;
- *інтерактивну* — організація взаємодії між людьми, узгодження спільних дій, взаємовплив.

Є люди, які легко контактують, легко знайомляться, розповідають про себе, свої інтереси, захоплення. Інші — важко спілкуються тривалий час, вони втомлюються, намагаються залишитися наодинці з собою, їх працездатність підвищується вдома, у тиші. Карл Юнг перших людей називав — *екстравертами*, а других — *інтравертами*. Екстраверсія та інтроверсія існують водночас у кожній людині, але одна з них завжди домінує.

Таким чином, людина живе, розвивається, чогось прагне, досягає поставленої мети, дорослішає і старіє, спілкуючись з іншими людьми. Без спілкування неможливо було б передавати накопичений досвід. Переживання самотності виснажує людину, позбавляє віри в майбутнє, у власні можливості. Тривала самотність без спілкування руйнує самоповагу, занурює у сіру безперспективність.

Маленький дошкільник також має певні етапи розвитку комунікації, вчиться спілкуватися та жити в навколишньому світі (*розгляд схеми*).

Розвиток комунікативності дошкільників

3-й рік життя

Формується потреба у спілкуванні з однолітками. Виникає інтерес до дій інших дітей. З'являється нова форма спілкування — емоційно забарвлені ігрові дії, за допомогою яких дитина демонструє одноліткові свої вміння та запрошує до спільних дій інших дітей. Збільшується інтерес до особистості дорослих, їхньої діяльності, подій життя, внутрішнього світу. Діти виявляють ініціативу до спільної з дорослим гри

4-й рік життя

Посилюється потреба у спілкуванні з однолітками. Діти стають чутливішими до проблем та емоційного стану однолітків. Дорослий уже не тільки піклується, а він є партнером зі спільної діяльності, старшим товаришем

5-й рік життя

Усвідомлення дитиною свого місця та ролі у групі однолітків, формується вибіркоче ставлення до партнерів у спілкуванні. У стосунках із близькими дорослими діти виявляють упевненість, спокій, у присутності сторонніх — сором'язливість, неспокій. Діти дуже чутливо ставляться до настрою дорослого, його мовлення, рухів

6-й рік життя

Провідним новоутворенням комунікативної діяльності є здатність до рефлексії — орієнтація на погляди, думки, почуття інших людей, оцінювання себе з позиції партнерів спілкування. Це дає поштовх до розвитку комунікативних умінь, емпатії, альтруїзму

7-й рік життя

Новоутворенням цього віку є антиципатія — здатність передбачати можливі дії, вчинки та оцінювання з боку оточуючих, що надає спілкуванню усвідомленішого та довірливішого характеру

III. Словникова робота

Спілкування — взаємодія людей із метою обміну інформацією, емоційного впливу, регуляції спільної діяльності.

Комунікація — обмін інформацією, думками, почуттями.

Інтроверт — розсудлива, скромна, усамітнена людина.

Екстраверт — діяльна, відкрита людина, яка легко контактує з оточуючими.

Вербальна комунікація — мовленнєва взаємодія.

Невербальна комунікація — взаємодія за допомогою міміки, жестів, рухів.

IV. Тренінгове завдання: «Ти-повідомлення» ⇒ «Я-повідомлення»

«Ти-повідомлення» часто порушують комунікацію, викликають у дитини почуття образи й смутку, створюючи враження, що дорослі завжди мають рацію.

Наприклад:

Дорослий говорить дитині: «Ти мене втомив», реакція дитини — «Я погана».

«Я-повідомлення» — ефективніший засіб впливу на дитину. При цьому взаємини між дитиною і дорослим не змінюються на гірше.

Наприклад: «Я дуже втомився» ⇒ реакція дитини — «Тато втомився».

Першочергова мета «Я-висловлювання» — не змусити дитину щось зробити, звинуватити її, надати погану оцінку, а проінформувати про свою думку, почуття. Лише потім можна запропонувати дитині подальшу діяльність: «Я дуже втомився. Мені хотілося б, щоб удома панувала тиша».

Завдання: перефразувати «Ти-повідомлення» на «Я-повідомлення».

1. Який ти незграба, не можеш швидко одягатись.
2. Які в тебе брудні руки, ти вся неохайна.
3. Ти завжди плутаєшся під ногами.

V. Робота в групах

Учасники семінару об'єднуються у 3 групи. Кожна група отримує своє завдання.

1. Дібрати якомога більше варіантів:
  - а) звертань до дітей;
  - б) форм заохочень до ігрової діяльності;
  - в) форм похвали.
2. Показати заданий предмет та назвати якомога більше ознак-епітетів предмета (*решта груп відгадує*):
  - а) книжка;
  - б) лялька;
  - в) телевізор.
3. Знайти риму до слів:
  - а) весна, сонце, очі;
  - б) діти, місток, курчатко;
  - в) сніг, малята, зайчик.
4. Скласти розповідь із 7 речень про:
  - а) дитячий садок;
  - б) друга;
  - в) маму.

VI. Поради психолога — ігри та вправи, що спрямовані на розвиток комунікативних умінь у дітей

Ігри слід програти з учасниками семінару.

1. Гра «Знайомство»

Кожен називає своє ім'я та якесь слово, яке характеризує його, це слово має починатися на першу літеру імені. *Наприклад:* Віра — весела, Тетяна — трудолюбива, Ольга — оптиміст тощо.

2. Вправа «Привіт»

Учасники гри ходять кімнатою, вітаються одне з одним за руку, промовляють: «Привіт! Як твої справи?» Вітаючись з одним учасником, можна не звільняти руку, тоді як другою рукою почати вітатись ще з кимось. Постійно підтримувати контакт з одним із учасників гри.

3. Вправа «Найщиріше побажання»

Учасники по колу бажають одне одному щось хороше, але тільки за допомогою жестів та міміки, рухів.

4. Вправа «Відчуй настрій»

Утворюється коло. Учасники тримаються за руки, заплющують очі, по черзі повинні розповісти, що за настрої вони відчували у свого сусіда ліворуч.

5. Вправа «Посмішка по колу»

Учасники по колу передають одне одному посмішку.

6. Гра «Який, яка, яке...»

Учасники гри поперемінно називають хороші та погані властивості якого-небудь явища, предмета. *Наприклад:* весна. Перший учасник говорить: «прекрасна», другий — «холодна», третій — «тепла», четвертий — «дощова» та ін. по черзі.

Слова: весна, зима, дитина, кішка, літо, борщ тощо.

7. Гра «Складемо історію»

Ведучий починає «Жили собі...», наступний учасник продовжує, і так далі по колу (по одному реченню). Бажано — оптимістичний кінець історії.

8. Вправа «Подяка»

Учасники по колу висловлюють одне одному подяку.

VII. Домашнє завдання. Підсумок

1. Пригадайте та запишіть якості характеру, поведінки інтроверта та екстраверта.

2. Розв'яжіть проблемну ситуацію. Дитина вживає «негарні» слова. Ваші дії. Які методи та прийоми виховання ви використаєте?

Заняття № 4

Тема. Самооцінка дітей дошкільного віку

План

- I. Перевірка домашнього завдання
- II. Вступне слово психолога
- III. Словникова робота
- IV. Проблемні ситуації. Робота в групах
- V. Поради психолога (практичний матеріал)
- VI. Розгадування кросворду
- VII. Домашнє завдання. Підсумок

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Перевірка домашнього завдання

II. Вступне слово психолога

Центральним компонентом самосвідомості людини є її самооцінювання, судження про наявність у себе тих чи інших рис, якостей, властивостей.

Самооцінювання — є виявом оціночного ставлення людини до себе. У кожному самооцінюванні є й емоції, і раціональні аргументи. Воно може бути близьким до дійсності, тоді його називають *адекватним*, а може дуже відрізнятись від оцінок оточуючих. Є люди, які мають надто високу самооцінку, а є й такі, самооцінка яких не виправдано занижена, що не сприяє гармонійному розвитку особистості.

Становлення самоставлення відбувається ще у дошкільному віці. Лише цінуючи себе, усвідомлюючи власні чесноти й вади, розуміючи свою значущість для рідних, близьких, друзів, малюк опановує науку й мистецтво поцінування всього, що його оточує, — природи, предметів, людей, життя. Чим менша дитина (за віком), тим важливішим для її зростання як особистості є власний практично-чуттєвий досвід. Нечутлива до себе дитина, зростатиме нечутливою до внутрішнього життя оточуючих.

Через відчуття свого тіла й зовнішності, внутрішнього життя (переживань, думок, бажань, прагнень), соціального обличчя (статусу, авторитету, комунікативності, конфліктності, відповідальності, совісності) маленька людина вживається у світ, опановує його основні закони та правила.

Кожне знання про себе викликає зіткнення того, що вже є «моїм», із тим, що поки що нове, чуже, не «моє». Це зіткнення супроводжується переживаннями різної глибини і напруженості. Стійкість уявлень про себе залежить від типу особистості, віку людини, її оточення, її бажання успіху.

Самооцінка дитини впливає на особистісний розвиток дитини, її взаємини з оточенням, формування самоповаги.

Психологічним дослідженням доведено: найважливішим джерелом формування самооцінки у дітей є оцінки, які дають їм інші люди. Тому розвиток адекватної самооцінки дитини залежить від об'єктивності зовнішніх оцінок.

Найавторитетнішими для 6–7-річного малюка є рідні люди, а також дорослі, які оточують його в ДНЗ. Саме від цих людей, їх підтримки та розуміння, допомоги залежить зростання рівня самооцінки у дітей. Стосунки з дитиною повинні ґрунтуватися на засадах особистісної рівності, довіри, взаєморозуміння, визначення права кожного на власну точку зору в різних життєвих ситуаціях. Здатність почути, зрозуміти дитину — своєрідний місток між вихователями і вихованцями.

Люди з правильною самооцінкою усвідомлюють не тільки свою *цінність*, але можуть побачити цінність інших, люди з низькою самооцінкою успіхи приписують іншим, а невдачі — собі, вони не можуть посміятися над собою. Якщо у людини немає відчуття власної гідності, індивідуальності, вона все життя повинна грати якусь роль.

III. Словникова робота

Упевненість — глибока віра людини в принципи та ідеали, яких вона дотримується в житті.

Депривація — недостатнє задоволення потреб.

Рефлексія — погляд на себе зі сторони.

Совість — емоційна самооцінка вчинків, своєрідна функція моральної сфери особистості.

IV. Проблемні ситуації. Робота в групах

Учасники семінару об'єднуються у 4 групи. Кожна група отримує своє завдання та знаходить шляхи розв'язання конкретної проблемної ситуації у вихованні дітей.

1. У сім'ї Петрик був небажаною дитиною. Мама говорила йому, що він не схожий на батьків. Батьки постійно дотримувались суворого контролю над дитиною, застосовували постійні покарання, не звертали увагу на дитину достатньою мірою. Петрик відчував це, стаючи упертим, замкнутим. Йому важко було знайти спільну мову з однолітками та дорослими, адже він був переконаний, що він нікому не потрібний.

Як ви вважаєте, якого рівня самооцінка у дитини? Як можна допомогти дитині почуватися потрібною, навчитись жити у дитячому колективі?

2. Оленку батьки виховують суворо, вона постійно чує слова: «А що скажуть про тебе інші?» Удома існує постійний суворий режим, дисципліна, беззаперечне виконання завдань. Якщо в Оленки щось не виходить, вона це болісно переживає, але приховує свій біль, тому що вона повинна бути вихованою і стриманою. Дівчинка почала боятися, що коли не зможе виконати якесь завдання, то не заслужить схвалення з боку батьків або вихователів. Вона стала тривожною, невпевненою, почала негативно ставитись до себе. Оленка часто залишається наодинці зі своїми переживаннями, думаючи, що вона не така, як усі.

Як ви гадаєте, яка самооцінка сформується у дитини за час такого виховання? Як можна допомогти дівчинці?

3. Оксанка у сім'ї є пізньою, довгоочікуваною дитиною. Батьки, бабусі, дідусі постійно тривожаться за неї, дитячі хвороби — це справжня паніка, трагедія. Дитині говорять про те, що на неї всюди чатує небезпека. Тому її не випускають на вулицю, забороняють гратися з іншими дітьми. Дорослі часто не узгоджують свої дії з бажанням дитини. Іноді Оксанка тривожно запитує: «А я не захворію?», «А я не помру?». У садочку вона часто плаче, з острахом і недовірою сприймає все нове, не вміє спілкуватись з однолітками. Дівчинка є нерішучою, несамостійною, занадто чутливою, боязкою, відчувається незадоволеною.

Якою є самооцінка у дитини? Як можна їй допомогти?

4. У сім'ї Сергійка хлопчика обожають усі. Усе, що не зробить дитина, — це чудо, талант. Мама і тато завжди схвалюють його вчинки. Бажання сина миттєво задовольняються. Інтереси оточуючих ігноруються. Будь-який режим і дисципліна відсутні, обов'язки дитини зведені до мінімуму, а права — необмежені. Коли щось робиться не так, як хочеться Сергійкові, починаються істеричні реакції.

У садочку хлопчика однолітки не визнають за лідера, адже він насправді, окрім вихвалання, нічого не вміє. Самовпевненість змінюють невпевненість, нерішучість, невміння постояти за себе, душевний дискомфорт. Сергійко став відлюдкуватим та агресивним.

Якою є самооцінка дитини? Як можна їй допомогти налагодити контакт з однолітками, дорослими?

V. Поради психолога (практичний матеріал)

1. Система виховання базується на довірі, прийнятті дитини, удосконаленні системи схвалення — не варто вдаватись до перебільшень на зразок: «Ти — найкраща дитина у світі», «Ти — унікальний».

2. Також не можна принижувати дитину, влаштовувати змагання між дітьми, які мають різні можливості, говорити, що дитина нічого не вміє, в неї ніколи нічого не вийде.
3. Потрібна постійна підтримка, звертання до успішного минулого: «Пам'ятаєш, як у тебе вийшло гарно минулого разу, і зараз у тебе все вийде».
4. Діти з низькою самооцінкою потребують більше уваги, індивідуальної допомоги.
5. Проводьте з такими дітьми довірчі бесіди, давайте їм посильні завдання, обов'язки, доручення.
6. Тісно співпрацюйте з батьками дитини, допоможіть їм знайти правильні методи і прийоми виховання в сім'ї.
7. Ігри та вправи для підвищення самооцінки дітей (пограти в ігри з учасниками семінару).
  - *Гра «Поліпши настрій друзів»*. Діти вербально і невербально намагаються розсмішити одне одного.
  - *Гра «Хто я?»* Діти по черзі намагаються якомога більше відповідей дати на запитання «Хто я?» Наприклад: «Я хороша дитина. Я вмію гарно малювати. Я люблю допомагати мамі...» тощо. Дорослий стежить за тим, щоб діти не повторювались.
  - *Гра «Склади оповідання»*. Дітям пропонується скласти невеличкі оповідання на пропоновані теми: «Я люблю, коли...», «Мене турбує...», «Я боюся...» Разом із дітьми можна придумати шляхи виходу з цих ситуацій і також програти їх.
  - *Вправа «Малюємо себе»*. Дитині пропонується намалювати себе в минулому і зараз. Обговоріть із нею деталі малюнка, в чому вони відмінні між собою. Запитайте її, що їй подобається і не подобається у собі.
  - *Гра «Компліменти»*. Діти по колу говорять компліменти одне одному.
  - *Гра «Мої сильні сторони»*. Діти сідають у коло. Кожна дитина повинна розповісти про свої сильні сторони, про те, що вона любить, цінує у собі, що вона вміє. Важливо, щоб діти не применшували своїх переваг, не критикували себе, не говорили про свої помилки, невдачі.

VI. Розгадування кросворду

Запитання:

1. Зразок поведінки, який наслідують.
2. Стан неспокою.
3. Погляд на себе зі сторони.
4. Один зі способів невербального спілкування.

Якщо правильно розгадати кросворд, то утвориться словопоняття, яке є основою у роботі з дітьми з низькою самооцінкою.

1									
і									
д									
2									
3									
и									
4									
к									
а									

Відповіді: 1. Приклад. 2. Тривога. 3. Рефлексія. 4. Міміка.

Ключове слово: підтримка.

VII. Домашнє завдання. Підсумок

1. Пригадайте методи і прийоми виховання, що призводять до зниження самооцінки дитини.
2. Пригадайте методи і прийоми, що підвищують рівень самооцінки дітей.

Заняття № 5

Тема. Адаптація дитини до умов ДНЗ

План

I. Вправа «Ланцюг довіри»

II. Вправа «Адаптація слів»

III. Вступне слово

IV. Гра «Психологічне лото»

V. Дискусія на тему «Що впливає на адаптацію дитини до умов ДНЗ?»

VI. Анкета «Тип темпераменту»

VII. Тест «Психологічна компетентність педагога»

VIII. Ігри та вправи для новоприбулих дітей

IX. Вправа «Побажання»

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вправа «Ланцюг довіри»

Учасники семінару утворюють коло, взявши своїх сусідів попідруч, та починають по черзі говорити сусідові, який стоїть праворуч, про свою довіру: «Я тобі довіряю тому що ти — чесний (добрий, справедливий, сильний та ін.)...»

II. Вправа «Адаптація слів»

Учасники об'єднуються у підгрупи по три особи. Кожна група повинна скласти невеличку розповідь про адаптацію дитини до умов ДНЗ. У розповіді обов'язково повинні бути вжиті такі слова: *адаптація, батьки, діти, вихователь, радість, допомога*.

III. Вступне слово психолога

Вступаючи у дитячий дошкільний заклад, діти здебільшого проходять період адаптації до нових соціальних умов. Існує обґрунтована думка про позитивну оцінку «здавання» дитини до дитячого садка у трирічному віці. До 3-х років у дітей формується відчуття «Я», тобто сприймання себе як окремого індивіда, поступово зменшується відчуття залежності від батьків. Приблизно до 3-х років у дитини з'являється бажання «розлучитися» з матір'ю і стати незалежною.

Однак, нерідко ситуація розвивається для дитини несприятливо. Помічено, якщо дитина від природи боязка, не полюбляє гамірної компанії, не вміє постояти за себе, то дошкільний заклад стає для її ще несформованої нервової системи складним іспитом. Вона не тільки не навчиться адаптуватися у дитячому колективі, але й навпаки, може ще більше замкнутися у собі, що може призвести до порушення психологічного комфорту.

Доведено, що у дитини, яка схильна до невротичних розладів і яка почала відвідувати дитячий садок, може виявлятися неспокій, страх, депресивні реакції (загальмованість, в'ялість), особливо це помітно у дітей із високим рівнем емоційної залежності від батьків.

Труднощі адаптаційного періоду, ступінь вираженості адаптаційних порушень, пов'язують перш за все:

- із попередніми умовами виховання, під впливом яких формується система вищої нервової системи;
- зі своєрідними міжособистісними взаєминами дітей та дорослих, із рівнем прив'язаності дитини до матері;
- з організацією навчально-виховного процесу в дошкільному закладі, соціальними умовами;
- з індивідуальними особливостями дитини: віковими, психологічними, психофізіологічними, психогенетичними.

Існують такі ступені адаптації:

- легкий — поведінка дитини нормалізується протягом 10–15 днів (фізіологічна, природна адаптація);
- середній (протягом 15–30 днів) — дитина худне, хворіє, але неважко, без ускладнень;
- важкий (триває понад 2 місяці) (патологічна).

Найкритичніший вік для адаптації від 9–10 місяців до 1 року і від 3 до 3,5 років.

Полегшення адаптації досягається через максимальне наближення режиму дня дитини до режиму дня дошкільного закладу, привчання її до активної участі у режимних процесах, широке використання комплексу процедур для загартовування, збільшення рухової активності, що необхідна для підвищення працездатності дитячого організму.

IV. Гра «Психологічне лото» (робота в групах)

Психолог розкриває різноманітні психологічні поняття щодо адаптації, а учасники у себе накривають кружечками назви цих понять на картках.

адаптація

негативізм

самовілля

упертість

емпатія

непокірність

Психолог стежить за правильністю та швидкістю виконання завдання.

- Установлення найбільш правильних співвідношень (біологічних та соціальних) між організмом і зовнішнім середовищем, що засноване на формуванні динамічного стереотипу поведінки (адаптація);
- уміння співчувати іншим людям, ставити себе на місце іншого (емпатія);
- прояви поведінки дитини, коли вона наполягає на чомусь не тому, що їй цього хочеться, а тому, що вона цього вимагає (упертість);
- прояви у поведінці дитини, коли дитина не хоче чогось робити щось тільки через те, що це запропоновано дорослим; це реакція не на саму дію, а на дорослого (негативізм);

- прагнення до самостійності, виражене в реакції «Я сам» (самовілля);
- прояви поведінки, що є безособистісними, спрямовані проти норм поведінки, що нав'язують дитині (непокірність).

V. Дискусія на тему «Що впливає на адаптацію дитини до умов ДНЗ?»

Кожна підгрупа складає свою схему про чинники, що впливають на адаптацію дитини до умов ДНЗ, потім з усіх схем складається одна оптимальна схема.

Що впливає на адаптацію дитини до умов ДНЗ?

6. Анкета «Тип темпераменту»

Психолог пояснює, що темперамент є одним із чинників адаптації дитини, дорослим (батькам та вихователям) варто про нього знати, а також потрібно знати і про власний тип темпераменту для узгодженості дій у вихованні малюка. Пропонує анкетування «Тип темпераменту».

Визначення типу темпераменту

	а	б	в	г
Поведінка	Неврівноважена	Помірно врівноважена	Добре врівноважена	Дуже врівноважена
Емоційні переживання	Сильні короточасні	Поверхові короточасні	Слабкі	Глибокі та довготривалі
Настрій	Нестійкий, переважно бадьорий	Стійкий, життєрадісний	Стійкий	Нестійкий, песимістичний

	а	б	в	г
Мовлення	Голосне, радісне, нерівномірне	Голосне, жваве, поступове	Монотонне, повільне	Тихе із задиханням
Терпіння	Слабке	Помірне	Дуже велике	Дуже слабке
Адаптація	Хороша	Відмінна	Повільна	Важка
Комунікабельність	Висока	Помірна	Невисока	Низька (замкнутість)
Поведінка	Агресивна	Миролобна	Стримана	Істерична
Ставлення до нового	Позитивне	Негативне	Байдуже	Оптимістичне
Усього балів:				

Підрахуйте кількість відміток у кожному стовпчику. Тип темпераменту, за яким набрано найбільшу суму балів, і є основним:

- а — холерик;
- б — сангвінік;
- в — флегматик;
- г — меланхолік.

VII. Тест «Психологічна компетентність педагога»

Психолог пропонує учасникам семінару перевірити рівень психологічної компетентності, адже вона є чинником, що впливає на адаптацію новоприбулих дітей.

Тест «Психологічна компетентність педагога»

1. Що старшою є дитина, то важливішими для неї стають слова, знаки уваги й підтримка дорослих.
2. У дітей виникають комплекси, коли їх із кимсь порівнюють.
3. Емоції дорослих, незалежно від їхньої волі та бажань, впливають на стан дітей, передаються їм, викликаючи відповідну реакцію.
4. Наголошуючи на помилках дитини, ми тим самим рятуємо її від них.
5. Негативна оцінка не шкодить благополуччю дитини.
6. Дітей необхідно виховувати суворо, щоб вони вирости нормальними людьми.
7. Дитина ніколи не повинна забувати про те, що дорослі — старші, освіченіші, розумніші.
8. Дитина, яка оточена турботою і увагою, не обтяжена неприємними переживаннями тривоги й страху.

9. Негативні реакції дітей необхідно зупиняти заради них самих.
10. Дітей не повинні цікавити емоції та внутрішні переживання дорослих.
11. Якщо дитина не хоче, то її завжди можна змусити.
12. Дітей потрібно вчити, беручи до уваги приклади слухняності.
13. Дитині будь-якого віку для емоційного благополуччя необхідні дотик, жести, погляд, що є виявом любові та схвалення дорослих.
14. Дитина постійно повинна бути предметом симпатії та уваги.
15. Якщо дитина щось робить, то вона повинна постійно усвідомлювати: добре чи погано вона чинить із точки зору дорослого.
16. Спільна діяльність із дітьми (спів, малювання, творча робота) — має бути з ними «на рівних».
17. Неслухняними бувають діти, які не звикли до слова «необхідно».
18. Примусові методи примножують порушення прав особистості та небажані форми поведінки.
19. Я ніколи не змушувала дітей робити щось проти їхньої волі.
20. Дитина не боїться помилок і невдач, якщо знає, що дорослі її розуміють.
21. Я ніколи не кричу на дітей.
22. Я ніколи не говорю дітям: «Я не маю часу», «Відчепись», коли вони ставлять мені запитання.
23. Якщо у дитини виникли труднощі у чомусь, її завжди можна переключити на інше.
24. У мене ніколи не виникає неприємного відчуття, коли критику дитину заслужено.
25. У мене ніколи не виникає почуття тривоги під час спілкування з дітьми.
26. Не потрібно нав'язувати дітям того, чого вони не хочуть, краще подумати, можливо, я сама роблю щось не так.
27. Дитина завжди права. Неправий може бути тільки дорослий.
28. Якщо дитина не працює на занятті, то вона лінується або погано почувається.
29. Я ніколи не роблю зауважень дітям у жорсткій і грубій формі.
30. У дітей ніколи не буває правильних або неправильних учинків, вони завжди проявляються так, як можуть або хочуть.

Ключ

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
+	+	+	-	+	-	-	+	-	-	-	+	+	+	-
16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-	+	+

Інтерпретація результатів

$$N = x : 30 \times 100,$$

де N — психологічна компетентність (норма),

x — кількість збігів із ключем.

Показник норми — 80 % та більше.

VIII. Ігри та вправи для новоприбулих дітей

- *Гра «А мене звати...»*

Діти стоять у колі, передаючи одне одному м'яч, розповідають стисло про себе: «Мене звати Оленка. Я люблю гратись із друзями» тощо.

- *Гра «Нехай наші пальчики стануть друзями»*

Діти шикуються у дві шеренги обличчям одне до одного. Спочатку вони з'єднують долоньки однойменних рук, промовляючи слова: «Дружать наші малюки, подружимося я і ти». Потім торкаються пучками пальчиків одне одного.

- *Гра «Луна»*

Діти промовляють імена одне одного хором.

- *Гра «Велике дерево»*

Діти стоять у колі, міцно тримаючись за руки. Потім вони починають разом виконувати рухи, як «велике міцне дерево» (дихають); «шелестять листочками» (піднімання рук догори, хитання ними); «дме вітер» (розгойдуються в різні боки).

- *Гра «Відгадай, хто тебе покликав»*

Одна дитина стає спиною до решти. Хтось із дітей її називає лагідно на ім'я, а вона повинна відгадати, хто її покликав.

- *Вправа «Посмішка по колу»*

Діти стоять у колі та по черзі посміхаються сусідові праворуч, а потім — ліворуч. Можна промовляти: «Вітаю».

- *Вправа «Назви лагідно ім'я сусіда»*

Кожен учасник називає лагідно сусіда, який стоїть праворуч. І так по черзі, стоячи у колі.

- *Гра «Чарівний мішечок»*

У мішечок «викидається» все негативне — злість, образи, страх, сум. Потім викидається і сам мішечок. Варіант гри: з «чарівного мішечка» діти можуть узяти собі позитивні емоції, які вони забажають.

- *Вправа «Компліменти»*

Діти по черзі говорять одне одному компліменти, бажано говорити добрі слова про риси дитини, а не про її зовнішній вигляд.

- *Вправи на дихання: «Хвилі», «М'ячі», «Спортсмени» та інші*
- *Пальчикові ігри (особливо корисні перед уроками, де є письмо)*

- *Психологічні етюди на різноманітну тематику з використанням музики*
- *Веселі фізкультхвилинки, фізкультпаузи*
- *Гра «Зоопарк»*

Кожна дитина зображує свою тваринку, решта дітей відгадують, кого вона зобразила. Після того, як усіх упізнали, всі «тваринки» стрибають, кричать, гарчать тощо.

- *Гра «Дзеркало»*

Дорослий показує рухи, а діти їх повторюють.

- *Гра «Спостережливість»*

Діти запам'ятовують зовнішній вигляд одне одного, а потім заплющують очі, дорослий за цей час щось змінює на дітях. Діти розплющують очі та пригадують, що змінилося.

- *Вправа «Малюнок удвох»*

Діти об'єднуються у пари, виконують малюнок удвох, тримаючись за один олівець та малюючи на одному аркуші паперу.

- *Вправа «Помічник на день»*

Обирається гіперактивна дитина, яка впродовж дня повинна спостерігати за дітьми, допомагати їм розв'язувати конфлікти, допомагати слабшим, розважати сумних і замкнених дітей.

- *Ліплення з пластиліну (можна з подальшим руйнуванням виліплених фігур) корисне для агресивних дітей*
- *Зображення у малюнках своєї злості, гніву та подальше знищення малюнків*
- *Вправа «Зморшки»*

Діти виконують цю вправу перед дзеркалом, помічаючи, яким негарним є зле обличчя.

- *Вправа «Хто я?»*

Діти по черзі намагаються назвати якомога більше відповідей на запитання «Хто я?» описуючи себе і використовуючи характеристики, риси, інтереси й почуття. Кожне речення починається із займенника Я: «Я — хороша людина», «Я — людина, яка займається спортом»...

- *Гра «Мій подарунок»*

Діти по черзі дарують подарунки одне одному, зображуючи їх за допомогою міміки та жестів, рухів. Той, кому дарують подарунок, повинен відгадати, що це за подарунок.

- *Гра «День народження»*

Ця гра є аналогічною до гри «Мій подарунок», але всі подарунки даруються сором'язливій дитині, яка повинна їх відгадати.

- Гра «Покажи казку»

Діти за допомогою міміки та жестів показують зміст казки. У гру можна грати підгрупами.

- Вправа «Заверши речення» (підвищення самооцінки)

- Я хочу ...
- Я вмію ...
- Я зможу ...

ІХ. Підсумок заняття. Вправа «Побажання»

Учасники по черзі дякують за співпрацю та бажають успіхів одне одному.

Заняття № 6

Тема. Учимся спілкування

План

- I. Гра «Слово настрою»
- II. Вступне слово психолога
- III. Вправа «Спілкування»
- IV. Словникова робота
- V. Розв'язання проблемної ситуації
- VI. Тест «Який ви слухач?»
- VII. Тренінгові завдання
- VIII. Підсумок

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Гра «Слово настрою» (створення позитивного настрою)

Кожен учасник семінару називає слово, яке поліпшує йому настрій (наприклад, «сонечко», «діти», «тепло» тощо).

II. Вступне слово психолога

Майстерність психологічного спілкування є необхідним інструментом гуманізації освіти. Запорукою ефективності навчально-виховного процесу є психологічна компетентність педагога, що розширює можливості освітян самостійно розв'язувати проблеми й конфлікти, що виникають у професійній діяльності та особистому житті.

Зберегти своє психологічне здоров'я, не доводити себе до агресивного стану, стресу може той педагог, який уміє налагодити стосунки з колегами, вихованцями, батьками, якому притаманні вміння зрозуміти своїх партнерів, уникати конфліктів, суперечок, дотримуватись стандартів культурної поведінки.

Досконале спілкування педагога ґрунтується на доброму знанні людей, із якими він спілкується. Саме середовище вимагає від нього гнучкості, мобільності, адекватної до ситуації.

Знання своїх психологічних та фізіологічних особливостей допомагає педагогові долати бар'єри у спілкуванні, зберігати своє здоров'я, підтримувати свій робочий настрій, а отже, позитивний робочий стан дитячого колективу, з яким він працює.

III. Вправа «Спілкування»

Учасники семінару об'єднуються у дві групи. Перша група складає перелік чинників, що негативно впливають на спілкування, друга — чинників, що позитивно впливають на спілкування. Потім перша група зачитує свій перелік, а друга називає свої слова-антоніми. Якщо виникають труднощі, то допомагає психолог, сприяючи усвідомленню того, що позитивних чинників більше, ніж негативних, тому і спілкування може бути конструктивним та позитивним.

Негативні чинники	Позитивні чинники
Конфлікти, сварки	Уміння слухати
Непорозуміння	Порозуміння
Роздратування	Культура людей
Неприйняття колективом	Уміння аргументувати
Важка адаптація	Довіра
Невихованість	Емпатія
Обман	Оптимізм
Неприйняття почуттів інших людей	Бажання спілкуватись, комунікативність
Гнітючий клімат, напруження	Доброзичливі взаємини
Авторитарний стиль	Демократичний стиль
Авторитет	Гармонія, спокій
Фізичний стан (погане самопочуття)	Хороший стан фізичного здоров'я
Психологічне перевантаження	Здоровий образ життя
Пихатість	Рефлексія

IV. Словникова робота

Рефлексія — осмислення людиною передумов, закономірностей власної діяльності, самоаналіз.

Емпатія — розуміння почуттів, психічних станів іншої людини.

Конфлікт — загострення суперечностей, зіткнення людських ідей, інтересів, потреб.

Стрес — емоційний стан, що виникає у напружених обставинах, під впливом сильних вражень.

Фрустрація — психічний стан емоційно-вольового напруження, що виникає в конфліктних ситуаціях та перешкоджає досягненню

мети, загрожує людині, її гідності. Фрустрація викликає такі реакції: агресію, пригнічення, дезорганізацію діяльності, безнадійність.

V. Розв'язання проблемної ситуації

Учасники знаходять спільне розв'язання конфлікту.

У спілкуванні з групою дітей на заняттях часто виникають ситуації, які ніби випробовують педагога на витриманість, уміння володіти собою. Наприклад, вихователь проводить заняття, одна і та сама дитина заважає, постійно їй потрібно робити зауваження. Вихователь не витримує, починає кричати. У результаті педагог залишається незадоволеним своїми діями, у дітей — напруження, тривожність.

Як необхідно правильно вчинити, уникаючи конфлікту?

Учасники, які об'єднані у дві групи, знаходять шляхи розв'язання проблеми, аргументують свій вибір.

Орієнтовні відповіді:

1. Вихователь відчуває, що роздратування перетвориться на гнів, крик, тому він може підійти до вікна і подивитись в нього, а за час цієї паузи заспокоїтись.
2. Можна використати гумор.
3. Але якщо не уникнути покарання, то зробити це слід інтелігентно, виважено, з поясненням. Найголовніше — не дати емоціям узяти гору.

VI. Тест «Який ви слухач?»

Іноді конфлікти відбуваються тоді, коли нас не чують або ми не вміємо бути гарними слухачами. Адже чути іншу людину — це справжнє мистецтво, що сприяє появі довіри, чуйності, сприйняття, емпатії.

Педагогам пропонується тест «Який ви слухач?» (М. Обозов, Г. Щокін)

Вам пропонується дати відповіді на 10 запитань, що оцінюються:

- «майже завжди» (2 бали);
- «здебільшого» (4 бали);
- «іноді» (6 балів);
- «рідко» (8 балів);
- «майже ніколи» (10 балів).

1. Чи намагаєтеся ви припинити бесіду, якщо тема (або співрозмовник) не цікавлять вас?
2. Чи дратують вас манери вашого партнера по спілкуванню?
3. Чи уникаєте ви необхідності розпочинати розмову з невідомою або маловідомою вам людиною?
4. Чи маєте ви звичку перебивати людину, з якою розмовляєте?

5. Чи може невдалий вираз вашого співрозмовника спровокувати вас на різкість або грубість?
6. Чи робите ви вигляд, що уважно слухаєте, а самі думаєте про щось інше?
7. Чи змінюєте ви тон, голос, вираз обличчя залежно від того, хто є вашим співрозмовником?
8. Чи змінюєте ви тему розмови, якщо вона стосується неприємної для вас теми?
9. Чи виправляєте ви людину, якщо в її мовленні зустрічаються неправильно вимовлені слова, назви, вульгаризми?
10. Чи буває у вас зверхньо-менторський тон стосовно того, з ким ви говорите?

Ключ:

- більше ніж 62 бали — чудовий слухач;
- 50–62 бали — середній рівень;
- нижче ніж 50 — удаєте, що слухаєте.

Після тестування психолог ознайомлює присутніх із пам'яткою «Переваги слухання».

Переваги слухання

1. Ви уникаєте неприємностей, якщо ви хороший слухач. У людей рідко виникають підстави для сварки з тими, хто приділяє їм увагу.
2. Ви розумієте, що відбувається. Чим більше ви отримуєте інформації та розумієте те, що відбувається, тим більше професійних та особистих знань ви здобуваєте для власного досвіду.
3. Стаєте компетентнішими. Обмірковуєте почуте, ефективно розширюєте знання.
4. Будьте інтелігентними! Інтелігентність змусить вас інакше дивитись на знайому вам людину та змінити своє уявлення про неї.
5. Збільшуйте свою силу! Світ звуків сповнений інформації — отримуйте її, видобувайте з неї знання, і ви станете сильнішим, тому що завдяки інформованості ви зробите правильні вчинки.
6. Слухаючи інших, ви розумієте себе.
7. Вас поважають. Адже недаремно говорять: «У будь-якому разі він хоч вислухав мене».
8. Ви отримуєте те, що вам потрібно. Єдиний спосіб навчитися цього — вміти слухати.
9. Ви можете впоратися з гнівом співрозмовника. Коли ми слухаємо розлючену людину, намагаючись зрозуміти причину цієї люти, ми демонструємо своє співчуття та дозволяємо їй повністю висловитися.

10. Вислуховуючи людину, ви виховуєте в ній самоповагу. Якщо ви припиняєте займатися своєю справою, щоб вислухати співрозмовника, то ви говорите: «Я ціную вас і те, що ви збираєтесь сказати».

VII. Тренінгові завдання

Під час спілкування кожна людина навчається регулювати як власну поведінку, так і поведінку тих, із ким контактує. Вона може діяти власним прикладом, заохочувати, стимулювати до співпраці, а може маніпулювати партнером. Спілкуючись, люди поступово взаємно змінюють одне одного.

Маленький дошкільник також проходить певні етапи розвитку комунікації, учиться спілкуватися та жити у навколишньому світі.

Але досить часто дорослі не помічають того, що спілкування може пригнічувати дитину, знижувати її самооцінку, викликати конфлікти. Потрібно виважено добирати висловлювання щодо діяльності дитини, не принижувати її, пояснювати про наслідки певних учинків. У цьому допоможе перехід від «Ти — повідомлень», коли дитина відчуває образу, смуток («Який ти незграба!», «Яка ти завжди роззява!» та ін.) до «Я — повідомлення», коли засуджується вчинок дитини, а не дитина («Я дуже втомилась. Мені хотілося б, щоб удома панувала тиша», а не: «Як ти мене втомила. Скільки від тебе шуму та галасу!»).

Тренінгове завдання

Перефразувати «Ти — повідомлення» на «Я — повідомлення».

1. Який ти незграба, не можеш швидко одягатись.
2. Які в тебе брудні руки, ти завжди неохайна.
3. Ти завжди плутаєшся під ногами.

Вправа «Чим схожі?»

Учасники по одному виходять, утворюючи коло. Кожен викликає колегу, знаходячи щось спільне між ними («така весела як я»; «має сині очі, як у мене»).

Психолог наприкінці гри робить висновок, що всі ми різні, але маємо щось і спільне. Тому у спілкуванні також можна знайти спільне рішення, компроміс, не доходячи до конфлікту. Якщо вже виник конфлікт, то пам'ятайте: завжди є розв'язання конфлікту.

Шляхи розв'язання конфлікту

1. Щоб зменшити напруження, не зосереджуйтесь на власних станах і думках, а спробуйте налаштуватись на партнера, стати на його місце.
2. Дайте висловитись співрозмовникові та уважно його вислухайте.

3. Якщо партнер у чомусь має рацію, визнайте свою помилку і запропонуйте вихід із ситуації.
4. Дайте відчутти партнерові поважне ставлення до його особистості, значущість і цінність його думок і суджень.
5. Підкресліть свою близькість зі співрозмовником, знайдіть щось спільне між вами.
6. Покажіть, що ви розумієте стан співрозмовника.

Вправа «10 правил спілкування»

Педагогам пропонується у своїх групах скласти невеличкий перелік правил позитивного спілкування. Потім усі разом складають пам'ятку спілкування, яку повинні знати всі.

Психологічні правила спілкування

1. Бути ввічливим з іншими людьми.
2. Дотримуватися психологічно-просторової дистанції у контакті.
3. Дивитися у вічі співрозмовникові.
4. За необхідності хвалити партнера по спілкуванню.
5. Не характеризувати погано самого себе.
6. Уникати критичного оцінювання особистості партнера.
7. Відстоювати свою точку зору силою аргументації.
8. Не ображатися.
9. Бути толерантним.
10. Не піддаватись емоціям і не провокувати конфлікти.

Вправа «Долонька» (збереження психологічного комфорту)

Кожен учасник отримує аркуш паперу, на якому малює свою долоньку (обводить контур долоні) та підписує її в центрі зображення. На пальцях пише займенник «Ти». Після цього учасники по колу передають свої долоньки, де по черзі пишуть компліменти своїм колегам. Один учасник пише один комплімент. Коли всі п'ять пальців заповняться компліментами, долоньки повертаються їх власникам.

Підсумок

Психолог на згадку дарує учасникам пам'ятки з афоризмами, що допоможуть зрозуміти себе та інших, не забувати про правила позитивного спілкування.

Афоризми

- Коли всіх повчатимемо, то нам не залишиться часу на самоосвіту.
- Перше звинувачення відкидається, друге — зачіпає, третє — ранило, а четверте — вбиває.
- Тривала дискусія означає, що обидві сторони не праві.

- Слово, яке ти зумів утримати в собі, — раб твій; слово, що вихопилося в тебе, — володар твій.
- Манери людини — це дзеркало, в якому відображається її портрет.
- Ніхто не може оцінювати іншого, поки не навчиться оцінювати самого себе.
- Єдиний гріх, що ми не прощаємо одне одному, — відмінність думок.
- Найбільша помилка — вважати, що ти ніколи не припускаєшся помилок.
- Гнів — зброя безсилля.
- Люди народжені одне для одного.
- Не звертайте уваги на наклепи — і вони зникнуть.
- Спокій — найкращі ліки.
- При життєвій негоді найкраще почекати, доки буря вщухне; відступиш сьогодні — переможеш згодом.
- Розуміння — початок згоди.
- Сильніше за всі перемоги — вибачення.
- Час для щастя — сьогодні.

Заняття № 7

Тема. Права дітей

План

I. Виступ практичного психолога «Права дітей. Конвенція ООН»

II. Гра «Права дітей»

III. Виступ методиста «Насильство та його види»

IV. Виступ практичного психолога «Насилля в дитячому садку, шляхи запобігання»

V. Виступ завідувача ДНЗ «Діти з особливими потребами в дошкільному закладі»

VI. Гра «Я маю право»

VII. Підсумок

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Виступ практичного психолога

Проблема дитинства є найвагомішою для світового співтовариства, адже діти — це майбутнє світу. Кількість обездолених дітей, які потрапили в біду, в наш час не зменшується, а навпаки, збільшується. Сьогодні діти всього світу потребують захисту.

- 250 млн дітей у світі існують лише за рахунок важкої праці, крадіжок;

- 30 млн дітей віком від 6 до 11 років не мають можливості відвідувати школу;
- щороку від хвороб умирає 5 млн дітей (із них 3,5 млн — від хвороб, які можна вилікувати);
- у багатьох державах із низьким рівнем життя до 200 млн дітей живуть в умовах убогості (у Росії до 2 млн дітей — безпритульні, що відповідає рівню 1918 року, дитяча смертність у Росії втричі вища, ніж у Європі);
- 25 % дітей страждають на нервово-психічні захворювання;
- поширилось використання дітей, від яких відмовилися батьки, для трансплантації органів;
- щоденно в Україні підлітки скоюють 104 правопорушення, серед яких убивства, пограбування, насилля, побої.

24 жовтня 1945 року була створена Організація Об'єднаних Націй. Її створення зміцнило віру в права людини від імені всіх народів, які стали членами ООН. Завдання розробки різних декларацій у галузі прав людини залишається суттєво важливою для діяльності цієї організації, і прийняття Універсальної декларації прав людини стало подією всесвітнього масштабу. Декларація прав людини була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році, а Декларація прав дитини у 1959 році.

Діти, їхній добробут і права завжди знаходились у центрі уваги ООН. Одним із перших актів Генеральної Асоціації було створення Дитячого фонду ООН — ЮНІСЕФ, який є зараз головним механізмом міжнародної допомоги дітям.

У 1989 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про права дитини, що розвиває далі положення Декларації прав дитини, але покладає на держави, що її прийняли, правову відповідальність за їхні дії стосовно дітей.

27 лютого 1991 року Верховна Рада Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини, тому важливим завданням для України стало підвищення рівня захисту дітей і заохочення їхніх прав.

Створення умов для виживання та розвитку дітей було зумовлене прийняттям Україною низки законів та національних програм: «Діти України», «Освіта. Україна XXI століття», «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства».

Україна стала на шлях демократизації суспільства і тому наша держава виявляє піклування про те, щоб молоде покоління формувалося у такому суспільстві, де поважають неперехідні цінності, зокрема, права людини.

II. Гра «Права дітей»

Учасники гри, дивлячись на схематичні зображення прав дітей, повинні назвати основні права дітей за Конвенцією ООН.

1. Усі діти мають право отримати інформацію про свої права.
2. Кожна дитина має право на житло.
3. Усі діти мають право на гру та дозвілля.
4. Усі діти мають право на навчання.
5. Усі діти мають право на медичне обслуговування.
6. Усі діти мають право на любов і піклування.
7. Ніхто не має право розлучати дитину з батьками.
8. Усі діти рівні у своїх правах. Вони можуть спілкуватися з тим, із ким бажають.
9. Спеціальний догляд, освіта та підготовка надається дітям з особливими потребами.
10. Ніхто не повинен бути зневаженим, скривдженим.
11. Жодна дитина не повинна бути примусово залученою до праці.

Для ускладнення педагогічним працівникам пропонується назвати форми роботи з дітьми та батьками, що допоможуть ознайомити дітей та батьків із певними правами.

Декларація прав дитини

Захистить наші права

(за Конвенцією ООН від 20 листопада 1989 року)

1. Ми — діти світу. Хто б не були наші батьки, де б ми не жили і в що б ми не вірили, поводьтеся з нами як із рівними. Ми гідні того, що може дати світ.
2. Захищайте нас, щоб ми мали можливість зростати гідно та вільно.
3. Нехай у нас буде ім'я та земля, яку ми можемо назвати своєю.
4. Ми не повинні мерзнути, і в нас має бути дах над головою. Забезпечте нас їжею та місцем для ігор. Якщо захворіємо, то нам необхідний догляд.
5. Якщо у нас виникають проблеми у фізичному чи розумовому розвитку, ви ще більше дбайте про нас і враховуйте наші проблеми.
6. Дайте нам змогу жити у сім'ї. Якщо сім'я не може піклуватися про нас, то візьміть нас до себе.
7. Добре навчайте нас, щоб ми могли бути щасливими та плідно прожили життя. Проте дайте нам можливість і гратися, щоб ми самі навчалися.
8. Нехай у важку хвилину ми будемо першими, кому ви допоможете. Майбутнє світу залежить від нас.

9. Захистіть нас від жорстокості й від тих, хто може погано з нами поводитись.
10. Ростіть нас в умовах терпимості, свободи й любові. Подорослішавши, ми пропагуватимемо розуміння між народами.

III. Виступ методиста «Насильство та його види»

Насильство та його види

Відомий польський спеціаліст із попередження домашнього насилля Ліс Аларкон дає таке визначення насильства.

Насильство — це дії, що чиняться одним (або декількома) особами, що характеризуються такими ознаками:

- здійснюються свідомо;
- спрямовані на досягнення певної мети;
- завдають шкоду (фізичну, моральну, матеріальну) іншій особі;
- порушують права і свободи людини;
- той, хто здійснює насилля, здебільшого має значні переваги (адміністративні, фізичні, психологічні), що унеможлиблює ефективний захист жертви насилля.

Психологічне насильство:

- застосування лайки, крику, образ, що негативно впливають на самооцінку партнера;
- образливі жести або дії, примус до принизливих дій;
- прояв грубощів щодо рідних або друзів партнера;
- завдання шкоди свійським тваринам, до яких емоційно прив'язаний партнер (жертва);

- знищення, пошкодження або приховування особистих речей;
- груба критика вчинків, думок, почуттів;
- ставлення як до прислуги;
- обмеження свободи дій і пересування;
- контроль і обмеження можливості спілкування з рідними або друзями, переслідування;
- погрози (фізичного насильства, розповісти про особисті справи, секрети);
- ігнорування, нехтування дитини, відсутність доброзичливої атмосфери;
- утягування у з'ясування стосунків, шантаж;
- недостатнє задоволення потреб в їжі, одязі, освіті, медичній допомозі;
- недостатнє забезпечення дитині необхідної підтримки, уваги, прихильності.

Вербальне або словесне насильство здійснюється, коли докоряють за кожний учинок, критикують особистість або принижують грубою лайкою.

Емоційне насильство може здійснюватись без слів (за допомогою міміки, поз, поглядів).

Фізичне насильство — це будь-яка насильницька поведінка, що може виявлятися у вигляді ляпасів, скубань, укусів, штовхань, ударів, подряпин, опіків, задушень, грубих хапань, відкидань у бік або на підлогу, кидання предметів у жертву, позбавлення їжі або пиття тощо.

Сексуальне насильство — це зазіхання на статеву недоторканість жертви.

Економічне насильство:

- позбавлення або обмеження можливості користуватися і розпоряджатися власними грошовими засобами;
- позбавлення можливості користуватися власним або спільним майном;
- завдання шкоди або знищення майна партнера (жертви).

IV. Виступ практичного психолога

«Насилля в дитячому садку. Шляхи запобігання»

Не секрет, що витоки так званої «дідівщини» або знуцання над іншими людьми, беруть початок у дошкільному дитинстві. Приблизно до 5 років діти, які відвідують дошкільні установи, іноді проходять справжню школу виживання, що містить у собі агресивну поведінку окремих дітей, бійки, ненормативну лексику, образи та прізвиська, шкоду і насильне відбирання іграшок та особистих речей, провокації, погрози тощо. Це може призвести до того, що доброзичливі стосунки між дітьми змінюють напружений інтерес до од-

нолітків, зосереджене та ревниве спостереження за ними. При цьому успіхи однолітка іноді засмучують, ображають, а його помилки, навпаки, радують.

Саме в 5-річному віці діти можуть інтенсивно та демонстративно заздрити одноліткам, зачіпати їх, змагатися з ними та демонстративно підкреслювати власну перевагу. Гострота емоцій може набувати форми плачу, яскраво вираженої агресивності, образливості чи сором'язливості.

Слід наголосити на тому, що подібне зустрічається, на щастя, не масово і характерне тільки для деяких дітей, які іноді можуть об'єднуватися у групи. Спочатку ситуації нападів можуть набувати форму провокацій, а згодом переходити у фізичне або психологічне насилля. Фізичне насильство містить у собі бійки, відбирання особистих речей; а психологічне (моральне) — прізвиська, насмішки, залякування, ненормативну лексику, погрози, плітки, а також соціальне нехтування: бойкот, відчуження. Дівчатка більше схильні до вербальної агресії та соціального знехтування, а хлопчики — до фізичного насильства.

Причини дитячої агресії

1. Бажання самоствердження (демонстрація свого лідерства).
2. Допустима поведінка (дитина виявляє агресію, яку вчасно не зупиняють і вона стає дозволеним засобом розв'язання проблем у групі дітей).
3. Сім'я, в якій дитина зазнає фізичного, вербального, психологічного насильства або аналогічне насилля дитина спостерігає стосовно когось із членів сім'ї. Сюди також належать конфліктні сімейні ситуації (поява вітчима, мачухи, нового члена сім'ї або, навпаки, втрата близької людини, байдуже ставлення або гіперопіка дитини, підвищені вимоги, недружня сімейна атмосфера).
4. Девіантна поведінка оточуючих, вплив засобів масової інформації, що пропагують культ насилля, перепоვნеність груп дитячого садка, складні стосунки дитини з вихователями або однолітками.

Ситуація насилля є травматичною за своєю природою і за своїми наслідками, оскільки виснажує всіх: активних учасників (агресори), пасивних — (жертви), спостерігачів. У групі, де знуцання і приниження зустрічаються часто, практично всі діти відрізняються підвищеною тривожністю, невпевненістю у собі, заниженою самооцінкою, проблемами у спілкуванні, ігровій та навчальній діяльності.

На жаль, достатньо типовими для життя ДНЗ стали педагогічна байдужість, ігнорування, невтручання дорослих. Часто дитяче насильство взагалі не розглядається як проблема. Багато педагогів

обмежується усними зауваженнями або силою свого авторитету просто придуркують насильство.

Утручання дорослих у цьому випадку необхідне, адже «агресор» почне сприймати подібні ситуації як свою перемогу, а решта дітей отримують негативний досвід стосунків у колективі. Часто дорослі карають усіх учасників ситуації без ретельного розбору ситуації. У такому випадку дитина-жертва не розуміє, чому її карають на рівні з дитиною, яка її образила, відчуває несправедливість, образу, а діти-агресори святкують перемогу і почуваються безкарними, отримують дозвіл і надалі діяти саме так.

Іноді самі вихователі можуть спричинити дитячу агресію, оскільки насміхаються над дітьми, ображаючи їх словесно у присутності інших дітей, принижуючи їх гідність, грубо критикуючи їх поведінку, почуття, думки, звинувачують в усіх проблемах, погрожуючи дитині, — це все форми психологічного і словесного насильства. Необхідно пам'ятати, що в колективі повинні існувати цінності толерантності та ненасилля.

Рекомендації педагогічним працівникам

Працювати над проблемою насилля необхідно від самих його проявів у дитячому колективі. По-перше, слід пояснити всім дітям про правила дозволеної поведінки, також варто обговорити з дітьми ці правила, наслідки забороненої поведінки. Педагог повинен бути посередником між сторонами, що конфліктують, віддаючи перевагу дітям, які обрали ненасильницькі засоби розв'язання конфліктів. Потрібно звернути увагу на роботу з різними учасниками конфлікту одразу — пояснення, аналіз поведінки, рефлексивне осмислення поведінки із дітьми, вибір спільної стратегії, що спрямована на примирення, узгодження дій. Після цього вихователь повинен певний час контролювати учасників конфлікту.

Усі педагоги, персонал дитячого садка повинні бути взірцем правильної поведінки. Важливою є також робота з батьками на рівні проведення бесід, пояснень, рекомендацій та порад, консультацій (за допомогою психолога). Таким чином, утручання педагогічного характеру є ефективним при узгодженій діяльності всіх суб'єктів та одночасно на всіх рівнях — на рівні навчального закладу в цілому, рівні дитячої групи, на особистому рівні.

V. Виступ завідувача ДНЗ

«Діти з особливими потребами в дошкільному закладі»

Як свідчить практика передових європейських країн, більшість дітей з особливостями психофізичного розвитку може навчатись та виховуватись у навчальних закладах загального типу за умови відповідної системи навчально-виховної роботи.

Навчання та виховання зазначеної категорії дітей передбачає використання особистісно орієнтованих підходів у навчально-виховному процесі, застосування індивідуальних, групових форм роботи, урахування впливу різних видів розладів і хвороб на процес навчання. Пріоритетними напрямками роботи є сприяння соціальному, емоційному та когнітивному розвитку кожної дитини для того, щоб вона почувалася неповторним, повноцінним учасником суспільного життя.

Життя серед дітей допомагає таким дітям адаптуватись до нормальних життєвих ситуацій, позбутися почуття ізольованості, відчуження. З другого боку, діти, які їх оточують, та дорослі вчаться спілкуватися та працювати разом, формується почуття відповідальності за товаришів, які потребують не лише допомоги, а насамперед — прийняття та визнання. Адже у людей з особливими потребами та їхніх родичів однією з основних проблем є те, що суспільство не приймає цих людей, не розуміє їх, а інколи й боїться.

Навчання та виховання дітей з особливими потребами базується на таких засадах:

- доступність усіх форм навчання й освітніх послуг;
- індивідуалізація та адаптація навчальних програм з урахуванням потреб і можливостей дитини;
- поєднання традиційних та інноваційних підходів до розвитку дитини;
- створення сприятливих умов для соціалізації, самовизначення та самореалізації дітей.

Ця робота проводиться у таких напрямках:

1. Психологічна діагностика дітей (психолог).
2. Добирання методів та прийомів навчання та виховання (педагогічні працівники, психолог).
3. Підтримка батьків (педагогічні працівники, психолог).
4. Корекційна та розвивальна робота з дітьми (індивідуальна робота, проведення занять) — педагогічні працівники, психолог.

Правильно спланована та систематично проведена навчально-виховна робота забезпечить захист права кожної дитини, а особливо дитини з обмеженими можливостями, на отримання якісної освіти.

VI. Гра «Я маю право»

Мета: закріплювати знання про права дітей.

Учасники по колу передають одне одному м'ячик і називають права: «Я маю право на житло (освіту, медичне обслуговування, повагу тощо)».

VII. Підсумок

Розділ V

КОНСУЛЬТАЦІ ДЛЯ ВИХОВАТЕЛІВ ТА БАТЬКІВ

СОЦІАЛЬНА ПОВЕДІНКА ДИТИНИ

Новонароджена дитина ще не є особистістю, але вона має можливість нею стати, якщо для цього створюються сприятливі умови. Насамперед, потрібно сформувати у дитини ставлення до себе, до інших та до навколишнього світу. Спочатку формується ставлення до найближчих дорослих, зокрема матері, згодом коло людей, до яких дитина ставиться певним чином, зростає. Хтось їй подобається, хтось не дуже, із кимось вона хоче перебувати поруч, когось ігнорує. У дошкільному віці основним об'єктом усвідомлення своїх ставлень стають однолітки.

Дитина починає розуміти свої суто психологічні особливості, свою несхожість на інших, формує позитивне ставлення до своєї зовнішності, статі, імені, віку, свого вміння, навичок. Одним із показників виникнення особливості є поява у дитини перших стійких симпатій до однолітків, перші закоханості, стійких симпатій і до іграшок, і до дорослих.

Якщо взяти до уваги дорослу людину, то вона має високий статус, користується повагою в колективі передусім тому, що вона є носієм групових цінностей, групових норм. Вона знає, що групі подобається, а що — ні, що припустимо, а що забороняється. Вона органічна у цьому колективі, вона — своя. Зі статусною людиною всі хочуть спілкуватись, на її думку всі зважають, вона авторитетна.

Той, у кого статус, на жаль, не дуже високий, частіше соромиться, виявляє невпевненість, відчуває дискомфорт у спілкуванні. Йому здається, що його не зрозуміють, тому краще й не виявляти свої бажання, не розповідати про себе відверто. Людину з невисоким статусом найчастіше практично не помічають, що дуже важко переживається й може стати поштовхом до несподіваних агресивних дій або подальшої усамітненості.

Статус — це передусім місце людини у групі, у системі взаємин з іншими людьми. Статус відтворює загальне ставлення, реальні

очікування оточуючих. У статусі віддзеркалюється ступінь впливу людини на інших членів групи.

І саме від дорослих, які перебувають поруч із дитиною, залежить формування особистості та її місце в групі, її статус. Кожна людина прагне до успіху, самоствердження, але не завжди має можливість швидко і легко досягти своєї мети, адже на заваді — почуття власної недосконалості. Тому без перебільшення вагомою та важливою є підтримка та допомога рідних та близьких людей.

Поради вихователям щодо соціальної поведінки дітей

- Вихователі повинні демонструвати бажану поведінку. Це належить робити постійно і за будь-якої нагоди. Коли діти бачать, що вихователь їх поважає, співпрацює з ними, шукає взаємоприйнятних рішень, висловлює емоції за допомогою слів, це сприяє створенню у групі атмосфери дружби та взаємодопомоги, а діти починають наслідувати поведінку вихователя. Добрий приклад — запорука успіху. Потрібно вголос описувати свої думки та дії, щоб діти могли їх наслідувати.
- Один із найефективніших прийомів — розпитування. Якщо запитання доступні для розуміння дітей, вони допомагають їм вийти на новий рівень розуміння речей та подій і дають вихователю змогу здобути інформацію, необхідну для оцінювання потреб дітей.
- Запропонуйте дітям намалювати себе та своїх друзів, запитайте, що їм подобається в собі та в друзях (спонукання позитивного ставлення до себе та інших).
- Наприкінці кожного дня пропонуйте всім дітям розповідати, що позитивного трапилось з ними цього дня. Якщо дитина нічого не може пригадати, підкажіть їй.
- Сприяйте створенню системи дружньої підтримки, щоб діти іноді могли звертатися по допомогу до товаришів, а не до дорослих.
- Доручайте дітям різні види робіт у групі (доручення). Якщо діти без потреби звертаються по допомогу, заохочуйте їх виконувати завдання самостійно (пояснення, звернення до попереднього досвіду, схвалення).
- Залучайте дітей до розробки правил поведінки у групі. Викладіть ці правила у позитивному настрої, наприклад: «Ми турбуємося про нашу групу і матеріали».
- Під час рольових ігор демонструйте, що відбувається, коли хтось не дотримується правил (повага до інших, до їх прав).
- Заохочуйте співпрацю і взаємодію з однолітками під час ігор.

- Учіть дітей співчувати й допомагати іншим. Запровадьте у групі посаду «помічника на день». Можна призначити й кількох «помічників» для виконання різних робіт. Одним із завдань може бути допомога другові, що потребує підтримки і співчуття.
- Проведіть заняття, що присвячене визначенню схожих і відмінних рис дітей. Намалюйте з дітьми плакат, на якому зображені їхні улюблені страви, кольори, книжки, іграшки тощо.
- Учіть дітей бути відповідальними. Хваліть їх за правильні вчинки: «Дякую, що ти не забув зачинити двері, тепер ми не замерзнемо».
- Нагадуйте малятам правила поведінки у групі та їх наслідки. Розігруйте з дітьми проблемні ситуації. Інколи доцільно, щоб роль дитини з поганою поведінкою грав вихователь. Допомагайте дітям знайти можливі розв'язання проблеми до того, як ситуація знову повториться. Наприклад: «Щоб ти міг зробити наступного разу, коли це трапиться?»

Поради батькам

- Якомога частіше спостерігайте за поведінкою дитини під час спілкування з іншими дітьми, спільних ігор.
- Розмовляйте з дитиною про її перебування в дитячому садку, на подвір'ї (*із ким гралась? хто є твоїм другом? чому? про що розмовляє з іншими дітьми?*). Будьте уважним співрозмовником, разом із дитиною з'ясуйте причини та правильність її поведінки щодо інших дітей.
- Проводьте бесіди з дитиною про її однолітків із групи, сусідських дітей. Спонукайте, щоб дитина сказала щось позитивне про них, про риси характеру, таланти, вміння, а не про зовнішність.
- Разом із дитиною намалюйте її друзів, виготовте подарунки для них до дня народження, інших свят.
- Привчайте дитину бути відповідальною перед іншими, дотримуватись правил поведінки, завжди замислюватись над своїми вчинками та вчинками інших дітей, дорослих, знаходити правильне розв'язання складної ситуації.
- Пограйтесь у гру «Добре — погано» (дорослий запитує — дитина відповідає, пояснює свою відповідь), у рольові ігри: «Сім'я», «Дитячий садок», доручайте дитині різні доручення, стимулюйте їх самостійність.
- Підтримуйте та підбадьоруйте дитину, радійте за неї, хваліть за хорошу поведінку. Станьте прикладом для наслідування, демонструйте бажану поведінку, пояснюйте свої вчинки.

ДИТЯЧІ СТРАХИ

Формування повноцінної активної особистості має насамперед ґрунтуватися на вихованні у дитини почуття власної гідності, усвідомлення своєї самоцінності, поваги до себе, віри у власні сили. Дитина має намагатися бути сама собою, не схожою на інших.

Проте на заваді формуванню повноцінної особистості інколи постає страх. Немає людини, яка б ніколи не переживала цього почуття. Стурбованість, тривога, страх, тривожність — такі ж невід’ємні емоційні прояви нашого психічного життя, як і радість, захоплення, гнів, подив, смуток.

Страх бере свій початок у ранньому дитинстві, звідки він може пробиратися в майбутнє людини і тероризувати її все життя.

Проте слід зазначити: страх, як і інші прикрі переживання, не є однозначно шкідливим. Будь-яка емоція виконує певну конкретну функцію і допомагає дитині чи дорослому орієнтуватися в навколишньому середовищі, захищає нас від зайвого ризику, коли ми, наприклад, переходимо вулицю тощо. Він регулює діяльність, поведінку, убезпечує людину від травматизму. Проте цим, на жаль, їхній позитивний вплив обмежується.

За походженням страхи поділяються на такі види: *навіювані*, *особистісно-зумовлені* та *ситуативні*.

Навіювані страхи виникають у дитини під впливом слів чи дій дорослого. Психологи виділяють окремі конкретні причини навіюваних страхів, зокрема, залякування (жартома чи зумисне), фізичні покарання, примушування, приниження особистої гідності, висміювання невдач дитини та гіперпротекція, коли за дитину все роблять батьки. Кожна з названих причин може зумовити виникнення в дитини одного з конкретних видів страху: перед фізичним покаранням, перед неуспіхом у діяльності, страх бути висміяним. Ось деякі з традиційних висловлювань дорослих у цьому випадку: «Сашко, не плач, бо зараз покличу медсестру, щоб зробила тобі укол!» (вихователь дитячого садка); «Погано поводитимешся — віддам чужому дядькові» (батько, мати); «Бабай зараз прийде до тебе!» (бабуся).

Особистісно-зумовлені страхи виникають через незадоволення життєво-важливих потреб для повноцінного розвитку особистості. Це можуть бути думки про свої вади, недоліки, відсутність упевненості маляти в любові батьків, розлука з об’єктом прихильності, страх засинати, залишатися самому у темному приміщенні, вдома без дорослих, захворіти. Такі страхи дуже важко усунути.

Ситуативні страхи спричинені реальними подіями у житті дитини. Наприклад, пожежа, блискавка, землетрус, воєнні дії, поведінка

п'яних батьків, мультфільми чи казка з жахами, присутність дитини на похороні. У таких випадках страх виникає як прояв природного захисного рефлексу, але на цьому, на жаль, його дія не припиняється. Ситуативні страхи минають, але залишають важкий слід у психіці дитини й часто переходять у доросле життя людини.

Тому надзвичайно важливо оберігати дітей від ситуацій, які можуть спричинити до переляку.

Так само як і страхи, уже в ранньому дитинстві може виникати такий негативний емоційний стан як тривожність, коли дитина тривалий час самотня, позбавлена батьківської ласки, веселих ігор і забав. Відсутність емоційно-насиченої гри з батьками, братиками, сестричками не сприяє правильному емоційному реагуванню на різні стресові ситуації, збіднює емоційне життя дитини. Діти частіше відчувають тривогу, якщо вважають найголовнішою у сім'ї маму, а не тата. Постійні нервово-психічні перевантаження, що їх відчуває жінка-мати внаслідок підміни сімейних ролей, відбиваються на її взаєминах із дітьми, викликаючи в них тривогу. Суміщення професійних та сімейних обов'язків деякими матерями також є фактором, що сприяє розвитку тривоги у дітей, оскільки діти постійно очікують на крик та погрози з боку перевтомленої матері, не можуть точно передбачити її дії.

Тривога у малюків може розвиватися не тільки в неблагополучних сім'ях, але й унаслідок формально правильного, але не досить емоційно теплового (емоційного) ставлення до них матері, батька, бабусі, дідуся. Діти в таких сім'ях відмежовуються від дорослих стіною байдужості, негативізму, заглиблюються у свої переживання. Вони, як правило, не схильні до зовнішнього відкритого вияву своїх почуттів.

Поради вихователям

1. Уже на початку навчального року встановіть тісний контакт із батьками своїх вихованців, запишіть їхні побажання.
2. Коли до групи приходять новачки, дайте можливість іншим вихованцям самостійно пояснити новоприбулим правила поведінки у дитячому садочку. Доручіть комусь із активних дітей розпитати новачка, ближче познайомитись із ним, а потім уже познайомте з ним усіх інших дітей.
3. Ознайомлюючи дітей із правилами поведінки в групі, проведіть гру-заняття, де можна використати ці правила. У такий спосіб кожна дитина зможе чітко уявити, що від неї вимагається.
4. Стежте, щоб встановлені правила не призводили до емоційного чи фізичного приниження когось із дітей його однолітками.

5. На заняттях використовуйте прийом гуманної особистісно орієнтованої педагогіки співробітництва — «відповідь на вушко».
6. Обговорюйте разом із дітьми різноманітні способи виходу із ситуацій, які сталися чи могли б статися у житті групи. Допоможіть дітям оцінити, якою мірою є конструктивний вибір кожного із них.
7. Нагадайте дітям можливість визначити їхні страхи. Обговоріть із ними різноманітні випадки, які продемонстрували б те, чого вони бояться, насправді зовсім не страшне.
8. Створюйте умови, що сприяють встановленню та розвитку дружніх та приязних стосунків між дітьми. (Проведення різноманітних ігор та вправ.)
9. Придумайте разом із дітьми різноманітні способи похвали чи вираження прихильності (оплески, підняття кулачків, великого пальчика угору).
10. Проводьте 1 раз на тиждень «День гарного настрою», «День усмішки».
11. Визначте відразу дітей, які схильні усамітнюватися, і стежте, щоб інші малята не забували запрошувати їх до свого товариства.
12. Надавайте дітям можливості більше рухатися, гратися в рухливі ігри, де дитина може бути сміливою, відважною, захисником менших. Щоб подолати у дітях страх, можна також практикувати систематичний перегляд дитячих телепередач, мультфільмів, малювання їхніх персонажів.
13. Не забувайте постійно підбадьорювати, заохочувати дітей.

Поради батькам

Дорослі мають приділяти такій дитині особливу увагу. Слід пам'ятати такі правила.

1. Доручення для тривожної дитини мають відповідати віку. Складні завдання прирікають маленьку дитину на неуспіх, зниження самооцінки.
2. Підтримуйте її, говоріть про свою впевненість у тому, що дитина зможе виконати завдання.
3. Не порівнюйте успіхи дитини з успіхами інших дітей, дуже важливими є оптимістичні прогнози на завтра.
4. Не припускайте ситуації змагання, публічного виступу дитини.
5. Дуже ефективними є вправи на релаксацію, психогімнастика.

6. Зменшити або усунути тривожність і страхи у дошкільників можна за допомогою:
- малювання;
  - лялькового, настільного театру;
  - ігрової терапії; музикотерапії;
  - психологічних ігор;
  - фізичних вправ; етюдів;
  - читання художньої літератури.

Завдання для батьків

1. Намалюйте на аркуші паперу те, чого ви боїтесь, що вас тривожить.
Після виконання малюнку, порвіть його на дрібні шматочки та викиньте, позбавтесь своїх переживань.
2. Пригадайте казки та художні твори про сміливих героїв. (*Відповіді*: «Котигорошко», «Коза-дереза», «Котик і півник», «Ох»; О. Толстой «Пригоди Буратіно»; Дж. Родарі «Цибуліно»; твори С. Маршака, С. Михалкова та ін.)
3. Вправа «Закінчи речення».
Я хочу...   Я вмю...   Я зможу...
4. Намалюйте себе у майбутньому (бажано, щоб зображення було радісним, позитивним). Потім розкажіть про себе у майбутньому, якими будуть ваші досягнення, успіхи, про що ви мрієте.
Домашнє завдання. Проведіть ці завдання з дитиною для зменшення рівня тривожності та страхів.

ГІПЕРАКТИВНІ ДІТИ

Кожна дитина має свій темперамент, який характеризує психічну індивідуальність дитини, насамперед динаміку нервово-психічних процесів і станів, їхньої інтенсивності, швидкості, ритму, тривалості та перебігу. Якщо взяти до уваги всі чотири типи темпераменту, то найчастіше гіперактивність виявляють діти з холеричним темпераментом. Будуючи взаємини з цими дітьми, доводиться застосувати спеціальну тактику, яка враховувала б притаманну їм запальність, різкість, нестриманість. Це стосується насамперед ситуацій, коли перед дорослим виникає потреба зробити дитині-холерикові критичне зауваження. Тут діяти слід надзвичайно обережно і вдумливо.

Загальною передумовою корекції гіперактивної поведінки слід уважати спокійне, розмірене поводження вихователя, батьків із дітьми. Адже діти схильні до наслідування. Якщо дорослий відзначається метушливістю, імпульсивністю, подразливістю, його дітям, вихованцям значною мірою також властиві ці якості, і навпаки,

поруч із урівноваженими, розсудливими дорослими зростають діти, які відзначаються спокійною, врівноваженою поведінкою.

У багатьох випадках гіперактивність є наслідком тривожності, яка, у свою чергу, може бути зумовлена дефіцитом батьківської любові й піклування. Тому, коли дорослий так чи інакше цей дефіцит заповнює (зокрема, дає дитині можливість поділитись своїми турботами й переживаннями), це заспокійливо впливає на неї.

Іншою важливою складовою диференційованого підходу до гіперактивних учнів, вихованців є пробудження в них напруженого інтересу до змісту занять. Якщо заняття, справа, якою займається дитина, нецікаві, дитина виконує те чи інше завдання примусово, то в неї виникає підвищена збудливість, а це, у свою чергу, призводить до порушення дисципліни.

Для подолання гіперактивності слід застосувати такі заходи, які допомогли б дитині усвідомити свою ваду — свою слабку саморегуляцію поведінки. Особливо ефективними є бесіди: у м'якій, тактовній формі дорослий пояснює дитині сутність недоліку, говорить про бажаність і можливість його подолання. У деяких випадках можна доповнити особистим проханням (*«Я впевнена, Сергійко, що ти навчишся поводитися стриманіше, спокійніше. Адже ти не хочеш мене засмутити»*). Обов'язковими є позитивне оцінювання, заохочення найменших змін, проявів врівноваженості, підкріплення їх.

Непосидюча дитина — це не тільки постійний галас і метушня в домі, це й постійний страх за її життя і здоров'я. Немає такої щілини чи отвору, куди вона не сунула б носа чи пальця, немає заброн, яких вона не порушувала б.

Причиною такої нестриманості, як правило, є тимчасове переживання сили збудження нервової системи над силою гальмування. Цей дисбаланс компенсується у 10–14-річному віці, коли дитина вже здатна контролювати себе. Проте якщо дитину перекопати в тому, що вона неслухняна, некерована, неуважна, байдужа до інших, тоді вона не стане використовувати цю здатність, тому що не віритиме у свої сили. Отже, головне завдання батьків гіперактивної дитини — не нав'язувати їй негативного ставлення до себе і світу.

Чим можуть допомогти батьки та вихователі

1. Не варто сподіватись, що бурхлива фізична активність звільнить енергію малюка. Навпаки, коли він перевтомлений, то стає перезбудженим і ще менш керованим. Тому краще уникати ситуацій, що перезбуджують дитину, а її енергію варто спрямовувати в необхідне русло.
2. Намагайтеся зайняти дитину тим, що її цікавить. Поки вона захоплена улюбленими справами, ризик, що в неї виникнуть небажані імпульси, є мінімальним.

3. Спробуйте запобігати порушенню ваших вимог, адже дотриматися їх вона ще не здатна, а чим більшим буде досвід «неслухняності», тим глибшою стане переконаність дитини в тому, що вона погана.
4. Для того щоб зупинити енергійну дитину, доцільно перевести її увагу на щось емоційно значуще для неї: «Ой, дивись!», «Я згадала!»

Агресія — це енергія подолання, боротьби, відстоювання своїх прав та інтересів. Ця сила необхідна дитині для того, щоб досягти своєї мети, протистояти перешкодам. Небажаною є не сама АГРЕСІЯ, а неприйнятні форми її прояву: звичка кричати, ображати, битися. Тому завданням виховання дитини є не усунення її агресії, а навчання адекватно проявляти свої негативні почуття: гнів, обурення, неприйняття. Саме тому, що дитина не вміє усвідомити й висловити протестні почуття стосовно значущої особи (батька чи вчителя), у неї може виникати «безпредметна агресивність» — розповсюдження почуття злості на слабші та безпечні об'єкти — на дітей, тварин, предмети. Причиною підвищення дратівливості також можуть бути фізичні чи психологічні проблеми дитини, які виснажують її, підвищують збудженість та імпульсивність.

Чим можуть допомогти батьки

1. Не сваріть дитину за те, що вона посміла гніватися на вас. Навпаки, поставтеся до неї, до її обурення з розумінням й повагою: допоможіть їй усвідомити і сформулювати свої претензії до вас.
2. Тільки тоді, коли емоції вщухнуть, розкажіть дитині про те, як ви переживали, коли вона виявляла свій гнів. Знайдіть разом із нею вдалу форму висловлювання претензій.
3. Поспостерігайте за собою. Дуже часто ми самі придушуємо своє роздратування, терпимо його доти, доки воно не вибухне, як вулкан, яким уже не можна керувати. Набагато легше й корисніше вчасно помітити своє незадоволення і проявити його так, щоб не принизити дитину, не звинуватити, а просто виявити своє незадоволення.
4. Учть дитину розуміти себе та інших. Якщо дитина навчиться усвідомлювати свої почуття й почуття інших, вона зможе свідомо обирати мирні форми боротьби і захисту.

ТЕЛЕБАЧЕННЯ І ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ

Проблема «діти і телебачення» хвилює всіх: і батьків, і педагогів, і лікарів. Сьогодні для кожної дитини телебачення стало улюбленою іграшкою або книгою. Працівники цієї галузі розраховують на те,

що діти за допомогою батьків переглядатимуть передачі вибірково залежно від уподобань, віку. Але, про що свідчать лікарі-гігієністи, більшість дошкільнят дивляться телевизор без розбору, від 40 хв до 2-х годин на день, тобто до 14 годин на тиждень. Таким чином, щоденний перегляд телепередач формує у дітей звичку проводити щовечора біля екрану, якою б не була передача. А кожний вільний вечір — це час для розвитку здібностей дитини, спілкування дітей із дорослими, для ігор, під час яких дитина активно засвоює інформацію. А телепередачі не потребують від маленького спостерігача особистої участі, тому перетворюють його на пасивного глядача.

Такі вчені, як А. В. Запорожець, М. М. Кольцова, Л. К. Семенова та інші отримали велику кількість даних, які стверджують, що дошкільні роки — час інтенсивного фізичного і духовного розвитку здібностей людини.

Від дитини, яка приходить до першого класу, вимагається високі рівень розвитку всіх психофізіологічних та фізичних функцій, систем організму, що дають можливість успішно навчати дітей. До першого класу приходять діти з різним станом здоров'я та працездатності. Дослідження свідчать, що у 27 % дітей відмічається низький рівень працездатності, глибокий ступінь втоми, що призводять до поганої успішності в школі. Тому вихователі та батьки повинні особливу увагу звернути на дітей, які часто хворіють, мають гіпертрофію мигдалин 2–3 ступенів, аденоїди I ступені, функціональні серцеві зміни, невротичні реакції (висока збудженість, роздратованість, плаксивість, задержуватість) та інші відхилення у поведінці або стані здоров'я. Дошкільник не повинен сидіти біля телевизора більше ніж 30 хвилин. Вечірню казочку діти можуть переглядати щодня, триває вона не більше ніж 15 хв і налаштовує на те, що день завершився і час спати.

Двох–трьох дитячих передач на тиждень достатньо для дошкільників. Для попередження зорового напруження під час перегляду телепередач дуже важливими є 3 моменти: відстань глядача від екрана, освітлення в кімнаті, якість зображення на екрані. Розташовуватися телевизор повинен на рівні очей сидячого або трохи нижче. Якщо дитина носить окуляри, то під час перегляду передачі їх необхідно надіти, щоб зайвий раз не напружувати зір.

Таким чином, нормальний розвиток і стан здоров'я дитини залежить від режиму її дня. У багатьох випадках, у постійному порушенні режиму винне не телебачення, а ставлення до нього у сім'ї, спосіб життя якої передається дітям.

ВПЛИВ ЗМІ НА РОЗВИТОК ДИТИНИ

Інформаційна епоха диктує свої закони і висуває свої вимоги. ЗМІ супроводжують життя не тільки дорослих, а і дітей. Телевізор, комп'ютер, відео давно і міцно ввійшли у життя дитини, починаючи з перших років їх існування. У багатьох сім'ях, як тільки дитина навчиться сидіти, її саджають перед екраном, що заміняє живе спілкування з близькими, бабусині казки, мамині колискові, татові потішки. Сидіння перед екраном цілком усіх улаштовує, а особливо батьків: малюк не плаче, нічого не просить, не бешкетує, безпечно поводить себе і в той же час отримує враження, дізнається щось нове. Купляючи малюкові відеокасети, диски, комп'ютерні ігри, батьки, безумовно, піклуються про його розвиток і намагаються зайняти його цікавою справою. Але якщо дорослі не братимуть активної участі у спільному перегляді телепередач і комп'ютерних іграх, це може призвести до сумних наслідків, і не тільки для здоров'я дитини (про порушення зору, осанки, дефіцит рухів сказано багато), але і для її психічного розвитку.

Лікарі-гігієністи свідчать, що більшість дошкільнят дивляться телевізор без правильного вибору, від 40 хв до 2 годин на день, тобто до 14 годин на тиждень. Таким чином, перегляд телепередач щодня формує у дітей звичку проводити щовечора біля екрану, якою не була б передача.

Один із найнегативніших наслідків такого «телевізійного та комп'ютерного» життя є відставання у розвитку дитини. В останні роки батьки, педагоги все частіше згадують про цю проблему: діти пізніше починають говорити, мало і погано розмовляють, їх мовлення бідне і примітивне.

Здається, що дитина сидить біля екрану, постійно чує мовлення і зайнята достатньо цікавою справою. Але мовлення — це не повторення чужих слів та їх запам'ятовування. Опанування мовлення в ранньому віці відбувається в живому спілкуванні, коли малюк не тільки слухає, але й відповідає на спілкування, при цьому беручи участь у розмові своїми рухами, думками і почуттями. Отже, відбувається пасивний інтелектуальний, фізичний та емоційний розвиток. Інформація подається в готовому вигляді, вона не потребує уяви і аналізу. Більшість батьків помічають, що діти не хочуть, щоб їм читали книжки, вони виявляють бажання переглядати казки на відео. У результаті не відбувається обговорення казки, у дитини не розвивається бажання самостійно навчитись читати. Згодом це дуже негативно дасться взнаки під час вступу дитини до школи.

Не можна не забувати про особливу чуттєвість дітей і здатність дитячої психіки до нав'ювання. Почуття страху, небезпеки вини-

кають у дитини після перегляду кадрів із насиллям, війною, убивством. Дорослий може не помітити змін у поведінці дитини, але страхотливі образи та звуки можуть хвилювати її у вигляді снів, підвищеної тривожності чи невротичних симптомів.

Потрібно також звернути увагу на ефект звички агресивної поведінки. Постійний перегляд сцен насилля притупляє емоційні почуття дітей, вони звикають до жорстокості, черствіють до людського болю. Якщо через кожні 15 хв на екрані транслюється насилля, то через певний час дитина починає сприймати це як норму. Деякі психологи вважають, що на цьому етапі починає формуватись сценарій агресивної поведінки. Потрапляючи у соціум, дитина пригадує той спосіб агресії, яку вона спостерігала на екрані, і починає діяти так само. Спостереження Х. Хекхаузена довели, що діти, які в сім'ї часто зазнають насилля, улюбленими передачами обирають ті, в яких присутнє насилля, а улюбленими героями вважають найагресивніших.

Наприкінці зупинимось на впливі реклами на психіку дитини. У дитини дошкільного віку психіка особливо вразлива до яскравих образів, їх швидкої зміни, мерехтіння тощо. Однак, постійний перегляд реклами формує у дитини психологічну залежність, що виникає в результаті штучного стимулювання та збудливості нервової системи. Ефект мерехтіння відеокadrів може призвести до дисгармонії мозкових ритмів, їх збою.

Згадане вище не означає потребу виключити з життя дітей ЗМІ. Це неможливо та й несуттєво. Адже існує багато телепередач та комп'ютерних ігор, що є енциклопедією моральності та знань про навколишній світ. Але підключати дітей до такої інформаційної техніки можна тільки тоді, коли вони готові використовувати її за призначенням, коли вона стане для них засобом отримання потрібної інформації, а не повновладним господарем їхніх душ.

Поради батькам

- Не піддавайтесь спокусі полегшити собі життя, посадивши малюка перед телевізором, а самим зайнятись справами. Пам'ятайте, що психіка дитини формується тільки у спільній діяльності з дорослим.
- Чітко регламентуйте перегляд дитиною телепрограм, роботи за комп'ютером. Максимальна кількість часу біля екрану не повинна перевищувати від 15–20 хвилин до 1 години на день (біля комп'ютера — не більше ніж 12 хвилин) для старших дошкільнят.
- Намагайтесь не дозволяти дитині переглядати рекламу, а також художні фільми, що орієнтовані на дорослу аудиторію.
- Намагайтесь стежити за змістовністю та художністю дитячих програм, щоб виключити низькопробну відео- і телепродукцію.

- Обговорюйте з дитиною сюжети переглянутих фільмів, використаних комп'ютерних ігор. Важливо зрозуміти, що дитина думає, відчуває, як вона вчинила б у тій чи іншій ситуації. Навчіть дитину аналізувати, оцінювати вчинки і розуміти почуття інших людей.
- Після обговорення можна запропонувати малюкові намалювати героїв фільму, гри чи зліпити їх із пластиліну тощо. При цьому важливо звернути увагу на зображення емоцій героїв.
- Для дітей старшого дошкільного віку можна організувати гру «Режисери-мультиплікатори»: придумати і намалювати серію малюнків для нового фільму або продовжити улюблений фільм або гру.

Таким чином, пам'ятаючи про значну роль ЗМІ у житті кожної людини, ми повинні пам'ятати про ту відповідальність, що покладена на дорослих: зробити все можливе, щоб не допустити негативного впливу інформаційного потоку на психіку дитини.

ДИТИНА І КОМП'ЮТЕР

Не секрет, що комп'ютер наприкінці ХХ ст. — на початку ХХІ ст. став для дітей найулюбленішою іграшкою, порадиником, навіть другом.

Комп'ютерні ігри захоплюють увагу дітей, приваблюють їх динамічними сюжетами, дають їм змогу жити гострими почуттями. Не секрет, що дедалі більше дітей просиджують за комп'ютером увесь час, забуваючи про радість спілкування з рідними, друзями, залишаючись наодинці з собою, не замислюючись ані про цінності життя, ані про своє майбутнє.

Потрібно не забувати про фактори ризику, яким піддається користувач під час тривалого перебування за комп'ютером:

- електромагнітне випромінювання;
- утомля очей від мерехтіння екранного зображення;
- тривала статична робоча поза;
- психологічна втома від невідповідного оформлення та освітлення приміщення;
- термін перебування за комп'ютером;
- утомля через неправильне ергономічне оформлення та психологічний уміст програмного забезпечення;
- стреси, що виникають через застосування комп'ютера.

Можливі небажані наслідки взаємодії дитини з комп'ютером слід урахувати з самого початку її ознайомлення з комп'ютером.

По можливості батьки повинні влаштовувати ознайомлення дитини з комп'ютером під керівництвом фахівця, який має бути обізнаний із негативними наслідками взаємодії з електронними засобами

(зокрема, із комп'ютерною залежністю). На жаль, сьогодні обмаль таких фахівців, і їх роль відведена батькам. Добре, коли батьки мають уявлення про те, що користування комп'ютером є оманливим і призводить до надмірного перевантаження.

Противагою надмірному захопленню комп'ютерними іграми є розвиток у дитини самоконтролю. З цією метою необхідно навчити її планувати тривалість комп'ютерної діяльності, а саме вчити:

- призначати собі термін закінчення гри, після завершення якого, незалежно від етапу гри, обов'язково вимкнути пристрій (наприклад, канадські виробники дитячих розвивальних програм для дітей 4–6 років пропонують цікаві завдання, що розраховані на 7 хв активної роботи дитини з комп'ютером, а решта часу знадобиться на активні розвивальні ігри, малювання, вирізання, що пов'язані з комп'ютерним завданням);
- заздалегідь визначати початок спілкування з комп'ютером і ввімкнути його лише тоді, коли настане час. Батькам бажано стежити за нерегулярністю такого дозвілля, робити перерви в конкретні дні.

Зрозуміло, що цьому має передувати роз'яснювальна робота про шкідливість надмірного захоплення комп'ютером, про те, що віртуальна реальність — це не життя, це лише паралельний, але не головний процес, і тому дозовані комп'ютерні розваги потрібно поєднувати з реальними активними діями — заняттям спортом, фізичними вправами, рухливими іграми на повітрі, спілкуванням із рідними, друзями, заняттям мистецькою діяльністю (співами, танцями, малюванням, ліпленням тощо).

Під час комп'ютерного дозвілля варто звертати увагу на інформаційні системи та розвивальні ігри, а не на ігри, що засновані на емоційному збудженні (автоперегони, зоряні війни, стрілялки тощо). Дуже корисно використовувати творчі завдання: малювання за допомогою комп'ютерних програм, заняття фотографією, літературна діяльність, робота з пізнавальними системами.

Батьки повинні цікавитись тим, як їх діти користуються комп'ютером, контролювати зміст ігор та програм, допомагати та підбадьорювати, коли дитина виконує нові та нестандартні завдання, обговорювати комп'ютерну рекламу та агресивні ігри (це сформує розуміння того, що є для них корисним та шкідливим). Найголовніше, що потрібно пам'ятати: дитина в подальшому повинна почуватися господарем комп'ютера, а не навпаки.

Поради батькам

- Купуючи монітор, перевірте, чи відповідає він таким стандартам: Шведський стандарт MPR II, стандарт ISO 9241, частина 3.

Ці стандарти висувають суворі вимоги щодо електромагнітного випромінювання.

- Не купуйте комп'ютери, що відтворюють нечіткі, мерехтливі зображення — це шкодить зору.
- Відстань від очей до монітора не повинна бути меншою ніж 70 см.
- Під час роботи з комп'ютером необхідно зберігати правильну постану. Спинка стільця повинна підтримувати нижню половину спини. Якщо є підлокітники, вони повинні відповідати зросту. Голову слід тримати прямо, з невеликим нахилом уперед. Коли починається робота з клавіатурою, руки повинні бути зігнутими приблизно під кутом 90° , плечі розслаблені. Це допоможе уникнути перенавантаження хребта, м'язів плечей, рук.
- Не забувайте про правильне освітлення, що пом'якшить мерехтіння на екрані. Не можна сидіти за дисплеєм у темряві. Освітленість кімнати має дорівнювати 300 люкс. Не можна ставити монітор навпроти вікна.
- Для дітей віком 4–6 років фахівці пропонують розвивальні ігри, що займають 7–10 хв та поєднуються з творчими завданнями (малювання, вирізання, ліплення).

Критерії відбору комп'ютерних програм

- Відповідність до вікових особливостей (програми не повинні формувати навички, до яких дитина ще не готова, навчальний матеріал повинен містити приклади з реального життя дитини, що зрозумілі їй).
- Дослідницький характер (програма ініціює участь дитини у дослідах, пізнавальній діяльності).
- Легкість для самостійних занять (наприклад, використання навчальної програми не потребує від дитини вміння читати).
- Дитині даються прості для розуміння вказівки та використовується незначна кількість засобів керування зображенням на екрані.
- Розвиток широкого спектру навичок та уявлень (класифікація, прийняття рішень, експеримент тощо).
- Високий технічний рівень (приваблива графіка, анімаційні ефекти, привабливі звукові супроводи).
- Цікавість (стимулювання уяви дитини).
- Стимулюючий характер (коли дитина користується розвивальною програмою, вона відчуває задоволення від досягнутого успіху. Це підвищує її самооцінку, розвиває почуття власної гідності).
- Не забувайте, що заняття з комп'ютером повинно контролюватись батьками або фахівцем.

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ

Торгівля людьми — актуальна проблема сьогодення у нашій країні. Усе більше людей потрапляє на гачок работорговців. Поширюється використання дітей, від яких відмовилися батьки, для трансплантації органів. Усе більше дітей потрапляє в рабство, до якого їх віддають близькі люди, які хочуть заробити на дитячій праці.

Що спонукає людей потрапляти у рабство?

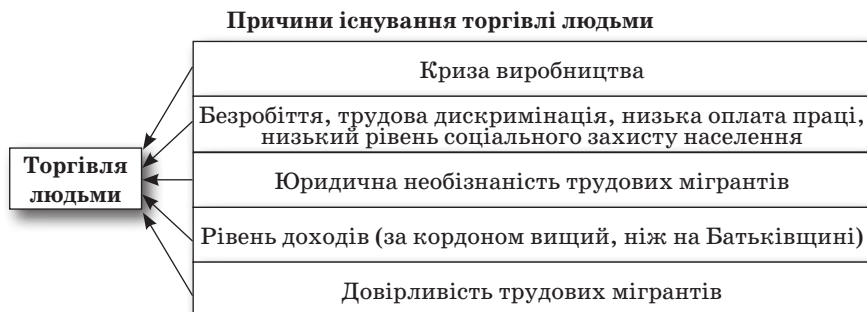
По-перше, віра у легке матеріальне збагачення. Молоді люди, які вирішили якнайшвидше піти із сім'ї та швидко розбагатіти, «купляються» на сумнівні оголошення, які можна прочитати у газетах, журналах, на вулицях, в Інтернеті. Сумнівні організації пропонують роботу танцівниць, хатніх господарок, нянь за кордоном у різноманітних країнах світу. Але здебільшого за такими пропозиціями приховується сексіндустрія. Люди, які потрапляють на таку роботу, залишаються сам на сам у чужій країні з безвихіддю, без паспортів, грошей, а найголовніше — захисту своїх прав, життя. Ця праця є нелегальною, ці люди не стоять на обліку, їх не можуть захистити навіть представники консульства.

По-друге, існує дуже багато неблагополучних сімей, де батьки вже давно не захищають і не поважають права власних дітей. Дітей використовують, як «речі», які не мають право голосу. Траплялися випадки, коли дітьми «розплачувались» за певний борг, віддаючи їх у підневільну працю — виконувати певну роботу, жебракувати, красти тощо.

По-третє, за гонитвою великих грошей, дорослі люди не зважають на дітей, які не можуть себе захистити, скоюють жажливі операції щодо трансплантації органів.

Як уникнути цієї жажливої проблеми?

- Батьки повинні повсякчас тримати контакт зі своєю дитиною, цікавитись її життям, знати, чим захоплюється дитина, чи не має вона сумнівних знайомих (навіть із близького оточення), які можуть завербувати її на таку нелегальну працю.
- Обов'язково проводьте бесіди з дитиною про торгівлю людьми, поясніть наслідки цієї проблеми.
- Учíte дитину оберігати свої права, не забувати про власну гідність.
- Якщо ви вирішили знайти роботу за кордоном, обов'язково проконсультуйтеся із фахівцями, представниками громадських організацій, які займаються боротьбою з торгівлею людьми. Це може бути Міжнародна організація з міграції (тел. 3380445685015), Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда — Україна» (тел. 380442053736) або Міжнародна організація праці (тел. 380442208094).

Проблема української трудової міграції є надзвичайно актуальною сьогодні. Найсумніше те, що масштаби цієї проблеми зростають. Сьогодні не існує статистики щодо кількості українських трудових емігрантів, та їх навіть не тисячі, їх — мільйони. Люди з болем у серці залишають домівки та їдуть за кордон, щоб мати змогу прогледувати родину, вивчити дитину чи придбати власне житло, тому що рідна держава, на превеликий жаль, нездатна забезпечити їх достатньою роботою. Сюди також належать і батьки-вахтовики, які також на певний час залишають власні оселі. Головна проблема полягає в тому, що ті, хто залишилися вдома, — це діти, які дуже часто залишаються наодинці з собою і, незважаючи на бабусь і дідусів, почувуються покинутими та самотніми. Звідси і починаються проблеми: пропуски занять без поважних причин, зниження успішності у навчальній діяльності, агресивна та неспокійна поведінка, вживання алкоголю, наркотиків, куріння, бродяжництво.

Та іноді виявляються й позитивні зміни. Діти стають самостійнішими, відповідальнішими, більше цінують і поважають батьків. Та все одно передбачити ситуацію неможливо. Чи у змозі ми вберегти сьогодні наших дітей?

Поради психолога

- Прийміть рішення про від'їзд разом із дитиною. Це допоможе їй усвідомити, що ви їдете через необхідність та заради її майбутнього.
- Підготуйте дитину психологічно до вашого від'їзду, щоб їй не здавалось, що ви її кидаєте.
- Проінформуйте заздалегідь близьких та родичів про від'їзд, щоб забезпечити належний догляд за дитиною.
- Повідомте педагогів про вашу тимчасову відсутність, а також повідомте їм свій контактний телефон.
- Переконайтеся, що під час вашої відсутності умови проживання та харчування дитини будуть задовільними.
- Регулярно підтримуйте зв'язок із дитиною. Домовтеся про дні, коли ви телефонуватимете і дотримуйтеся визначених термінів.

ПАМ'ЯТКИ БАТЬКАМ

Спілкування з дітьми, які мають емоційні труднощі

1. Емоції виникають у процесі взаємодії з навколишнім світом. Необхідно навчити дитину адекватного реагувати на певні ситуації та явища зовнішнього середовища.
2. Не існує поганих і хороших емоцій, і дорослий у взаємодії з дитиною повинен постійно звертатись до доступних їй рівнів організації емоційної сфери.
3. Почуття дитини не можна оцінювати, не слід вимагати, щоб вона не переживала те, що вона переживає. Як правило, бурхливі афективні реакції — це результат тривалого стримування емоцій.
4. Потрібно навчити дитину усвідомлювати свої почуття, емоції, виявити їх у культурних формах, спонукати до розмови про свої почуття.
5. Не слід учити дитину пригнічувати власні емоції. Завдання дорослих полягає у тому, щоб навчити правильно спрямовувати, виявляти свої почуття.
6. Не слід у процесі занять із важкими дітьми намагатися цілком ізолювати дитину від негативних переживань. Це неможливо зробити у повсякденному житті, адже штучне створення «тепліх умов» тільки тимчасово розв'язує проблему.
7. Необхідно враховувати не просто модальність емоцій (негативні чи позитивні), а й їхню інтенсивність. Надлишок одноманітних емоцій спричиняє негативні явища.
8. Для профілактики емоційного напруження слід долучати дитину до різних видів діяльності. Корисним для емоційного розслаблення є застосування гумору.
9. Із метою ліквідації негативних емоцій необхідно спрямовувати їх у творче русло: мистецтво, поезію, літературу, музику чи заняття танцями.
10. Ефективність навчання дитини володіти своїми емоційними станами значною мірою залежить від особливостей її ставлення до себе. Завищена чи занижена самооцінка суттєво погіршує самопочуття дитини, створює бар'єри для необхідних змін. У таких випадках варто розпочинати роботу з корекції ставлення до себе, учнівської самооцінки.

Несприятливі умови сімейного виховання

1. Сімейні конфлікти.
2. Роздратованість батьків.

3. Ухиляння від контакту з дитиною.
4. Намагання прискорити розвиток дитини.
5. Оберігання дитини від труднощів.
6. Пригнічення волі дитини.
7. Надмірне втручання у світ дитини.
8. Залежність дитини від матері.
9. Суворість.

Сприятливі умови сімейного виховання

1. Справжня дружба.
2. Допомога іншому.
3. Рівність.
4. Лояльність.
5. Гордість за старших.
6. Шанування традицій.
7. Спільність.
8. Здібності, компетентність.
9. Вибір особистої мети.
10. Незалежність.
11. Самодисципліна.
12. Авторитет.
13. Яскравість уражень.
14. Різноманітність.

Як відповідати на дитячі запитання

1. Ставтеся до запитань дитини з повагою, не відсторонюйтесь від них. Уважно слухайте дитяче запитання, намагайтеся зрозуміти, що зацікавило дитину в тому чи іншому предметі, явищі, про яке вона запитує.
2. Давайте стислі, доступні для дитини-дошкільника відповіді, не вживайте складних для розуміння слів, мовленнєвих зворотів.
3. Відповідь повинна не лише збагатити дитину новими знаннями, а сприяти подальшим роздумам, спостереженням.
4. Заохочуйте самостійну розумову діяльність дитини, відповідаючи на її запитання зустрічним: «А ти як вважаєш?»
5. Відповідаючи на запитання дитини, намагайтеся залучити її до спостереження за навколишньою дійсністю, читання, розгляду ілюстративного матеріалу.

6. Даючи відповідь на запитання дитини, впливайте на її почуття, виховуйте гуманізм, чутливість, тактовність до оточуючих.
7. Якщо відповідь на запитання дитини передбачає повідомлення знань, що недоступні для її розуміння, не бійтеся зауважити: «Дещо ти зараз не можеш осягнути, але коли підростеш, більше дізнаєшся і сам зможеш дати відповідь на це запитання».

Поради батькам — правила покарання

1. Покарання не має шкодити здоров'ю — ані фізичному, ані психічному. Воно має бути корисним.
2. Якщо є сумніви щодо покарання, — не карайте. Навіть якщо ви зрозуміли, що надто м'які, довірливі та нерішучі. Жодна «профілактики», жодних покарань «про всяк випадок»!
3. За один раз — одне покарання. Навіть якщо поганих вчинків скоєно декілька, покарання має бути тільки одне, за все одразу, а не по одному за кожний вчинок.
4. Краще не карати, ніж карати із запізненням.
5. Покарали — пробачили. Інцидент вичерпано. Сторінку перегорнуто. Про старі провини — ані слова. Не заважайте дитині розпочати життя спочатку.
6. Без приниження! Що б не сталося, якою б не була провина, покарання не повинно сприйматися дитиною, як ваша перемога над її слабкістю, як приниження. Якщо дитина вважає, що ви несправедливі, то покарання не подіє, а зашкодить.
7. Дитина не повинна боятися покарання, вона має боятися не вашого гніву, а вашого засмучення.

Поради батькам щодо адаптації дитини до умов ДНЗ

1. У перші дні відвідування садка не залишайте дитину одну до вечора, тривалість її перебування в новому колективі має становити 1,5–2,5 години і поступово збільшуватись. Доцільніше перші дні приводити дитину лише на прогулянку, звернути її увагу на те, як батьки приходять забирати дітей, як вони радісно зустрічаються, щоб дитина бачила тільки позитивні емоції та розуміла, що розлука з батьками тимчасова, мама або тато завжди повертаються.
2. Батьки можуть пройти у групову кімнату разом із дитиною. Підтримка, теплота, впевненість у тому, що мама (тато) поруч, допомагає освоїтися у новій обстановці, установити стосунки з вихователем, дітьми. Присутність близької людини дає дитині можливість спокійніше орієнтуватися у нових умовах.

3. Дайте дитині до дитячого садка улюблену іграшку. Завдяки цьому в дитини підтримується фон упевненості, улюблена знайома іграшка допомагає відвернути увагу від розлуки.
4. Пограйтесь удома з дитиною у «Дитячий садок», однією з іграшок нехай буде дитина. Поспостерігайте, що робить ця іграшка, допоможіть їй знайти друзів.
5. Постійно створюйте спокійний, безконфліктний клімат для дитини у сім'ї, бережіть її нервову систему, не збільшуйте, а навпаки зменшуйте навантаження на нервову систему.
6. Постійно цікавтесь життям дитини у дитячому садку. На вихідні дні обов'язково дотримуйтесь такого режиму дня, як у дитячому садочку.
7. Якомога раніше повідомте педагогів про індивідуальні особливості вашого малюка.

Як знайти гармонію дитячої душі?

Зіштовхуючись із проблемами дитини, батьки часто почуваються безпорадними. Знаючи, як варто було б учинити у тій чи іншій ситуації, вони не можуть передати малюкові свою впевненість і знання. Тим паче, що намагаючись поговорити «відверто», вони ризикують зіштовхнутися із захисною реакцією і небажанням дитини впустити їх у свій внутрішній світ.

Водночас ніхто не може допомогти малюкові так, як найближчі люди, які знають і люблять його.

Один зі способів, що полегшує контакт із дитиною, — казка, в якій герой відчуває ті самі труднощі, що й ваш малюк. Вигадати таку розповідь дуже просто. Основне — гарний кінець.

Для малюка ця розповідь буде двозначною: по-перше, він побажить, що його проблема зовсім не виняткова, вона часто виникає і у решти дітей, і вони з нею чудово можуть упоратися. По-друге, ви у ненав'язливій формі пропонуєте дитині вдалих спосіб розв'язання ситуації. Крім того, розповідь про будь-кого, схожого на вашого малюка, допоможе вам більше довідатися про його переживання.

Реальний спосіб допомогти — гра. Наприклад, ваше чадо абсолютно не вміє поводитися в гостях, а від постійної моралі — жодного результату. Тоді вам слід розіграти з ним дві ситуації. Перша ситуація: «неслухняна дитина завітала у гості»: малюк має зобразити вкрай неслухняну дитину, яка всім заважає, все бере без дозволу, вередує за столом. Діти, як правило, грають у таку гру із захоплен-

ням. Друга ситуація: «слухняна дитина», у ній малюк зображує на рідкість виховану істоту. Важливо, щоб дитина відчула різницю між «правильною» і «неправильною» поведінкою.

Чудовий метод контакту — малюнок. Папір, олівці та фарби допомагають зобразити ретельно приховувані почуття: страх, злість, образу. Якщо малюкові просто сумно й самотньо, сядьте поруч і намалюйте разом із ним улюблену іграшку або щось інше. Фантазуйте разом із вашою дитиною.

Для будь-якого тата важливо...

1. Хоч інколи читати літературу про виховання дітлахів. Не вимагати неможливого, не прагнути недосяжного. Усьому свій час!
2. Любити та поважати малюка. Але при цьому бути вимогливим (і до себе також). Пестити і деякі речі не помічати — привілей матусі. Татам варто виявляти суворість. Проте лише тоді, коли це вкрай необхідно. У решті випадків — любов та ніжність.
3. Мати своє «особливе» або будь-яке заняття з малюком, в якому не бере участі мама.
4. Завжди знаходити час для своїх дітей. Навіть тоді, коли ви дуже зайняті. Телефонуйте їм із роботи, надсилайте СМС-ки, факси — діти повинні знати, що вони дуже важливі для свого тата.
5. Мама любить за те, що дитина є. Тато — за те, якою вона є. Це основна відмінність між батьками. Тому тато — важливий стимул для розвитку малюка. Адже він повинен докласти всіх зусиль, щоб заслужити його повагу і любов. Оцінка тата інколи важливіша за мамину. Татам слід навчитися користуватися цим інструментом. Краще ставити посильні завдання, підтримувати та спрямовувати, вчитися розуміти потреби дитини. Не примушувати робити те, чого вона категорично не хоче.
6. Бути щирим та послідовним. Якщо щось не вийшло, зірвалися ваші плани, необхідно це пояснити дітям, навіть найменшим. Вони здатні зрозуміти набагато більше, ніж ви вважаєте і зможуть здивувати вас своїм розумінням та несподіваною підтримкою.
7. Завжди або майже завжди залишайтеся спокійною, розважливою, авторитетною людиною. Просто вимагати поваги та прихильності — справа невдячна. Дуже важливо працювати над собою, самовдосконалюватися та досягати нових вершин.
8. І найголовніше — любити та поважати маму, бути коханим та щасливим.

П'ять шляхів до серця дитини

Кожна дитина потребує батьківської любові. І батьки повинні навчатися виявляти свою любов до неї, спілкуючись.

Частіше нагадуйте собі таке:

- перед вами — діти;
- вони поводяться, як діти;
- трапляється, що їх поведінка нервує батьків;
- якщо я виконуватиму свої батьківські обов'язки, любитиму дітей, незважаючи на їхні провини, вони виправляться, коли подорослішають.

Дитячі заповіді для мам, тат, бабусь та дідусів

1. Шановні батьки! Пам'ятайте, що ви самі запросили мене у свою родину. Колись я залишу батьківську оселю, але до того часу навчіть мене, будь ласка, стати людиною.
2. У моїх очах світ має інший вигляд, ніж у ваших. Прошу вас, поясніть мені, що, коли, чому, кожен із нас у ньому має робити.
3. Мої ручки ще маленькі — не очікуйте від мене досконалості, коли я застеляю ліжко, малюю, пишу або кидаю м'яча.
4. Мої почуття ще незрілі — прошу будьте чутливими до моїх потреб.
5. Щоб розвиватись, мені потрібне ваше заохочення, не тиск. Лягідно критикуйте і оцінюйте, але не мене, а лише мої вчинки.
6. Давайте мені трохи самостійності, дозвольте припускатися помилок, щоб я на помилках вчився. Тоді я зможу самостійно приймати рішення у дорослому житті.
7. Прошу, не робіть усього за мене, адже я виросту переконаним у своїй спроможності виконувати завдання згідно з вашим очікуванням.
8. Я вчуся у вас усього: слів, інтонацій, голосу, манери рухатись. Ваші слова, почуття і вчинки повертатимуться до вас через мене. Тому навчіть мене бути кращою.
9. Я хочу відчувати вашу любов, хочу щоб ви частіше брали мене на руки, пестили, цілували. Але будьте уважними, щоб ваша любов не перетворилася на милиці, що заважають мені робити самостійно кроки.
10. Любі мої, я вас дуже люблю! Доведіть мені, що ви любите мене також.

Розділ VI

ХУДОЖНЄ СЛОВО

РОДИНА, РІДНИЙ ДІМ

ГАРНА ТИ, МАТУСЮ...

Гарна ти, матусю,
Люба дуже, мила!
Ти мене ще змалку
Звичаю навчила.

І щодня навчаш,
Як любить родину,
Мову нашу гарну,
Рідну Україну.

Буду українка,
Як і ти, матусю,
І за ту науку
Я тобі вклонюся!

(К. Перелісна)

Я МАТУСЮ ДОЖИДАЮ

Поглядаю, поглядаю
У вікно частенько,
Дожидаю, дожидаю
Із роботи неньку.

І на кухні, і в світлиці
Підмела, прибрала
І водиці у криниці
Два відра набрала.

І посуду перемила —
Буде рада ненька.
Прийде — скаже:
— Ти втомилась,
Відпочинь, рідненька!

(О. Пархоменко)

ЖУРАВЛИКИ

Це хто курличе уночі
І на самім світанку?
Летять журавликів ключі,
Виспівують веснянку.

— Курли-курли, курли-курли!
Щасливі та веселі
Ми знову в край наш прибули,
До рідної оселі!
— Скажіть, журавлики, скажіть —
Так важко вам летіти!
Чому б у вирії не жить
І весноньку, і літо?
— Курли-курли, курли-курли!
Забудемо про втому.
Та ми б і жити не змогли,
Щоб не летіть додому.
(М. Познанська)

Мамо, тато, дід, бабуса —
Всіх назву, не помилюся.
Старший братик і сестричка —
В нас сімейка невеличка.
Не спиняйте, бо зіб'юся:
Мамо, тато, дід, бабуса...
Старший брат, сестра і я —
Отака у нас сім'я.
(В. Гринько)

Сім'я вечеряє в саду...
Я так люблю це уявляти,
Як в тихім смерку біля хати
Сім'я вечеряє в саду.
Весела мати, дітлашня,
Смаглявий батько — щойно з поля.
І замовкає гамір дня,
Й парує в місці бараболя.
(Г. Світлична)

АПЕЛЬСИН

Батько донечці і сину
Дав чотири апельсини
І порадив: «Не сваріться,
Ними чесно поділіться».
То ж по скільки
Доньці й сину
Перепало апельсинів?
(Є. Григор'єв)
Як мені вас не любити,
Рідний батьку, нене;
Та ж ви мене згодували
І дбали про мене.

Батько розуму навчає,
Мати приголубить,
Ніхто мене так на світі,
Як вони, не любить...
(Б. Лепкий)

ГАЛЮСЯ

У Галюсі є мамуся,
У мамусі є матуся,
А матусина матуся —
То Галюсіна бабуся.
А у тата є татусь,
Для Галюсі він — дідусь!
І ще знайте, що Галюся —
Внучка діда і бабусі!
(К. Перелісна)

МАЛИЙ ПОМІЧНИК

Я вже зовсім немаленький,
Гарний помічник росту.
Я це гарно розумію,
Всім завжди допоможу.
З татом речі ремонтую,
Мию посуд з мамою,
Навіть їсти я готую
З бабусяю Оксаною.
А ще з братиком пограюсь,
З дідусем поговорю.
Всім я йду на допомогу,
Бо всіх дуже я люблю!
(Т. Прищепя)

Працьовита в нас сім'я.
...Сів мій тато до стола,
Я вечерю подала,
Засміявсь татусь до мене:
«Ах, хазяечка мала!»
Працьовита в нас сім'я,
Отака росту і я.
Недаремно каже мама:
«Помічниця ж ти моя!»
(Л. Компанієць)

ПРО ДРУЖБУ

Мир миром,
Пироги з сиром,
Вареники в маслі,
Ми дружечки красні.

Через тин вишня похилилася,
А дружка з дружкою посварилися:
«Тобі яблучко, мені грушечка,
Не сварімося, помирімося, дружечко!»
Будь великий, як верба,
А здоровий, як вода!
Будь здорова, як вода,
А щаслива, як зоря!

ЛІЧИЛОЧКА

Котилася горба
З великого горба,
А в тій торбі
Хліб-паляниця,
З ким хочеш,
З тим поділися.

ДРУЗЯКИ

Кіт з Рябком були друзяки.
Котик нишком у собаки
Брав щоразу м'ясо, сало,
Бо котові завжди мало.
А Рябко зітхав у тузі:
«Хай бере, на те ми друзі».
Діти, ви скажіть мені:
«Кіт був друг Рябкові?..» Ні!
(П. Воронько)

ПРО ДРУЗІВ

Навчали нас матусі,
Як в радості рости.
За все миліші друзі —
Їх треба берегти.
Як вишеньки у цвіті,
Щасливі ми в гурті.
Ми добрі й працьовиті,
Мов бджілки золоті.
І з дому вирушаєм —
Нам сонечко сія.
До друзів поспішаєм
І ми, і ти, і я!
А без друзів жодна справа
Не цікава, не цікава,
І цукерка не смачна,
Навіть пісенька сумна.
(Н. Кир'ян)

Я — ТВІЙ ДРУГ

(вірш з рухами)

Я — твій друг! (Показують на себе.)
 Ти — мій друг! (Показують на друга.)
 І навколо — друзі! (Розводять руки.)
 В мене ніс, (торкаються до своїх носиків)
 І в тебе ніс,
 (легенько торкаються до носика товариша)
 Плеснемо в долоні. (Плескають у долоньки.)
 В мене щічки, (погладжують свої щічки)
 В тебе щічки, (легенько гладять щічки товариша)
 Гарні та гладенькі!
 Я — твій друг! (Показують на себе.)
 Ти — мій друг! (Показують на товариша.)
 Друзі веселенькі!
 (Беруться за руки, повільно кружляють.)

(Т. Прищепя)

ПРО ДРУГА

Твій друг тобі віддасть усе:
 І свій квиток на карусель,
 І цвях, і ґудзик, і літак,
 Та не за щось, а просто так...
 І ти нічого не жалій —
 Ніколи і нітрохи!
 І навіть м'яч футбольний свій
 Віддай, як друг попросить.
 І посміхнеться друг тобі —
 Аж схочеться співати.
 І ти подумаєш тоді:
 «Як гарно — дарувати!..»
 (А. Костецький)

УХ І ОХ

Ми на груші:
 Ух!
 Раптом чуєм:
 Гух!
 Потім тільки
 Гець!
 Що воно за
 Грець!
 Подивились:
 Ох!
 То ми долі
 Вдвох!

(Г. Бойко)

Я І ВСІ, ВСІ, ВСІ...

Хвалилася дівчина:
«В мене коса до пояса,
В мене личко, як яблучко,
В мене очки, як терночок,
В мене брівки, як шнурочок».
У нашого хлоп'ятонька
Блакитні оченятонька,
Волоссячко м'якесеньке,
А личенько білесеньке.
(О. Олесь)

ЗНАЙОМСТВО

В садочку біля лавки
Копасться хлопча,
А дівчинка-малявочка
Ганяє обруча.
Побачив хлопчик дівчинку,
Сорочку обтрусив
І дівчинку-малявочку сідати запросив.
«Сідайте, — каже, — дівчинко,
Не бігайте весь час.
Я теж отут скраєчку
Посиджу біля вас».
(Л. Первомайський)

ГОРИДУБ

У дубочка — зелен зуб.
Виросте з дубочка дуб.
Стану я, Дмитрусь, —
Дмитром.
Станеш ти, Петрусь, —
Петром.
(В. Лучук)

Здрастуй хлопчику маленький!
Йди в кімнату, ручку дай.
Хоч у нас ти і новенький —
Не соромсь, за стіл сідай...
В нас ведмедик є і м'ячик.
Коник он стоїть в кутку...
Подивись, ніхто не плаче
У дитячому садку.
(М. Познанська)

У ДИТЯЧОМУ САДКУ

Наш Іванко в дитсадку
Як барвінок у вінку,

А навколо нього друзі,
Як весною квіти в лузі.
Завели швидкий танок,
Звеселили дитсадок.

(І. Блажкевич)

ЗДОРОВИМ БУДЬ

(Уривок)

Я знайомих як зустріну, —
Привітаюсь неодмінно!
«Добрий ранок, добрий день!»
А прийду в дитячий сад —
Привітаюсь до малят.

(Г. Бойко)

До всіх сердець, як до дверей,
Є ключики малі.
Їх кожен легко підбере,
Якщо йому не лїнь.
Ти, друже, мушиш знати їх,
Запам'ятать не важко:
Маленькі ключики твої —
«Спасибі» і «Будь ласка».

(К. Перелїсна)

ЧАРІВНІ СЛОВА

— Будь ласка, сестричко,
Подай рукавички!
Дїстала з полицки
Сестра рукавички.
Знайшла і калоші,
Бо в брата Тимоші
Хороше словечко
Лежить недалечко.

(К. Перелїсна)

ПАДИШАХ У ТРАМВАЇ

Пасажирка у трамваї
Бучу піднімає.
Розкричалась: — Ах!
Неподобство, жах —
Дід сидить, а мій,
Мій синок — пестїй,
Змушений стояти,
Ноги утомляти.
І синок бурмоче,
Що сидїти хоче,
А стояти — ні.
— Не шумїть! — сказав
Дід на те і встав.

А синок вмовстився
На сидінні: — Ах! —
І на всіх дивився,
Наче падишах.

(Д. Лукич)

ДВА БРАТИКА

— Не сваріться, —
Каже мама, —
Тихо сядьте і сидіть.
— Не сваріться,
Не сваріться —
Зупиняють тато й дід.
Ну, а братики не можуть
Помиритися ніяк.
І тоді промовив тато,
Підморгнувши, тихо так:
«Посваріться! Не баріться!
Посваріться, орли...»
Стихли братики. І дивно:
Посваритись не змогли.

(Д. Лукич, переклад О. Сенатович)

КІШКА Й МИШКА

Ната мишку малювала,
Поруч кішечка дримала.
— Вийшов гарний мій малюнок,
Буде мамі подарунок.
Як зайшло веселе сонце,
Вечір глянув у віконце,
Відчинила мама двері.
В Нати — дірка на папері:
Так старанно малювала,
Що олівчиком прорвала.
Витирає слізки Ната:
— Мамо, я не винувата.
Біля мене кицька сіла,
Узяла та мишку й з'їла...

(В. Кокіна)

ПРОВАЛИВСЯ ПО КОЛІНА

— От на лижах я спустився!
Мчав, як тільки міг!
Та упав і провалився
По коліна в сніг...
— А чого ж в снігу шапчина
Й очі повні сліз?
— Провалився я по коліна...
Головою вниз!

(Г. Бойко)

Розділ VII

СЛОВНИЧОК ПСИХОЛОГА

Автоматизм — це дія, що відбувається безсвідомо, самовільно.

Авторитарний — владний, заснований на беззаперечному підкоренні владі. Авторитарність пов'язана з деспотичною владою однієї людини.

Авторитет — суспільне визнання особистості, оцінювання колективом співвідношення суб'єктивних якостей людини до об'єктивних вимог діяльності.

Агресивність — здатність завдати іншим моральну чи фізичну образу, ворожість до довкілля.

Адаптація — звикання до навколишніх умов, подразників.

Адекватний — тотожний, цілком збіжний, рівнозначний.

Активний — діючий, енергійний, ініціативний.

Актуальний — нагальний, важливий для теперішнього часу, відповідний до вимог сучасності.

Альтруїзм — безкорислива турбота про благо людей, готовність пожертвувати своїми особистими інтересами на користь і щастя іншої людини.

Аморальний — суперечний моралі людяності.

Аналіз — 1) метод наукового дослідження шляхом відокремлення, розчленування, розклад цілого на частини; 2) детальний розбір, розгляд, вивчення чого-небудь.

Анкета — лист із запитаннями для отримання відповідей на раніше зіставлену систему запитань.

Аномалія — відхилення від норми, від загальної закономірності; неправильність.

Апатія — психічний стан, який відображається у втраті інтересу і байдужості до навколишнього.

Астенічні почуття — почуття, що знижують активність особистості.

Аутогенне тренування — психотерапевтичний метод, що базується на самонавіюванні та саморегуляції.

Афект — психічний стан, в якому проявляється сильне бурхливе і відносно короткотривале емоційне переживання.

Бесіда — метод у психології, що базується на спілкуванні за спеціально зіставленою програмою.

Вербальна комунікація — мовленнєва взаємодія.

Відчуття — відображення відповідних властивостей предметів об'єктивного світу під час безпосереднього їх впливу на органи почуттів.

Вікові кризи — умовне позначення більш-менш виражених станів конфліктності, що виникають у період переходу від одного вікового періоду до іншого.

Воля — це свідоме регулювання людиною своїх дій і вчинків, що потребують подолання внутрішніх і зовнішніх труднощів.

Впевненість — глибока віра людини у принципи та ідеали, яких вона дотримується у житті.

Гностичні емоції — емоції, що виникають на основі потреби в пізнанні; прагнення щось зрозуміти, усвідомити сутність явища.

Гра — форма діяльності в умовних ситуаціях, яка спрямована на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, який фіксується в суспільно-закріплених засобах здійснення предметних дій.

Група — сукупність людей, яка існує в загальному просторі та часі, яка об'єднана реальними стосунками.

Гуманізм — світогляд, у центрі якого перебуває людина, як найвища цінність і мірило всього.

Гуманність — людяність.

Депресія — настрій, з яким пов'язана пригніченість, зниження збуджень, гальмування рухів.

Депривація — недостатнє задоволення потреб.

Дискомфорт — порушення необхідних умов для життєдіяльності людини, незручність.

Дискусія — колективне обговорення якого-небудь питання.

Діагностика — вивчення людини з метою встановлення рівня психічного розвитку.

Доброзичливість — позитивне, емоційне ставлення людини до інших людей, груп або соціальних явищ, що виявляється у внутрішній прихильності; надання допомоги.

Доброта — чуйне, дружнє ставлення до іншої людини.

Егоїзм — себелюбство, надавання переваги своїм особистим інтересам, ніж суспільним та інтересам інших людей.

Егоцентризм — кінцева форма егоїзму та індивідуалізму, коли людина вважає себе, свої інтереси центром усього.

Емоції — реакції людини на збудження зовнішніх та внутрішніх збудників; своєрідні прояви особистісного ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей і до самого себе.

Емоційно-моральна готовність — здатність, уміння спілкуватися з дорослими і однолітками.

Емпатія — процес співпереживання, здатність зрозуміти переживання та емоційний стан іншої людини.

Інертність — бездіяльність, пасивність.

Інтроверт — розсудлива, скромна, усамітнена людина.

Інтроспекція — самоспостереження.

Клімат соціально-психологічний — настроїв у групі людей чи колективі.

Когнітивність — здатність пізнавати людей, їх поведінку, взаємини, почуття.

Колектив — це група людей, яких об'єднує однакова мета.

Компетентний — який володіє знаннями, має досвід у певній галузі.

Комунікація — передача знань, почуттів, інформації.

Конфлікт — це суперечка, яка виникає між людьми через розв'язання тих або інших питань соціального й особистого життя.

Конформізм — підлеглість думки особистості думці колективу, щоб уникнути конфлікту.

Мораль — одна з форм суспільної свідомості, сукупність принципів і норм поведінки в суспільстві.

Моральна норма — це заданий суспільством обов'язковий порядок, сукупність правил співіснування особистості та групи людей.

Настрій — тривале переживання яких-небудь емоцій.

Новоутворення — якісно новий тип побудови свідомості.

Оптимізм — життєрадісний погляд на життя.

Особистість — свідомий індивід, діяч суспільного розвитку, який займає відповідне положення в суспільстві, виконує відповідну роль у суспільстві.

Пасивний — бездіяльний, байдужий.

Песимізм — безрадісний погляд на життя (безнадія, втрата віри в майбутнє).

Почуття — відображення у свідомості людини її ставлення до дійсності, що виникають під час задоволення чи незадоволення вищих потреб.

Психогімнастика — курс спеціальних занять (етюдів, вправ, ігор), що спрямовані на розвиток та корекцію різноманітних сторін психіки дитини.

Психодіагностика — галузь психології, що спрямована на всебічний аналіз особистості з метою розв'язання і подолання недоліків у її розвитку.

Психомоторика — психічна регуляція живих рухів, дій.

Рефлексія — погляд на себе зі сторони, аналіз особистого психічного стану.

Совість — це емоційна самооцінка вчинків, своєрідна функція моральної сфери особистості.

Соціалізація — процес і результат засвоєння та активного відтворення індивідом соціального досвіду, що здійснюються у спілкуванні й діяльності.

Спілкування — багатоплановий процес розвитку контактів між людьми, що виникає через потреби спільної діяльності.

Страх — стан сильної тривоги, неспокою, душевного хвилювання.

Тест — це стандартизоване психологічне дослідження, в результаті якого з'являється спроба оцінити той чи інший психічний процес або особистість в цілому.

Фрустрація — своєрідний емоційний стан пригніченості, дезорганізація діяльності, безнадійність, утрата перспективи.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Абдулова Г. П.* Моральна норма: психологічний аспект // Психолог в детском саду.— М.— 2005.— № 4 — С. 3–5.
2. *Бегеза Л.* Розвиток комунікативних умінь і навичок педагогів // Психолог. Бібліотека.— К.: Шкільний світ, 2005.— С. 52–53.
3. *Бондаровська В.* Види домашнього насильства та їх класифікація. Жорстоке поводження з дітьми // Психолог. Бібліотека.— 2005.— № 1.
4. *Бондаровська В.* Психологічні аспекти використання комп'ютера // Психолог.— 2007.— № 25.— 62 с.
5. *Борисова Л. М.* Як краще пізнати світ дитини // Психологічна газета.— 2005.— № 20.— С. 31–32.
6. *Брандес В., Вознюк О.* Підготовка вчителя до діяльності в особистісно-орієнтованій парадигмі освіти // Психолог. Бібліотека.— 2005.— С. 52–53.
7. *Вересень В.* Як не потрапити на гачок работорговців? // Товариш.— 2007.— № 115.
8. *Войтенко Н.* Афоризмотерапія у психологічному консультуванні // Психолог.— 2007.— № 33.— С. 23–32.
9. *Волкова М. А.* Взаємозв'язок типу цінностей батьків та їх уявлень про виховання дітей // Психолог в детском саду.— 2005.— № 4.— С. 67–82.
10. *Ганошенко Н. І.* Дослідження особливостей емоційного ставлення дитини до себе і до навколишніх людей // Психолог в детском саду.— 2005.— № 4.— С. 36–42.
11. *Главник О.* Виховуємо дитину разом // Психологічна газета.— 2005.— № 23.
12. *Декларація прав дитини.*
13. *Дубасова Т.* Комунікативні ігри. Школа спілкування // Психолог.— 2005.— № 9.— С. 9–16.
14. *Євтушенко О.* Українські мігранти ризикують майбутнім // Товариш.— 2007.— № 117.
15. *Закон України про дошкільну освіту.*
16. *Клепцова К.* Де починається «дідівщина»? // Дошкольное воспитание.— 2007.— № 10.— С. 22–25.
17. *Комісарова С. М.* Комунікативна компетентність вчителя // Психологічна газета.— 2006.— № 22.— С. 8–12.
18. *Корнєєва Т.* Психічне здоров'я дошкільника і телебачення // Ребенок в детском саду.— 2006.— № 3.— С. 84–87.

19. *Косарева О.* Партнерська взаємодія з дитиною // Палітра педагога.— 2005.— № 4.— С. 8–9.
20. *Курченко Є.* Соціометричний метод в шкільній практиці // Психологічна газета.— 2005.— № 18 — С. 15–16.
21. *Леценко Л.* Комп'ютерна залежність у дітей: виникнення і запобігання // Психолог.— 2007.— № 18–19.— С. 45–51.
22. *Ляльчук Г.* Я серед інших // Психологічна газета.— 2005.— № 17.— С. 13–19.
23. *Маргулян І.* Татове виховання // Психолог.— 2008.— № 5.— С. 30–31.
24. *Маяковська О., Пінковська Т.* Практичні навички спілкування дорослих для збереження гідності дитини // Психолог.— 2007.— № 2.— С. 9.
25. *Мельник Ю., Ветрова Ю.* Робота психолога з педагогічним колективом // Психологічна газета.— 2007.— № 12.— С. 26.
26. *Мельник Ю., Шаргородська С.* Надання допомоги дітям-жертвам насильства // Психологічна газета.— 2007.— № 8.— С. 13–15.
27. *Метелиця О.* Етикет вчителя як важливий фактор успішної діяльності // Психолог.— 2008.— № 1.— С. 13–14.
28. *Михайленко М.* Пограємо в школу // Психолог.— 2004.— № 44.
29. *Михайленко М.* У згоді зі світом і з собою // Психолог. Вкладка.— 2006.— 18 с.
30. *Мощенко Ж. М.* Психологічні характеристики дошкільників // Психолог.— 2003.— № 9.— С. 5–10.
31. *Осадько О., Смольнікова С.* Пам'ятки щодо подолання дитячих проблем // Психолог.— 2004.— № 35.
32. *Полякова Г.* Гімн нашому здоров'ю // Психолог.— 2005.— № 42.
33. *Поніманська Т.* Сучасні підходи до гуманістичного виховання // Дошкільне виховання.— 2002.— № 4.— С. 3–5.
34. *Прищепя Т. І.* Психологічна освіта педпрацівників в ДНЗ // Психолог.— 2004.— № 41.— С. 6–16.
35. *Прищепя Т. І.* Соціалізація дошкільників // Психолог.— 2007.— № 31–32.— С. 31–46.
36. *Психологічне забезпечення процесу адаптації дитини до дошкільного закладу / Під ред. Л. Д. Покроєвої // Дитячий садок.— 2005.— № 4.— С. 4–5.*
37. *Романенко Т.* Психолого-педагогічний практикум з вихователями ДНЗ // Дитячий садок.— 2003.— Березень.— С. 11–12.
38. *Романовська Д. Д., Собкова С. І.* Психологічний супровід організації роботи з батьками в освітніх навчальних закладах: Методичний посібник.— Чернівці, 2003.
39. *Скиба Л. В.* Розвиток емоційного світу дитини // Розкажіть онуку.— 2003.
40. *Стреж Л.* Адаптація дітей раннього віку до умов ДНЗ // Психолог.— 2007.— № 43.— С. 10–11.
41. *Титаренко Т.* Уроки людяності // Психолог.— 2003.

42. Федорчук В. Комунікативна компетентність педагога // Психолог. Бібліотека. — 2007. — С. 23–24.
43. Хухлаєва О., Хухлаєв О., Перву І. Маленькі ігри у велике щастя // Дитячий садок. — 2003. — Вересень.
44. Щербаківа Т. Зняття тривожності і страхів у дошкільників // Психолог. — 2005. — № 16. — С. 21–23.
45. Яковлева Н. Цікава психологія // Психолог. — 2002. — № 9.

Навчальне видання

Серія «Психологія виховання»

Соціалізація дошкільників в умовах ДНЗ

Укладач ПРИЩЕПА Тетяна Іванівна

Головний редактор *Н. Ф. Юрченко*
Технічний редактор *О. В. Лебедєва*
Коректор *О. М. Журенко*

Підписано до друку 20.06.2009. Формат 60×90/16. Папір газетний.
Друк офсет. Гарнітура Ньютон. Ум. друк. арк. 11,0.
Замовлення № 9–07/03–05.

ТОВ «Видавнича група “Основа”»
61001 м. Харків, вул. Плеханівська, 66
тел. (057) 731–96–33

e-mail: office@osnova.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

Видавнича група «Основа» рекомендує

Серія: ДНЗ. Керівнику

- Усі аспекти діяльності керівника ДНЗ
- Докладно, з рекомендаціями, зразками документів, пам'ятками, алгоритмами, практичними розробками
- Зручно структурована подача інформації: схеми, таблиці, покажчики
- Сучасно – у посібниках представлена робота менеджера освіти сучасного закладу, в умовах швидкоплинних змін, величезного документообігу, появи інноваційних технологій управління, нових вимог до керівника-менеджера, нових стандартів моніторингу й оцінки діяльності навчального закладу
- Практично – ніякої зайвої теоретизації, тільки те, що допоможе в роботі, що може бути використано вже сьогодні на педраді або під час атестації, складанні планів тощо.

Адміністративно-господарська діяльність у ДНЗ. 320 с.

Посібник містить усі необхідні матеріали щодо планування та організації адміністративно-господарської діяльності дошкільного навчального закладу (робота з кадрами, дотримання фінансової бюджетної дисципліни, харчування дітей, виконання санітарно-гігієнічних вимог, робота з батьками, охорона праці та попередження травматизму тощо).

Для керівників дошкільних навчальних закладів.

Атестація дошкільного навчального закладу: досвід роботи. 192 с.

Посібник містить докладний опис досвіду проходження державної атестації ДНЗ № 395 — ЦРД «Росток». Увазі читача пропонується варіант складання самоаналізу організації функціонування дошкільного навчального закладу відповідно до умов атестації. В додатках відповідно до блоків самоаналізу висвітлюються деякі аспекти роботи ДНЗ. Матеріали посібника можуть використовуватися як під час проходження атестації, так і в повсякденному житті дошкільного закладу.

Для керівників, методистів ДНЗ, спеціалістів відділів освіти з дошкільного виховання.

Експериментальна робота в ДНЗ. 208 с.

Посібник допоможе організувати експериментально-дослідну роботу в умовах ДНЗ. До уваги практиків представлені теоретичні основи експерименту, вимоги і нормативна база щодо його проведення, аспекти психолого-педагогічного супроводу інноваційним процесом. У посібнику представлені рекомендації щодо організації пошуково-дослідної роботи з дітьми в умовах ДНЗ.

Посібник рекомендовано керівникам, методистам, вихователям, психологам ДНЗ.

Методична робота в ДНЗ. 288 с.

Посібник містить весь необхідний матеріал на допомогу методисту дошкільного навчального закладу щодо організації навчально-виховного процесу, методичної роботи з педагогами, контрольної-аналітичної діяльності, впровадження інноваційних технологій, зразки оформлення документації тощо.

Для методистів дошкільних навчальних закладів.

Нормативні документи для завідуючих ДНЗ. 528 с.

Посібник містить основні нормативно-правові акти, необхідні для організації всіх напрямків роботи ДНЗ, серед яких законодавчі та інструктивно-методичні документи, що регламентують діяльність закладу незалежно від його підпорядкування і форми власності, а також необхідний нормативний супровід навчально-виховного процесу, роботи психологічної і методичної служби закладу, організації харчування тощо.

Педагогічні ради в ДНЗ. 208 с.

Посібник містить увесь необхідний матеріал для організації та проведення педагогічних рад у дошкільному навчальному закладі (сучасні методи роботи з педагогічними кадрами, вимоги до оформлення матеріалів педагогічних рад, цікаві розробки ділових ігор, зразки тестів, анкет тощо).

Планування роботи в ДНЗ. 256 с.

Посібник допоможе адміністрації дошкільного навчального закладу в складанні річного планування, організації керівництва навчально-виховною та адміністративно-господарською роботою.

Посадові інструкції працівників ДНЗ. 144 с.

У посібнику представлені орієнтовні посадові інструкції для всіх категорій працівників дошкільного навчального закладу відповідно до діючого штатного розпису.

Для керівників, діловодів ДНЗ.

Система контролю та методична робота в ДНЗ. 160 с.

У посібнику наведена система контролю в дошкільному закладі щодо всіх напрямків роботи ДНЗ.

Ця система є простою та зручною для того, хто контролює; містить питання контролю та картки контролю, куди фіксуються результати перевірок. У пакеті документів щодо контролю пропонуються різні варіанти контролю одного і того ж питання.

Створення безпечних умов функціонування ДНЗ. 288 с.

Матеріали посібника допоможуть організувати роботу з питань охорони праці, протипожежної безпеки в сучасному дошкільному навчальному закладі. У ньому зібрані нормативні документи, інструкції, розробки заходів із персоналом ДНЗ, а також рекомендації щодо проведення роботи з попередження дитячого травматизму. Посібник розрахований на керівників, педагогів ДНЗ. Корисні поради в ньому знайдуть і батьки дошкільників.

Тести для оцінювання професійної підготовки педагогів ДНЗ. 224 с.

Посібник містить тестові завдання щодо оцінювання професійної підготовки педагогів ДНЗ. Оцінювання результатів тестування дозволить скласти картину не тільки про рівень підготовки до роботи в ДНЗ молодих спеціалістів, а й про особливості професійної діяльності й самоосвіти всіх педагогів ДНЗ. Таким чином, з'являється можливість об'єктивно підходити до оцінки професійних знань та вмій на етапі атестації кожного спеціаліста.

Формування колективу в ДНЗ. 144 с.

Посібник містить методичні рекомендації щодо добирання кадрів у дошкільному навчальному закладі, психолого–педагогічні аспекти управлінської діяльності щодо створення творчого колективу тощо. Ці матеріали можуть стати своєрідною пам'яткою для керівників дошкільних навчальних закладів.

У додатках наводяться діагностичні методики для оцінювання ефективності управлінської діяльності, психологічного клімату колективу.

150 **відповідей на запитання керівника ДНЗ.** 416с.

Ця книга стане в нагоді тим, хто бажає опанувати сучасні методи управління педагогічним колективом. У ній систематизовано практичний матеріал щодо проблем організації дошкільного виховання. Якими є функції управління? Яким вимогам відповідає лідер сучасного колективу? Що таке інновація? Які існують типи технологій? На ці та інші запитання ви знайдете детальні відповіді у цьому посібнику.

Серія: Робочий зошит

Робочі зошити містять увесь необхідний матеріал щодо планування та організації роботи з дітьми дошкільного віку. Вони допоможуть систематизувати необхідну інформацію, об'єктивно проаналізувати її, розумно розподілити час протягом дня, тижня, місяця.

Робочий зошит медичної сестри ДНЗ. 368 с.

Робочий зошит вихователя ДНЗ. 312 с.

Робочий зошит керівника ДНЗ. 296 с.

Робочий зошит інструктора з фізичної культури ДНЗ. 372 с.

Робочий зошит логопеда ДНЗ. 320 с.

Робочий зошит музичного керівника ДНЗ. 408 с.

Робочий зошит психолога ДНЗ. 416 с.

Робочий зошит вихователя-методиста ДНЗ. 440 с.

Серія: Робоча документація

Журнал адміністративно-господарчого контролю ДНЗ. 128 с.

Журнал медико-педагогічного контролю ДНЗ. 128 с.

Журнал обліку проведення консультацій. 128 с.

Журнал обліку щоденного відвідування. 128 с.

Журнал тематичного контролю ДНЗ. 128 с.

Журнал обліку господарчого майна і матеріалів. 128 с.

Журнал обліку робочого часу працівників. 128 с.

Журнал обліку продуктів харчування. 128 с.

Журнал обліку роботи профспілкової організації. 128 с.

Журнал обліку особистого прийому громадян. 128 с.

Серія: ДНЗ. Вихователю

- Розробки занять з усіх предметів
- Розробки окремих тематичних блоків
- Кожен посібник містить планування, конспекти занять, дидактичні матеріали, вправи, ігри, завдання, методичні рекомендації
- Практичний зміст, наявність сучасних підходів, інноваційних і нестандартних форм роботи відрізняють цю серію від звичайних аналогів і здобули їй визнання серед педагогів-дошкільників всієї України

Дитина і навколишній світ. Розробки занять для дітей 4–6 років. 208 с.

Зображувальна діяльність у дошкільному навчальному закладі.

Комплексні заняття в ДНЗ. 4–6 роки життя. 336 с.

Організація пізнавальної діяльності в ДНЗ. 304 с.

Організація роботи з дітьми раннього віку. 224 с.

Організація спостережень у дитячому садку. 144 с.

Організація трудової діяльності в дитячому садку. 192 с.

Піклуємось разом. Робота з батьками дошкільників. 128 с.

Рідна природа. Матеріали до занять. 224 с.

Різновікові групи: планування роботи, розробки занять, дидактичний матеріал. 160 с.

Розвиток мовлення. Розробки занять для дітей 3–6 років. 224 с.

Тематичні тижні в дитячому садку. 192 с.

У світі музики. Розробки занять для дітей 4–6 років. 336 с.

Усі заняття в дитячому навчальному закладі. 512 с.

Цікава математика. Розробки занять для дітей 4–6 років. 144 с.

Цікава граматики. Розробки занять для дітей старшого дошкільного віку. 176 с.

Серія: ДНЗ. Зошити

- Тести для дошкільників – незамінний посібник вихователя діагностуванні навчальних умінь та навичок дошкільника-випускника, а також у підготовці його до вступного шкільного тестування.
- Якісне поліграфічне оформлення, великі яскраві ілюстрації, папір підвищеної щільності
- Методичне супроводження (коментарі для вихователя, питання для бесід з дитиною під час занять, рекомендації та поради)
- Зразки-шаблони для дитини, розвивальні завдання, диференційовані за рівнем складності
- Рекомендовано для індивідуальної роботи дорослих з дітьми як у групі дитсадка так і вдома

Тести для дошкільників 4–5 років. 80 с.

Читанка-забавлянка. Пишу і читаю. Для дітей 4–5 років. 32 с.

Читанка-забавлянка. Читаю і розумію. Для дітей 5–7 років. 32 с.

Читанка-забавлянка. Читаю правильно і швидко. Для дітей 5–7 років. 128 с.

Замовлення за телефоном (8057) 731-96-35